

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНО - ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Серія економіка та менеджмент

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ 18/2019, І-Й КВАРТАЛ

Виходить 4 рази на рік. Видається з квітня 2011 року

Свідоцтво КВ №21647-1547 ПР. Перереєстрація 02.11 2015 р.

Зміст

Л.О. Мармуль ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	4
Р.Г. Дубас, С. В. Камратов ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	13
К.Ф.Коценко, Л.В. Громоздова СІЛЬСЬКИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	22
А.В. Федорченко, І.В. Пономаренко ОСНОВНІ СПОСОБИ ЗБОРУ ЕЛЕКТРОННИХ АДРЕС КЛІЄНТІВ У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ EMAIL-МАРКЕТИНГУ	31
Ю.В. Негода АГРАРНІ РОЗПИСКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ РЕГІОНУ	40
М. Г. Чобітько ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ	54
Д.В. Щукін УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ	66

Л.В. Громоздова, О.К. Аблова, К.Ф. Коценко ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ	77
С.А. Панченко УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ТУРИЗМУ НА СПЕЦИФІЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ	85
Л. Г. Михальчишина, Н. М. Вдовенко, Ю. Є. Шарило ДІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА Й ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ І МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗБОРУ ДАНИХ	93
К. В. Захожай, О. Ю. Жам РОЛЬ ПРЯМИХ ТА НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	103
М. М. Павленко МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ ЗА УМОВ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ «АГМЕМОД»	115
О. О. Деренько ІННОВАЦІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ РІШЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ ЛАТВІЇ І МОЖЛИВІСТЬ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	121
І. О. Сіненко ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТЕЖУВАНOSTІ БІОЛОГІЧНОЇ СИРОВИНИ ВОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	131
О. І. Мартинюк ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ...	140

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Науково-практичний журнал. – К.: Міленіум, 2019. – 162 с.

Науково-практичний журнал «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку» має на меті висвітлення широкого спектра проблематики інноваційного розвитку різних галузей економіки України, покращення інвестиційного клімату в державі. Тематика статей пов'язана з теоретичними проблемами інноваційного розвитку, аналізом його тенденцій, державним регулюванням цієї сфери, кращою практикою інноваційної діяльності, питаннями екологічної безпеки та медицини, розвитком людського потенціалу.

Видання розраховане на фахівців-дослідників, теоретиків і практиків у галузі економіки і менеджменту, викладачів, аспірантів та студентів економічних і гуманітарних навчальних закладів, а також на широкий загал усіх, хто цікавиться проблемами інноваційно-інвестиційного розвитку.

Видання зареєстровано у Міністерстві юстиції України (свідоцтво КВ №16951- 5721Р від 30.07.2010), перереєстровано в Міністерстві юстиції України (свідоцтво КВ № 21647-1547 ПР від 02.11.2015).

Наказом Міністерства освіти і науки України (наказ № 374 від 13.03.2017) друковане (електронне) періодичне видання включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук.

Усі права застережено. Передруки і переклади дозволяються лише за згодою редакції. Редакція необов'язково поділяє думку автора. За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор.

Відповідальність за зміст рекламних оголошень несе рекламодавець.

Засновники (співзасновники): Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, громадянин України – Шморгун Леонід Григорович.

Схвалено рішенням вченої ради «Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв» (протокол №8 від 26 лютого 2019 року)

УДК: 351.823

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.1

Мармуль Лариса Олександрівна,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки
Переяслав-Хмельницького державного
педагогічного університету
імені Григорія Сковороди
marmul61@ukr.net*

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні аспекти формування й удосконалення економічного механізму управління безпекою аграрних підприємств. **Метою статті** є виявлення загроз та викликів безпеки аграрних підприємств та обґрунтування інструментів і складових економічного механізму управління її збереженням і підвищенням. **Методологія проведення роботи** – використання загальнонаукових і спеціальних прийомів і методів дослідження, які ґрунтуються на сучасних наукових концепціях управлінської, економічної та споріднених з ними наук та основних положеннях економічної теорії, наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем теорії і практики управління безпекою аграрних підприємств. **Результати роботи** – розглянуті основні виклики, проблеми та пріоритети формування безпеки аграрних підприємств та управління нею. Відповідно запропоновані й складники механізму його здійснення. Особлива увага приділена необхідності вирішення проблем сільських територій, можливій монополізації аграрних ринків великими агрокорпораціями, подоланню корумпованості економіки в агросфері. Визначена важлива роль впливу чинників національної та регіональної безпеки на механізм управління безпекою аграрних підприємств. Обґрунтовані напрями удосконалення економічного механізму управління безпекою аграрних підприємств. **Висновки** – розглядаючи основні проблеми соціально-економічної безпеки та їх вирішення у перспективі, основну увагу доцільно зосереджувати на таких викликах, як: депресивність сільських територій; бідність сільського населення; наявність біженців, криміналізація економіки і суспільства. Їх подолання має бути не тільки компетенцією механізму господарювання аграрних підприємств, а й діяльності сільських територіальних громад.

***Ключові слова:** аграрні підприємства, безпека, загрози, економічний механізм, інструменти, функції, управління, удосконалення.*

Мармуль Лариса Александровна,
*доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры
экономики Переяслав-Хмельницкого государственного
педагогического университета имени Григория Сковороды*

Экономический механизм управления безопасностью аграрных предприятий

Предмет исследования – теоретические и прикладные аспекты формирования и совершенствования экономического механизма управления безопасностью аграрных предприятий. **Целью статьи** является выявление угроз, вызовов безопасности аграрных предприятий, обоснование инструментов и составляющих экономического механизма управления ее сохранением и повышением. **Методология проведения работы** – использование общенаучных и специальных приемов и методов исследования, основанных на современных научных концепциях управленческой, экономической и родственных им наук и основных положениях экономической теории, научных трудах отечественных и зарубежных ученых по проблемам теории и практики управления безопасностью аграрных предприятий. **Результаты работы** – рассмотрены основные вызовы, проблемы и приоритеты формирования безопасности аграрных предприятий и управления ею. Соответственно предложены составляющие механизма его осуществления. Особое внимание уделено необходимости решения проблем сельских территорий, возможной монополизации аграрных рынков большими агрокорпорациями, преодолению коррумпированности экономики в агросфере. Определена важная роль влияния факторов национальной и региональной безопасности на механизм управления безопасностью аграрных предприятий. Обоснованные направления совершенствования экономического механизма управления безопасностью аграрных предприятий. **Выводы** – рассматривая основные проблемы социально-экономической безопасности и их решение в перспективе, основное внимание целесообразно сосредоточить на таких вызовах, как: депрессивность сельских территорий; бедность сельского населения; наличие беженцев, криминализация экономики и общества. Их преодоление должно быть не только компетенцией механизма хозяйствования аграрных предприятий, но и деятельности сельских территориальных общин.

Ключевые слова: аграрные предприятия, безопасность, угрозы, экономический механизм, инструменты, функции, управление, совершенствовании.

Marmul Larisa,
*Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of
Economics of Pereyaslav-Khmelnysky Hryhoriy Skovoroda State
Pedagogical University.*

Economic mechanism of safety agricultural enterprises

Subject of research – theoretical and applied aspects of formation and improvement of economic mechanism of management of safety of agrarian enterprises. **The purpose of the article** is to identify threats and challenges of the safety of agrarian enterprises and to justify the tools and components of the economic mechanism for managing its preservation and enhancement. **The methodology of the work** is the use of general scientific and special methods and methods of research based on modern scientific concepts of managerial, economic and related sciences and the main provisions of economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists on the problems of

theory and practice of management of the safety of agrarian enterprises. **The results of the work** – considered the main challenges, problems and priorities of the formation of the security of agricultural enterprises and management. According to them, the components of the mechanism for its implementation are proposed. Particular attention is paid to the need to address the problems of rural areas, the possible monopolization of agrarian markets by large agricultural corporations, and to overcome the corruption of the economy in the agro-sphere. The important role of the influence of factors of national and regional security on the mechanism of management of safety of agrarian enterprises is determined. The directions of improvement of the economic mechanism of management of safety of agrarian enterprises are grounded. **Conclusions** – considering the main problems of socioeconomic security and their solution in the long term, the focus should be focused on such challenges as: depression of rural areas; poverty of the rural population; the presence of refugees, the criminalization of the economy and society. Their overcoming is not only within the competence of the mechanism of management of agrarian enterprises, but also of the activities of rural communities.

Key words: agrarian enterprises, security, threats, economic mechanism, tools, functions, management, improvement.

Постановка проблеми. У ринковій економіці аграрні підприємства як виробничі одиниці, що існують у різних організаційно-правових формах, володіють повною економічною самостійністю і здійснюють свою виробничу діяльність в умовах невизначеності і непередбачуваності. Крім того, на розвиток підприємництва впливають і такі чинники, як нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в країні, конфлікти й рейдерство, недосконалість комерційного законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та ін. З іншого боку, аграрні підприємства мають значні ресурси для діяльності. Вони самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організують виробництво і збут продукції, відповідають за результати господарювання. Все це, безсумнівно, актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія, а особливо практика вивчення та вирішення проблем соціально-економічної безпеки аграрних підприємств свідчать, що стан безпеки визначається тією сукупністю загроз, яка існує на сільських територіях та в регіонах їх розміщення. На це вказують дослідження О. Варченко, А. Даниленка, М. Ігнатенка, В. Кириленка, Л. Мармуль, В. Пономарьова, В. Семиноженка, П. Стецюка, І. Шевченка, Л. Шморгуна, І. Чукіної та ін. Причому ці загрози за масштабом чітко поділяються на загальнонаціональні, тобто загальні, або типові для всіх регіонів, і регіональні, тобто притаманні окремим регіонам, а також місцеві. Водночас, кожне конкретне аграрне підприємство має власну, притаманну тільки йому сукупність викликів та загроз, яка індивідуальна у соціально-економічному прояві й географічному та геополітичному вимірі.

Визначення не вирішених раніше частин проблеми. З часом проблеми формування механізму протидії загрозам та їх подолання стають все більш актуальними для забезпечення соціально-економіч-

ної безпеки аграрних підприємств як в Україні, так і на всьому пострадянському просторі. Йдеться про ресурсозабезпечення й ресурсокористування, плинність кадрів, ефективність виробництва і збуту, конкурентоспроможність, інноваційно-інвестиційну та зовнішньоекономічну діяльність, можливі загрози банкрутства й рейдерство тощо. А загрози і фактори глобалізації зробили ці проблеми актуальними для безлічі благополучних країн. Отже, питання забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств неодмінно мають перебувати у центрі уваги дослідників та практиків.

Мета статті полягає у виявленні загроз та викликів безпеки аграрних підприємств й обґрунтуванні інструментів і складових економічного механізму управління її збереженням і підвищенням.

Виклад основного матеріалу. Розміщення аграрних підприємств, звичаї і менталітет працівників і сільського населення загалом, культурні традиції так само, як і структура аграрного й промислового виробництва та його економічний рівень і статус, накладають особливий відбиток на сукупність загроз і ризиків їх безпеці [5, с. 186]. Безумовно, що управлінські рішення на державному рівні й менеджмент агроутворень 27 років незалежності України були спрямовані на вирішення проблем розвитку економіки та суспільства. Проте стан національної економіки, особливо регіональної промисловості й інфраструктури, їх динаміки, наявність технологій високих укладів та інших ключових параметрів досі не досягли не тільки показників сусідніх країн, а й рівня 1990 р.

Фактори, що можуть впливати на соціально-економічну безпеку агроутворень, знаходяться в них і поза ними. Тому механізм, здатний її забезпечити, повинен охоплювати як тимчасовий, так і постійно діючий простір впливу ендо- та екзогенних чинників системи безпеки [2, с. 174]. Вибір його складників та інструментів повинен враховувати показники минулих періодів; оцінку та діагностику існуючого стану ключових показників/індикаторів сьогодення; прогноз тенденцій та динаміку їх змін на перспективу. У цьому відношенні дуже цікавим є методологічний підхід, зміст якого полягає в поділі (групуванні) сукупності функцій механізму забезпечення соціально-економічної безпеки агроутворень на три напрями: статичність, динамічність і реальність.

По-перше, цим встановлюється базовий стан соціально-економічної безпеки досліджуваного об'єкта на даний момент; по-друге, як було зазначено, враховується динамічність системи, зміна її ключових параметрів у часі і прогноз майбутніх станів; по-третє, передбачається залучення дієвих засобів та інструментів, можливо, створення нових з метою зниження загроз та ризиків до допустимого рівня. Це означає наявність комплексу відповідних заходів, інструментів і методів. При цьому умови розвитку системи безпеки трактуються як середовище соціально-економічної безпеки, чинники – як сили впливу. Захищеність аграрного суб'єкта трактується як прояв реалізації захисних заходів протидії загрозам, адекватним зниженню ступеня ризиків.

Основними видами ризиків та загроз, або гальмом для аграрних підприємств, що заважає їх стійкому розвитку як системи і загрожуює

соціально-економічній безпеці, є: виробничо-економічні, зокрема й відтворювальні, екологічні, фінансово-інвестиційні, екологічні, інноваційні, інформаційні, соціальні [4, с. 213]. На противагу їм створюються та функціонують відповідні складники соціально-економічної безпеки з притаманними механізмами й інструментами. На основі цього підходу запропоновані інструменти та інтегрований організаційно-економічний механізм, елементи якого – найбільш суттєві складові для гарантування безпечного функціонування аграрних підприємств (рис. 1).

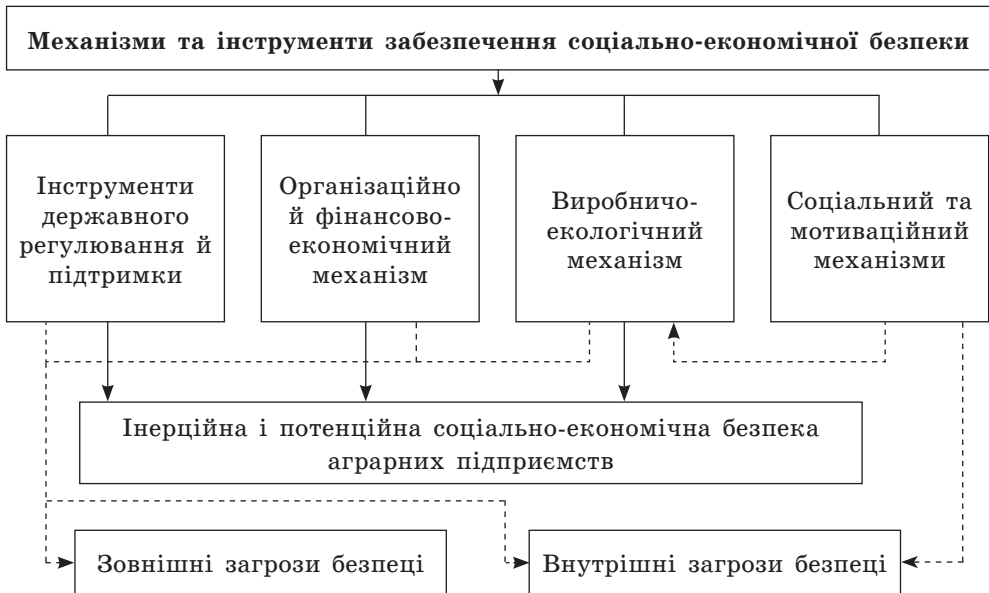

Рис. 1. Сукупність механізмів та інструментів забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств

У сукупності інструментів найбільш вагомі інституційні, а складниками інтегрованого механізму є організаційно- та фінансово-економічний, виробничо-екологічний, соціальний та мотиваційний. Отже, визначення загроз, ризиків і відповідних потенційних збитків інноваційно-інвестиційного, фінансового, соціального, мотиваційного, іміджевого, організаційно-структурного, а також техногенного та природно-стихійного характеру зумовило виділення в системі соціально-економічної безпеки аналогічних блоків. З іншого боку, загрози доцільно розділяти на зовнішньо- та внутрішньо-підприємницькі.

До перших віднесено організаційно-інституційну нестабільність державного регулювання та підтримки; недосконалість податкових механізмів; неефективність банківської системи щодо підтримки виробничого сектора аграрної економіки й сільських територій; зниження рівня людського капіталу [1, с. 7]. Серед внутрішніх загроз виділені такі, які найбільше притаманні для інерційної й потенційної соціально-економічної безпеки.

Такими, насамперед, є: погіршення структури аграрного виробництва; зниження виробничо-технологічного потенціалу, інноваційної активності, інвестиційної привабливості деяких галузей і підприємств. Ґрунтуючись на цьому, дослідником запропонована ще одна впливова складова в механізм забезпечення соціально-економічної безпеки, своєрідний страховий блок, який має здійснювати зворотний зв'язок для коригувальних негативних впливів і ризиків [7, с. 18]. Отже, виявлені та обґрунтовані результати допомагають відповісти на дуже важливе запитання: де знаходиться межа виживання аграрних підприємств в умовах сучасного глобалізованого середовища і як її визначити.

Дійсно, саме в регіонах зосереджені сільськогосподарські землі, інші природні аграрні ресурси, великий виробничий потенціал, транспортні коридори й логістичні майданчики та ін. Корпоративний характер управління великою власністю обмежує права місцевих сільських територіальних громад, регіональної влади з регулювання цієї власності, зважаючи на ту обставину, що фінансові потоки, як відомо, відрізняються вільним рухом не тільки в регіонах, а й по всьому світу [8, с. 232].

Особливо небезпечними є загрози, що виникають для підприємств аграрної сфери: недобросовісна конкуренція, ухилення від податкових зобов'язань в особливо великих розмірах та ін. Для України цей аспект безпеки є дуже актуальним, що підтверджують дані сьомого звіту «The 2014 Economic Crime Survey» – однієї з провідних аудиторських компаній світу – Pricewaterhouse Coopers (PwC). Він свідчить, що за останніх три роки частка українських компаній, які стали жертвами економічних злочинів, зросла більш ніж удвічі і сягнула вже 63,0%.

Дослідник І. Шевченко вказує на особливі види загроз, які започатковані в економіці окремих територій та регіонів [11, с. 179]. Це – криміналізація, яка здатна переростати в тероризм; перетворення тероризму в різновид бізнесу; фінансова та інша організована злочинність, яка проникає в органи влади, та ін. У регіонах виникають найбільш суттєві різновиди загроз національній безпеці й безпеці аграрних підприємств, цілісності та суверенітету держави. Таким чином, підтверджується важливість забезпечення соціально-економічної безпеки країни й регіонів та її вплив на безпеку аграрних підприємств.

Цілком природно, що в механізмі збереження соціально-економічної безпеки аграрних підприємств особливе місце відводиться заходам, методам та інструментам протидії тіншовій економіці та економічній злочинності, екологічній деградації й соціальній напруженості. Однак структура власне організаційно-економічного механізму традиційно складається з компенсаційних заходів та інструментів [10, с. 232]. Економічній злочинності у контексті загроз безпеці присвячені й інші дослідження.

Зокрема, в них оприлюднено індекс корумпованості для України, розрахований у звіті міжнародного агентства Transparency Inter-

national в 2011 р. За даними агентства, він склав 27 балів із 100 можливих, що свідчить про дуже високий рівень корупції. У 2017 р. він дещо підвищився – до 30 балів (чим вище індекс, тим меншою є корупція). Однак це значно менший показник, ніж у сусідніх країнах. У Білорусі індекс дорівнював 44, в Угорщині – 45, в Румунії – 48, в Словаччині – 50, у Польщі – 60. Із 180 країн Україна посіла 130 місце. Хоча, за даними спостерігачів, економічна злочинність в Україні не займає перше місце у загальній структурі злочинності, але, за висновком агентства, вона найбільш деструктивно впливає на суспільство.

Багато науковців-економістів надають перевагу в системі соціально-економічної безпеки аграрних підприємств фінансовій складовій, кредитуванню, курсу національної валюти [6, с. 49]. М. Ігнатенко найважливішими індикаторами, що свідчать про досягнення ефективності й конкурентоспроможності розвитку, отже, й соціально-економічної безпеки, вважає фінансову стійкість, податкове навантаження і наявність та ефективність бюджетної підтримки, соціальну відповідальність [3, с. 121]. Проте лише фінансова стабілізація не може привести до високих економічних результатів, вона є лише одним з інструментів поживлення економіки. Стосовно аграрних підприємств, то це може бути результатом і виробничих, і невиробничих витрат.

Тож П. Стецюк забезпечення соціально-економічної безпеки розцінює як результат функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення безпеки обліково-фінансової звітності й бюджетування аграрних підприємств [9, с. 176]. Саме бюджети усіх рівнів є мірилом державних і регіональних витрат, найістотніше впливають на економіку, її структурну перебудову та розвиток пріоритетних секторів, а також надають необхідну соціальну підтримку найбільш незахищеним верствам населення. Дослідником запропоноване власне трактування поняття «безпека бюджетної системи», що дозволило йому ввести таку окрему складову організаційно-економічного механізму забезпечення соціально-економічної безпеки, як механізм безпеки бюджетної системи стосовно регіонів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Національна та регіональна соціально-економічна політика, що спрямовані на вирішення основних проблем сільських територій, є найважливішими інструментами забезпечення соціально-економічної безпеки. Тому нейтралізація і превентивні дії проти дестабілізації функціонування аграрних підприємств та їх територіальних утворень і попередження небажаних наслідків – пріоритети національного та регіонального розвитку.

Розглядаючи основні проблеми соціально-економічної безпеки та їх вирішення у перспективі, основну увагу доцільно зосереджувати на таких викликах, як: депресивність і деградація сільських територій; бідність сільського населення; наявність біженців, криміналізація економіки і суспільства. Їх подолання має бути не тільки компетенцією механізму господарювання аграрних підприємств, а й діяльності сільських територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Варченко О.М., Даниленко А.С. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства. *Економіка та управління АПК*. Біла Церква, 2012. Вип. 8 (95). С. 5-10.
2. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів: Видавництво, 2012. 386 с.
3. Ігнатенко М.М. Організаційно-економічний механізм соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки та його використання в управлінні її розвитком. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (11). Полтава: ПДАА. 2015. С. 118-124.
4. Казанджі А. Теоретичні аспекти управління виробничою діяльністю аграрних підприємств. *Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки*. 2014. Вип. 75. С. 30-38.
5. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія. К.: ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. 470 с.
6. Мармуль Л.О., Величко Т.Г., Рогатіна Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2(34). С. 47-51.
7. Семиноженко В.П. Теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2016. Вип. 9. С. 12-20.
8. Сокол О.Г. Управління стійкістю сільськогосподарських підприємств як економічний процес. *Економічний простір*. 2009. № 21. С. 227-237.
9. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2009. 240 с.
10. Чукіна І. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15 (3). С. 230-236.
11. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. *Наука молода*. 2010. № 10. С. 178-181.

References

1. Varchenko, O.M. & Danylenko, A.S. (2012). Skladovi ekonomichnoho mekhanizmu staloho rozvytku sil's'koho hospodarstva [Components of the economic mechanism of sustainable development of agriculture]. *Ekonomika ta upravlinnya APK*, 8 (95), 5-10 (in Ukr.).
2. Vasyl'tsiv, T.H., Voloshyn, V.I., Boykevych, O.R. & Karkavchuk, V.V. (2012). *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpryyemstv Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zabezpechennya* [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of support]. L'viv: Vydavnytstvo (in Ukr.).
3. Ihnatenko, M.M. (2015). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky ta yoho vykorystannya v upravlinni yiyi rozvytkom [Organizational and economic mechanism of social responsibility of subjects of management of agrarian sphere of economy and its use in management of its development]. *Naukovi pratsi Poltav's'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, 2 (11), 118-124 (in Ukr.).

4. **Kazandzhi, A.** (2014). Teoretychni aspekty upravlinnya vyrobnychoyu diyal'nistyu ahrarnykh pidpryyemstv [Theoretical Aspects of Management of Production Activities of Agrarian Enterprises]. *Ahrarnyy visnyk Prychornomor'ya. Ekonomichni nauky*, 75, 30-38 (in Ukr.).

5. **Luzan, Yu.Ya.** (2010). *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm zabezpechennya rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy* [Organizational and Economic Mechanism for the Development of Agro-Industrial Production in Ukraine]. Kyiv: NNTS In-t ahrar. ekonomiky (in Ukr.).

6. **Marmul', L.O., Velychko, T.H. & Rohatina, L.P.** (2016). Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh ta kharchovykh pidpryyemstv [Strategic management of financial and economic safety of agrarian and food enterprises]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2(34), 47-51 (in Ukr.).

7. **Semynozhenko, V.P.** (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady innovatsiynoho rozvytku [Theoretical and methodological foundations of innovative development]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Seriya: Ekonomika ta menedzhment*, 9, 12-20 (in Ukr.).

8. **Sokol, O.H.** (2009). Upravlinnya stiykisty sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv yak ekonomichnyy protses [Managing the sustainability of agricultural enterprises as an economic process]. *Ekonomichnyy prostir*, 21, 227-237 (in Ukr.).

9. **Stetsyuk, P.A.** (2009). *Stratehiya i taktyka upravlinnya finansovymy resursamy sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv* [Strategy and tactics of management of financial resources of agricultural enterprises]. Kyiv: NNTS IAE (in Ukr.).

10. **Chukina, I.** (2014). Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm u systemi upravlinnya vyrobnycho-hospodars'koyu diyal'nistyu ahrarnykh pidpryyemstv [Organizational-economic mechanism in the system of management of production and economic activity of agrarian enterprises]. *Ekonomichnyy analiz*, 15 (3), 230-236 (in Ukr.).

11. **Shevchenko, I.** (2010). Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Features of formation of economic security of the enterprise]. *Nauka moloda*, 10, 178-181 (in Ukr.).

УДК 630*79; 631.16

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.2

Дубас Ростислав Григорович,

доктор економічних наук, завідувач кафедри менеджменту
Університету «Україна»
ORCID: 0000-0001-8147-2402
dubasr@ukr.net

Камратов Сергій Володимирович,

аспірант, Університет «Україна»
sergey.kamratov@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЛІСОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Предмет дослідження – сукупність організаційно-економічних відносин у процесі реалізації ефективної системи стратегічного управління на підприємстві лісового комплексу. **Метою статті** є обґрунтування механізмів реалізації ефективної системи стратегічного управління підприємством лісового комплексу та напрямів її удосконалення шляхом оцінки виконання виробничих планів підприємства. **Методологія проведення роботи** – системно-структурний та порівняльний аналіз (для формування механізму ефективної системи стратегічного управління підприємством), системний підхід до пізнання економічних процесів (оцінка еколого-економічної функції лісового господарства). В процесі дослідження використовувалася методика економічного аналізу (визначення показників стратегічного управління виробничою діяльністю підприємства). **Результати роботи** – запропонована оцінка системи стратегічного управління виробничою діяльністю підприємства лісового комплексу України за грошовими та натуральними показниками у зв'язку з виконанням виробничих планів підприємства за тривалий період, що дозволяє відстежувати найважливіші напрями

стратегічного управління виробничою діяльністю підприємства, виявляти в динаміці відхилення планових і фактичних показників та оптимізувати їх в подальшій роботі підприємства. **Висновки** – специфіка діяльності лісогосподарського підприємства з тривалим періодом лісовирощування і відповідних лісогосподарських робіт та заходів потребує стратегічного планування виробничих показників підприємства (на 5–10 років) з метою їх реалізації за певний лісотаксаційний період. Запропонована методика оцінки виконання підприємством планів з виробництва в грошовому та натуральному еквівалентах дозволяє обґрунтувати ефективність/неефективність системи стратегічного управління виробничою діяльністю підприємства лісового комплексу і порівняти показники виконаного плану в натуральних величинах та заплановані фінансові витрати на його реалізацію.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегічне планування, лісовий комплекс, план з виробництва, система.

Дубас Ростислав Григорьевич,
доктор экономических наук, заведующий кафедрой менеджмента
Университета «Украина»

Камратов Сергей Владимирович,
аспирант, Университет «Украина»

Особенности стратегического управления предприятиями лесного комплекса Украины

Предмет исследования – совокупность организационно-экономических отношений в процессе реализации эффективной системы стратегического управления на предприятии лесного комплекса. **Цель статьи** – обоснование механизмов реализации эффективной системы стратегического управления лесного комплекса и ее совершенствование путем оценки выполнения производственных планов предприятия. **Методология проведения работы** – системно-структурный и сравнительный анализ (для формирования механизма эффективной системы стратегического управления предприятием), системный подход к познанию экономических процессов (оценка эколого-экономической функции лесного хозяйства). В исследовании использовалась методика экономического анализа (определение показателей стратегического управления производственной деятельностью предприятия). **Результаты работы** – предложена оценка системы стратегического управления производственной деятельностью предприятия лесного комплекса Украины за денежными и натуральными показателями в связи с выполнением производственных планов предприятия за длительный период позволяет отслеживать важнейшие направления стратегического управления производственной деятельностью предприятия, выявлять в динамике отклонения плановых и фактических показателей и оптимизировать их в дальнейшей работе предприятия. **Выводы** – специфика деятельности лесохозяйственного предприятия с длительным периодом лесовыращивания и соответствующих лесохозяйственных работ и мероприятий требует стратегического планирования производственных показателей предприятия (на 5-10 лет) с целью их реализации за определенный лесотаксационный период. Предложенная методика оценки выполнения предприятием планов по производству в денежном и натуральном эквивалентах позволяет обосновать эффективность / неэффективность системы стратегического управления производственной деятельностью предприятия лесного комплекса и сравнить показатели выполненного плана в натуральных величинах и запланированные финансовые затраты на его реализацию.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегическое планирование, лесной комплекс, план по производству, система.

Dubas Rostislav,

PHD, Head of the Department of Management University "Ukraine"

Kamratov Sergii,

postgraduate student, University "Ukraine"

Peculiarities of strategic management of enterprises of forest complex of Ukraine

Subject of research – a set of organizational and economic relations that arise in the process of implementing an effective system of strategic management at the enterprise forest complex. The purpose of writing the article is to justify the mechanisms of implementing an effective system of strategic management of the forestry enterprise and directions for its improvement by assessing the implementation of production plans of the enterprise. **Methodology of work** – system-structural and comparative analyzes (for the formation of the mechanism of an effective system of strategic enterprise management), a systematic approach to the knowledge of economic phenomena (assessment of the ecological and economic function of the left economy). In the process of research, the method of economic analysis (determining the indicators of strategic management of the production activities of the enterprise) were used. **The results of the work** – the proposed assessment of the system of strategic management of the production activities of the forest enterprise of Ukraine in terms of monetary and natural indicators, associated with the implementation of production plans of the enterprise in the long run, which allows to monitor the most important directions of strategic management of the enterprise activity, to detect in the dynamics of deviation of the planned and actual indicators and optimize them in the future work of the enterprise. **Conclusions** – proved the peculiarity of the activity of the forestry enterprise, which is associated with the long-term period of forestry and corresponding forestry activities and measures, reflected in the need for strategic planning of production indicators of the enterprise (for 5-10 years) with a view to their implementation during a certain forest-taxation period. The proposed methodology for assessing the implementation of plans for production in monetary and natural measurements by the enterprise can justify the effectiveness / ineffectiveness of the system of strategic management of the production activity of the forest enterprise enterprise in relation to the comparison of the performed indicators of the plan in the natural meters and the planned financial costs for its realization.

Key words: *strategic management, strategic planning, forest complex, production plan, system.*

Постановка проблеми. Нові економічні відносини в державі, подолання протиріччя між екологічними, економічними і соціальними цілями, забезпечення розвитку шляхом підвищення ефективності управління, багатоцільового використання лісових земель, лісових ресурсів та корисних властивостей лісу, а також необхідність збільшення площі лісів до оптимальної зумовлюють формування конкретної стратегії розвитку підприємств лісового господарства.

Суть стратегічного управління зокрема в тому, що в лісовому господарстві, з одного боку, існує чітке комплексне стратегічне планування, а з іншого – система управління побудована так, щоб забезпечити довгострокову стратегію для досягнення цілей розвитку лісової галузі в цілому й створення управлінських механізмів реалізації цієї стратегії через систему планів конкретного підприємства. Тож, наявний інструментарій стратегічного управління підприєм-

ствами лісової сфери може стати передумовою для ефективного лісокористування.

Таким чином, актуальність дослідження полягає у визначенні основних складових системи стратегічного управління підприємством лісового комплексу і напрямів її удосконалення з урахуванням результату виконання виробничих планів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття, функції та місце процесу стратегічного управління в структурі еколого-економічного механізму збалансованого лісокористування достатньо глибоко і ґрунтовно висвітлено у працях І.М. Синякевича, А.В. Невєрова, І.П. Деревяго [1-1], значення стратегічного планування та процес формування місії та цілей суб'єктів лісокористування досліджували С. Векамяка, П. Рііхінен, І. Тікканен [4, 5].

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування механізмів реалізації ефективної системи стратегічного управління підприємством лісового комплексу та напрямів її удосконалення шляхом аналізу виконання виробничих планів підприємства.

Виклад основного матеріалу. Лісогосподарські підприємства належать до тих видів діяльності, частка яких у економічній структурі України незначна: вартість виробленої ними продукції у складовій внутрішнього валового продукту країни традиційно становить 0,34–0,46% [6]. Разом з тим, від її ефективності залежить соціо-еколого-економічний розвиток нашої держави.

Лісорослинні умови в Україні вкрай неоднорідні, тому й ліси поширені нерівномірно. Лісистість варіює від 3,7% у Запорізькій області до 51,4% у Закарпатській. За оцінками фахівців, найбільше резервних земель знаходиться в південних та південно-східних районах, де лісистість території в 2-2,5 рази нижча оптимальної, а площа лісів в розрахунку на душу населення в 2-10 разів нижча норми [7]. Освоєння цих земель забезпечило б підвищену врожайність сільськогосподарських культур, захист ґрунту, водних басейнів та доріг, покращення екологічної ситуації.

Варто зазначити, що деякі стратегічні завдання розвитку лісового господарства відображені в основному програмному документі «Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 роки» [8].

Розглянемо ефективність існуючої системи стратегічного управління на прикладі Державного підприємства «Смілянське лісове господарство» Черкаської області.

За кліматичними, фізико-географічними і ґрунтовими ознаками Черкащина належить до лісостепової природно-кліматичної зони. Ліси Черкаської області за своїм народногосподарським значенням та місцезнаходженням виконують переважно захисні, кліматорегулюючі, водоохоронні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції та мають обмежене експлуатаційне значення. Вони відіграють значну роль у розвитку регіональної економіки, сприяють покращенню довкілля. Черкаська область, площею 20,9 тис. км², відноситься до малолісистих регіонів України: загальна площа лісового фонду становить 345 тис. га, зокрема вкритих лісом – 319,3 тис. га, що займає 15,6% її території. Оптимальною для області у лісостеповій зоні є

лісистість 18-20%. Лише за такого співвідношення, згідно з попередніми підрахунками та теоретичними обґрунтуваннями, ліси, розташовані на території області, найбільш ефективно впливатимуть на клімат, стан ґрунтів та водних ресурсів.

Державне підприємство «Смілянське лісове господарство» розташоване у південно-східній частині Черкаської області: Городищенському, Смілянському, Корсунь-Шевченківському районах.

Надзвичайно важливим аспектом дослідження системи стратегічного управління підприємством є аналіз діяльності ДП «Смілянське лісове господарство» за тривалий період (2013-2017 рр.). Це дозволить відстежити найважливіші напрями виробничої діяльності підприємства, виявити в динаміці відхилення планових і фактичних показників та оптимізувати їх у подальшій роботі підприємства. У повноцінному дослідженні проаналізовано виконання виробничих планів підприємства за грошовими та натуральними показниками.

За попередньо проведеними розрахунками виробничий план у грошовому вимірі в основному недовиконувався, окрім діяльності підприємства у 2015-2016 роках, коли витрати перевищували заплановані. Але така тенденція потребує більш глибокого аналізу, оскільки, можливо, було недовиконання запланованого в натуральних одиницях. Тому, зокрема, проаналізуємо динаміку показників за відповідними розділами плану протягом досліджуваного періоду. Як свідчать розрахунки, в розділі плану «Лісове і мисливське господарство» за 2013-2017 рр. значно зросли планові і фактичні показники щодо допоміжних лісгосподарських робіт (відповідно 174% та 233,8%), витрати на охорону лісу від пожеж (418,9% та 507,8%), на мисливське господарство (380,9% та 492,9%), загальновиробничі (830,7% та 340,9%) та адміністративні витрати (180,1% та 173,2%). За досліджуваний період виникли витрати на лісовпорядкування та проектно-пошукові роботи, незначно зросли витрати на рубки формування і оздоровлення лісів та інші заходи (відповідно на 27,7% та 50,4%). Щодо розділу плану «Лісорозведення», то його показники в грошовому еквіваленті теж зросли (відповідно на 343,4% та 183,9%), але їх частка в загальних витратах підприємства незначна.

У розділі «Спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи» спостерігаємо зниження планового показника щодо інших заходів, але він фактично мав тенденцію до зростання (на 54,7%). Витрати на інші роботи та заходи в плановому і фактичному показнику збільшувалися, зокрема: на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування (відповідно 207,2% та 179,1%), загальновиробничі (566,9% та 225,3%) та адміністративні витрати (100,7% та 101,5%). Останній показник мав, порівняно з іншими, менші темпи зростання, що свідчить про оптимальну стратегію керівництва підприємства щодо адміністративних витрат в їх загальній структурі. В цілому, зростання фактичного показника виконання виробничого плану підприємства в довгостроковому періоді є суттєвим (на 44824,7 тис.грн, або на 177,8%), що співвідноситься із запланованим показником виробничої програми (на 44796,6 тис.грн,

або на 177,7%) і свідчить про ефективність стратегічного управління в розділі виконання планів виробничої діяльності підприємства.

Важливо також дослідити в динаміці питому частку окремих розділів виробничого плану за фактичним їх виконанням, що наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура фактичних витрат з виробництва, %

Розділи	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення частки
Лісове і мисливське господарство	46,7	51,0	50,4	51,9	54,3	7,6
Лісорозведення	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	-
Спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи	53,2	48,8	49,5	48,0	45,6	-7,6
Всього	100	100	100	100	100	-

Згідно з розрахунковими даними таблиці, за досліджуваній період спостерігаємо зменшення частки витрат на спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи і збільшення на лісове і мисливське господарство у зв'язку з перенесенням пріоритету від рубання лісосік головного користування на формування підприємством оптимальних лісових насаджень, їх охорону та збільшення площі за рахунок нелісових земель.

Виконання плану з виробництва у грошовому еквіваленті на основі даних попередніх досліджень представимо укрупнені розрахунки такої оцінки (за основними розділами), наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Оцінка виконання виробничого плану підприємства (за грошовими показниками), %

Розділи	2013	2014	2015	2016	2017	Середнє значення за період
Лісове і мисливське господарство	89,5	108,7	147,4	139,3	95,7	116,1
Лісорозведення	112,0	73,9	45,2	95,7	71,7	79,7
Спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи	85,9	73,8	83,3	112,2	94,5	89,9
Всього	87,6	88,3	106,6	124,3	95,2	100,4

Із наведеної таблиці спостерігаємо таку закономірність: щодо розділу «Лісове і мисливське господарство» планові показники в цілому перевиконувалися (окрім 2013 та 2017 років); а щодо «Лісорозведення»

ня» та «Спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи», то перевиконання плану було лише в одному з досліджуваних років (у 2013 чи 2016 році). Загальне перевиконання виробничого плану на підприємстві спостерігалось лише в 2015-2016 роках, а в інших періодах – недовиконання планових показників (в залежності від років відсоток становив 87-95%), але середній показник виконання планів за досліджуваний період близький до запланованого (100,4%). Така ситуація обумовлена особливостями лісгосподарської діяльності: довгостроковим періодом лісовирощування і відповідними лісгосподарськими роботами та заходами, тож необхідне стратегічне планування виробничих показників підприємства (на 5-10 років) для реалізації його за певний лісотаксаційний період.

Аналіз виконання виробничого плану в довгостроковому періоді свідчить про оптимальний рівень стратегічного планування на підприємстві і ефективність управлінських рішень щодо його реалізації.

Для більш ґрунтовного дослідження питання оцінки ефективності системи управління виробничою діяльністю підприємства варто проаналізувати виконання планових показників в натуральних одиницях. Відповідно до проведених розрахунків узагальнимо такі висновки: в розділі «Лісове і мисливське господарство» впродовж досліджуваного періоду спостерігалось, інколи і значне, перевиконання плану із допоміжних лісгосподарських робіт, зокрема: за обсягами трелювання деревини на верхні склади та за об'ємом ремонтів і утримання лісодорожньої мережі (від 112% до 353%); за площу рубок формування та оздоровлення лісів та інші заходи (крім 2017 року, перевиконання становило від 103% до 207%); за площі відновлення лісів на землях, наданих у постійне користування; за заходи, пов'язані з охороною лісу від пожеж та за площі, де здійснювалися заходи боротьби зі шкідниками та хворобами лісу – перевиконання плану відбувалося у всі роки досліджуваного періоду, окрім 2017-го.

Інша тенденція стосовно розділу плану «Лісорозведення», перевиконання заходів з якого відбувалося в 2014-2015 роках, а в інші періоди – суттєве недовиконання (від 65,3% до 68,4%). Обсяги спеціального використання лісових ресурсів та інші заходи недовиконано лише в 2014 році (97,4%), в інші роки – перевиконання плану (від 103,1% до 124,2%).

Для узагальнення висновків згрупуємо показники виконання виробничого плану за відповідними розділами і категоріями робіт (таблиця 3). Згідно з наведеними даними, за весь досліджуваний період середнє значення виконання плану розділів «Лісове і мисливське господарство» та «Спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи» значно перевищує 100 відсотків, а в розділі «Лісорозведення» спостерігається стійке недовиконання планових обсягів робіт (в середньому – 83,2%). Та він суттєво не впливає на загальний показник виконання (невиконання) виробничої програми, оскільки абсолютні значення обсягів лісорозведення надзвичайно низькі порівняно з іншими розділами плану, а тому їх можна не брати до уваги при узагальненні підсумків проведеного аналізу.

Таблиця 3

**Оцінка виконання виробничого плану підприємства
(за натуральними показниками), %**

Розділи	2013	2014	2015	2016	2017	Середнє значення за період
Лісове і мисливське господарство:						
га	143	111,1	122,8	125,9	100,9	120,7
км	203,5	219,6	228,9	175,0	110,7	187,5
м ³	114,3	112,0	153,2	176,4	199,0	150,9
Лісорозведення	68,4	103,4	112,0	65,3	66,7	83,2
Спеціальне використання лісових ресурсів та інші заходи	103,1	97,4	123,0	115,2	124,2	112,6

Аналіз результатів виконання підприємством планів з виробництва у грошовому та натуральному еквівалентах вказує на значний дисбаланс між показниками. Тобто, при значних обсягах перевиконання плану в натуральному вимірі витрати на його реалізацію фактично тотожні запланованим показникам. Це свідчить про ефективне впровадження на підприємстві політики мінімізації змінних витрат при збільшенні обсягів виробництва, досягнення синергетичного ефекту за допомогою внутрішніх виробничих резервів.

Висновки. Оцінюючи систему стратегічного управління виробничою діяльністю підприємства, варто відзначити оптимальність та ефективність менеджменту підприємства. Особливість лісгосподарської діяльності підприємства пов'язана з довгостроковим періодом лісовирощування і відповідних лісгосподарських робіт та заходів, що впливає на стратегічне планування виробничих показників підприємства (на 5-10 років) для його реалізації за певний лісотаксаційний період. Водночас на підприємстві спостерігається значне перевиконання намічених обсягів (в натуральних вимірах) робіт і заходів при дотриманні програмних показників витрат на їх проведення.

Список використаних джерел

1. Снякевич І.М. Лісова політика: теорія і практика: монографія / І.М. Снякевич, І.П.Соловій, О.В. Врублевська та ін. / за наук. ред. проф., д-ра екон. наук І.М. Снякевича. – Львів: Вид-во «Піраміда», 2008. – 612 с.
2. Неверов А.В. Основные направления совершенствования эколого-экономического механизма в лесном хозяйстве республики Беларусь / А.В. Неверов, И.П. Дервяго // Лесное хозяйство: журнал. – 2006. – № 2. – С. 14-16.

3. **Синякевич І.М.** Лісова політика: підручник / І.М. Синякевич. – Львів: Вид-во ІЗМН, 2004. – 300 с.
4. **Векамяки С.** Государственное планирование производства древесины в условиях рыночной экономики / С. Векамяки // Лесное хозяйство: журнал. – 1993. – № 2. – С. 32-33.
5. **Риихинен П.** Концепция лесной политики в системе рынка // Лесное хозяйство: журнал / П. Риихинен, И. Тикканен. – 1993. – № 2. – С. 29-32.
6. **Коваль Я. В.** Планування виробництва в лісовому господарстві: навч. посіб. / Я. В. Коваль, Т. П. Блажкевич, В. В. Волочков. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2011. – 504 с.
7. **Основні досягнення** лісового господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=121197&cat_id=81209.
8. **Єдина** комплексна стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/8.3.%20Basic %20 materials %20UKR.pdf](http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/8.3.%20Basic%20materials%20UKR.pdf).

References

1. **Synyakevych I.M.** Lisova polityka: teoriya i praktyka: monohrafiya / I.M. Synyakevych, I.P.Soloviy, O.V. Vrublevska ta in. / za nauk. red. prof. d-ra ekon. nauk I.M. Synyakevycha. – Lviv: Vyd-vo «Piramida», 2008. – 612 s.
2. **Nevyerov A.V.** Osnovnye napravleniya sovershenstvovaniya ekoloho-ekonomycheskogo mekhanyzma v lesnom khozyaystve respublyky Belarus / A.V. Nevyerov, Y.P. Derevyaho // Lesnoe khozyaystvo: zhurnal. – 2006. – № 2. – S. 14-16.
3. **Sinyakevich I.M.** Lesnaya politika: uchebnik / I.M. Sinyakevich. – L'vov: Izd-vo IZMN, 2004. – 300 s.
4. **Vekamyaky S.** Gosudarstvennoye planirovaniye proizvodstva drevesiny v usloviyakh rynochnoy ekonomiki / S. Vekamyaky // Lesnoye khozyaystvo: zhurnal. – 1993. – № 2. – S. 32-33.
5. **Ryykhynen P.** Kontseptsyya lesnoy polytyky v systeme rynku // Lesnoe khozyaystvo: zhurnal / P. Ryykhynen, Y. Tykkanen. – 1993. – № 2. – S. 29–32.
6. **Koval YA. V.** Planuvannya vyrobnytstva v lisovomu hospodarstvi: navch. posib. / YA. V. Koval, T. P. Blazhkevych, V. V. Volochkov. – Zhytomyr: Vyd-vo «Zhytomyrskyy natsionalnyy ahroekolohichnyy universytet», 2011. – 504 s.
7. **Osnovni dosyahnennya** lisovoho hospodarstva Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=121197&cat_id=81209
8. **Yedyna** kompleksna stratehiya rozvytku silskoho hospodarstva i silskykh terytoriy v Ukrayini na 2015–2020 roky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: [http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/8.3.%20Basic %20 materials %20 UKR.pdf](http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/8.3.%20Basic%20materials%20UKR.pdf)

УДК 140.8:338.482

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.3

Коценко Катерина Федорівна,

кандидат географічних наук, доцент
кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана
ekotsenko@ukr.net

Громоздова Лариса Василівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
gromozdovag@gmail.com

СІЛЬСЬКИЙ ТА ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку сільського та екологічного туризму в Україні як підприємницької діяльності в сільській місцевості, дослідження його впливу на розвиток сільських територій та проблеми, що виникають в його організації. **Методологія** дослідження полягає у використанні сукупності методів: діалектичного, статистичного, історичного та порівняльного. Саме аналіз досвіду розвитку сільського туризму в країнах Західної і Східної Європи переконує в необхідності розвитку сільського та екологічного туризму в сільській місцевості. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає у розкритті чинників, що сприяють розвитку сільського та екологічного туризму в Україні, дослідження ролі кластерних моделей його організації, а також значення підвищення рівня підприємницької освіченості селян у вирішенні проблем його динамічного розвитку в умовах кризових явищ. **Висновки.** Нині у сільській місцевості є достатній фонд

житла для розвитку зеленого туризму, але для його організації потрібна переконлива інформація про можливість залучення сільських жителів до рекреаційно-туристського підприємництва, переконання в перевагах проведення такої діяльності. Також це свідчить про необхідність підвищення загальної та професійної освіти, підприємницької освіченості селян-фермерів.

Ключові слова: сільський туризм, екологічний туризм, кластерні моделі розвитку сільського туризму, чинники, що сприяють розвитку сільського туризму, підприємницька освіченість селян-фермерів.

Коценко Екатерина Федоровна,

кандидат географических наук, доцент кафедры регионалистики и туризма, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Громоздова Лариса Васильевна,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры регионалистики и туризма, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Сельский и экологический туризм: современные тенденции и роль в повышении уровня социально-экономического развития сельского населения Украины

Цель статьи – проанализировать современные тенденции в развитии сельского и экологического туризма в Украине как предпринимательской деятельности в сельской местности, исследование его влияния на развитие сельских территорий и проблемы, которые возникают при его организации. **Методология** исследования заключается в использовании комплекса методов: диалектического, статистического, исторического и сравнительного. Анализ опыта развития сельского туризма в странах Западной и Восточной Европы убеждает в необходимости развития сельского и экологического туризма в сельской местности. **Научная новизна** полученных результатов заключается в раскрытии факторов, которые способствуют развитию сельского и экологического туризма в Украине, исследование роли кластерных моделей его организации, а также значение повышения уровня предпринимательской образованности крестьян в решении проблем развития сельского туризма в условиях кризисных явлений. **Выводы.** Ныне в сельской местности есть достаточный фонд жилья для развития сельского туризма, но для его организации необходима убедительная информация о возможности привлечения сельских жителей к рекреационно-туристическому предпринимательству, убеждение в преимуществах проведения такой деятельности. Это также свидетельствует о необходимости повышения общего и профессионального образования, предпринимательской образованности крестьян-фермеров.

Ключевые слова: сельский туризм, экологический туризм, кластерные модели развития сельского туризма, факторы, которые способствуют развитию сельского туризма, предпринимательская образованность крестьян-фермеров.

Kotsenko Kateryna,

Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, National University of Economics.

Gromovdovaya Larisa,

Candidate of Sciences (Economics), associate professor Associate Professor of the Department of Regional Studies and Tourism Kyiv National Economic University the name of Vadim Getman.

Rural and ecological tourism: modern tendencies and role in the increase of level of socio-economic development of rural population of Ukraine

The aim of the article is an analysis of modern tendencies at development of rural and ecological tourism in Ukraine as to the type of entrepreneurial activity in rural localities, research of his influence on development of rural territories, and problems, that arise up in his organization. **Research methodology** consists in the use of totality of methods : dialectical, statistical, historical and comparative: exactly the analysis of experience of development of rural tourism in the countries of Western and East Europe convinces of necessity of development of rural and ecological tourism for rural localities. **The scientific novelty** of the got results consists in opening of factors that assist to development of rural and ecological tourism in Ukraine, research of role of cluster models of his organization, and also value of increase of level of enterprise form of peasants, in the decision of problems of his dynamic development in the conditions of the crisis phenomena. **Conclusions.** For today in rural locality there is a sufficient fund of accommodation for Development of green tourism, but for his organization convincing information is needed about possibility of bringing in of villagers to the recreational-tourist enterprise, convinced of advantages of realization of such activity, that testifies to the necessity of increase of universal and professional education, enterprise form of peasants-farmers

Keywords: rural tourism, ecological tourism, cluster models of development of rural tourism, factors that assist to development to rural tourism, enterprise form of peasants-farmers.

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігаються зміни у розвитку туристичної індустрії: характерне зміщення масового туристичного інтересу від звичайних поїздок з метою пасивного відпочинку до більш змістовних та пізнавальних подорожей. Так, на зміну застарілій концепції трьох “S” (“Sun-Sea-Sand”) – сонце-море-пісок поступово приходить концепція трьох “L” (“Landscape – Lore – Leisure”) – пейзажі, традиції, дозвілля.

Проживання населення України здебільшого у великих містах з неминучими проблемами забрудненості, перенаселення, надмірною інтенсивністю життя породило у міських жителів гостру необхідність відпочинку у сільській місцевості, або відвідання малозаселених територій, особливо, де є озера, гори, чисті ріки, живописні ландшафти та інші переваги територій з помірним антропогенним навантаженням. Такий вид туризму назвали «зелений», і його роль у світі зростає. За даними Всесвітньої туристичної організації зелені подорожі займають в окремих країнах від 7% до 20% у загальному обсязі туристичних поїздок. Актуальним є розвиток сільського зеленого туризму в периферійних сільських районах України, де міграційні процеси не тільки залишили село без робочих рук, особливо молодих, а й вивільнили значний фонд житла, яке може бути легко трансформоване в «агроселю», сільський готель чи кемпінг у сільській зоні. За даними ООН, прибутки від сільського зеленого туризму у всьому світі становлять майже третину надходжень від світової туристичної індустрії. В Україні увага до зеленого туризму науковців і фермерів посилилась у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в основу якої покладено три принципи: а) повага до самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у

сільській місцевості; б) важливість культурної спадщини; в) чітка взаємодія між туризмом та захистом довкілля.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Організації сільського зеленого туризму протягом останніх років присвячено і статті, і монографії. Варто відзначити роботи М.П. Мальської, В.В. Худо, Ю.С. Занько, М.Й. Малік, С.В. Коробка, С.В. Мельниченко та ін. Важливу роль у висвітленні питань організації сільського туризму відіграв посібник М.Й. Рутинського і Ю.В. Зінько «Сільський туризм».

У публікаціях і вітчизняних, і зарубіжних дослідників є розбіжності і в назві, і в суті цього явища – відпочинку в умовах природного середовища. Найчастіше використовують поняття «зелений сільський», «екологічний» туризм, «агротуризм», «агроекотуризм». Деякі автори вважають, що ці поняття тотожні. Зокрема М.П. Мальська, В.В. Худо, Ю.С. Занько стверджують, що поняття «екологічний туризм», «зрівноважений туризм» і «зелений» туризм мало чим відрізняються.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За визначенням Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) сільський туризм – це сегмент туристичного ринку, відмінною рисою якого є рекреаційні види діяльності на природі в привабливій сільській місцевості, на природних територіях, які оберігаються. Цей сегмент включає в себе різні види діяльності: від наукового туризму, спостережень за дикою природою та фотографування до споживчої діяльності (рибальство, полювання), а також спорт і пригодницький туризм. На наш погляд, «зеленим» туризм може називатися тоді, коли відпочинок організовано у природному середовищі. Однак для сільського «зеленого» туризму характерним є проведення вільного часу в середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт, а видами відпочинку можуть бути пішохідні, велосипедні чи кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання і рибальство. Це поняття дещо ширше, ніж «агротуризм», який безпосередньо пов'язаний із сільським фермерським господарством, відпочинок передбачає участь у господарських роботах на селі, а також знайомство міських дітей з окремими галузями рослинництва та тваринництва. Крім того, сільський туризм передбачає можливість займатися активними формами відпочинку: прогулянки велосипедами, екологічними стежками, катання на конях, рибальство та ін. До того ж, важливо для міських жителів мати здорове харчування: практично в кожній області України є традиційні страви, приготовлені в печі, в глиняних горщиках, із свіжих продуктів. Сільський туризм прибутковий: сім'я фермерів може отримувати постійно 20-30% доходу від сільського туризму як додаток до основної діяльності, навіть без особливих капіталовкладень.

В європейських країнах сільський туризм став активно розвиватися після війни: саме сільський зелений туризм за рахунок додаткових робочих місць дозволив уникнути репресивності в розвитку сільських територій. Ідея сільського туризму появилася у Франції: після війни уряд виділив спеціальні гранти, які дозволили перетворити напівзруйновані фермерські будинки в котеджі для туристів.

Сільський туризм значно поширився у європейських країнах: Португалії, Британії, Іспанії, Італії та на Кіпрі. В Британії зелений і сільський туризм активно розвиваються, оскільки після закінчення традиційних джерел прибутків у фермерських господарствах туристи стають для сільського населення основним засобом виживання.

Розвитку сільського зеленого туризму в Україні сприяє декілька факторів:

1. Потужний міграційний процес сільського населення в міста обумовив не тільки порушення родинних зв'язків, а й унеможливив у більшості випадків колишньому сільському жителю прийняти місто як комфортну екологічну нішу. Існує тенденція колишніх сільських жителів проводити свята та відпустку у сільській місцевості, особливо за умови, що там залишилися родичі, які потребують допомоги у сільськогосподарських роботах.

2. Село – надійний постачальник продовольства, якісного і дешевого.

3. Із розвитком індустріалізації та транспорту зросло забруднення води і повітря у містах, збільшилась інтенсивність життя міського жителя. Це сприяло попиту на тиху, екологічно чисту місцевість, де можна було б відновити свої сили.

4. Потік туристів до сільської місцевості зростає за рахунок міських жителів, які потребують не тільки відпочинку, а й бажають ознайомити своїх дітей з основами сільського господарства.

5. Сільський туризм став масовим завдяки доступності для людей з різними, навіть невеликими, прибутками.

В Україні для зеленого туризму характерним є динамічне зростання, і це зумовлено, з одного боку, тим, що в умовах кризових явищ та низьких доходів для більшості населення доступним є відпочинок у приватних господарствах сільської місцевості, а з іншого – майже 60% жителів українського села перебувають за межею бідності. Тому виникає необхідність пошуків сфер діяльності, які могли б забезпечити хоча б прожитковий мінімум. У світі сільський зелений туризм за обсягом прибутків розглядається як альтернатива сільському господарству.

Майже всі регіони України мають високий рівень природних ресурсів для розвитку зеленого туризму: м'який клімат, мальовничі пейзажі тощо. В Україні є багато маловідомих місць, які можуть стати при належній організації та рекламі важливим додатковим чинником привабливості у виборі місця відпочинку в сільській місцевості.

Сільський туризм має привабливі перспективи для розвитку українського села. Тому що туризм за своєю природою тяжіє до утворення кластерів – моделі підприємництва, яка може об'єднувати різні види діяльності селян: до власника сільської садиби для розміщення туристів приєднуються, зокрема, й власники засобів харчування, виробники сувенірної продукції та ін.

Важливе значення для успішного функціонування туристичного кластеру в сільському туризмі є створення розважальних чи освітніх програм, проведення фестивалів, ярмарок тощо. На Дніпропетровщині в козацькому хуторі «Галушківка» проводять для гостей май-

стер-класи із петриківського розпису, гончарства чи виготовлення ляльок-мотанок. Це дає можливість задіяти понад 10% жителів села. На Богуславщині в селі Дибинцях туристів приваблює гончарне мистецтво.

Унікальним прикладом туристичного кластеру в сільському туризмі є музейний комплекс «Старе село» на базі села Колочава в Закарпатській області. Тут створено перший у Закарпатті сільський музей архітектури та побуту, відтворено село давньої Верховини з колочавських експонатів, що дало можливість ознайомити туристів із 300-річною історією місцевих жителів. До туристичного кластеру «Старе село» входять 10 музеїв, 20 пам'яток і скульптурних композицій, 50 історичних місць. Це дало роботу 150 сільським людям. Колочавський туристичний кластер забезпечує проживання на території музею, в його межах є можливість проводити святкові вечори з живою музикою, бенкети, театралізовані дійства, катання на конях та на мотодрезині тощо. Щороку проводять свято ріплюнки (унікальна страва на основі вареної картоплі та кукурудзяного борошна), майстер-класи сироваріння. В березні зацвітають крокуси, що приваблює потоки туристів.

Нині від 100 до 400 садиб у кожній області: Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській і Чернівецькій – приймають туристів. Звичайно, головна перевага – це унікальні природні умови: чисті і красиві гірські озера, походи у гори, а також на полонини для знайомства із життям пастухів. Однак, варто відзначити багатство та унікальність кожного регіону України: Шевченківські місця у Черкаській області, пам'ятки трипільської культури – в Київській, місця козацької слави – на Хортиці, петриківський розпис – у Дніпропетровській області, колоритні ярмарки на Полтавщині, фестиваль OPERAFEST TULCHYN у Вінницькій, фестиваль повітряних кульок у Кам'янці-Подільському та ін.

Відсутність державних програм з розвитку сільського туризму не сприяє його розвитку, хоча депутати Верховної Ради України ухвалили у першому читанні законопроект про сільський туризм.

Особливим видом зеленого туризму є «екологічний туризм», або зрівноважений туризм. Цей вид відпочинку передбачає відвідання місць, де збереглися екосистеми зі своїми первісними особливостями, або яких мало торкнулася антропогенна діяльність. За даними Міжнародного товариства екотуризму (The International Ecotourism Society, IES) частка екологічного туризму у загальному обсязі міжнародного різна для різних країн і регіонів і становить від 20% до 60%.

На парламентських слуханнях про проблеми розвитку туризму в Україні у квітні 2016 року відзначалося, що співвідношення фактичної площі природно-заповідного фонду до площі держави залишається одним з найнижчих у Європі і становить 6,3%, тоді як в країнах ЄС – 21 %, у світі – 15%.

Сільський туризм відіграє роль стаціонарного відпочинку, тоді як екологічний знайомить з особливостями екосистем, які мало зазнали антропогенного впливу. При цьому сільські оселі можуть бути базою для ночівлі та харчування екотуристів. Від інших напрямів

екологічний туризм відрізняється тим, що, з одного боку, сприяє захисту природи, підвищує екологічну культуру туристів-мандрівників, виконує просвітницькі функції, туристи з почуттям відповідальності й поваги ставляться до традиційних культур. З іншого – у всьому світі збільшення відвідування туристами заповідних територій посилює антропогенне навантаження на екосистеми заповідних місць, а отже, вимагає впорядкованості і об'єднання зусиль: представників влади, місцевих жителів і самих туристів.

Екологічний туризм передбачає насамперед повністю відсутній або мінімальний вплив на довкілля. Практика свідчить, що навантаження на природні екосистеми зростає прямо пропорціонально темпам туристських відвідувань. Негативні тенденції зеленого туризму були помічені в Європі, де, з одного боку, зросла площа понівечених місць туристами, з іншого, при надмірних туристських потоках погіршується якість відпочинку, оскільки втрачається дуже важливий фактор відпочинку для міського жителя – можливість побути наодинці з природою.

Національні та ландшафтні парки України настільки унікальні за своєю природою, що стають привабливими для міжнародного туризму – важливе джерело валютних надходжень в Україну.

При належній організації праці, відповідної реклами розвиток окремих видів зеленого туризму в мирних умовах сприятиме іншим галузям, які обслуговують туристську діяльність, і врешті-решт – підвищуватиме добробут людей, розвиватиме депресивні території за рахунок інтенсивного використання туристичних ресурсів. Як туристичні комітети, так і місцеві органи влади намагаються надавати приватному сектору необхідну підтримку, зокрема, допомагають з реалізацією нових ідей і проектів. Зразком такого співробітництва є експеримент, який проводить рада з питань туризму Центральної Англії: туристам пропонують короткі «кулінарні подорожі». Варто відзначити, що Україна завжди славилася національною кухнею, яку ще належить відкрити світу. Такі програми мають об'єднати в єдиний комплекс виробників харчової продукції і туристичну індустрію під гаслом: «Село, смачна і якісна їжа – здорова атмосфера». Нині в рамках ЄС діє програма, що спрямована на підвищення якості обслуговування туристів, які відпочивають у сільській місцевості.

Український дослідник соціального середовища українського села В.І. Куценко відзначає, що рівень освіти населення в сільській місцевості знижується у зв'язку з масовим відтоком найбільш освіченої молоді у міста, і пропонує створити регіональні науково-освітні комплекси, які зупинять відтік працездатного населення із сільських територій у міські і підвищать добробут сільських жителів.

Професор економіки сільського господарства Університету Франка Міллера та Школи міжнародних відносин Університету Міссурі (США) Томас Джонс у рекомендаціях щодо розвитку сільської місцевості в Україні підкреслив, що, крім здійснення важливих інвестицій в споруди, дороги та інші складові інфраструктури, інвестувати необхідно у розвиток освіти та формування професійних навичок сільських людей, створити для цього певні дорадчі служби. Це

сприятиме, на думку Томаса Джонса, розвитку підприємницького інноваційного ринку в сільській місцевості.

Із 1996 р. певну роль в популяризації сільського зеленого туризму виконує громадська організація – Спілка сільського зеленого туризму, місцеві осередки якої створено у 18 областях України.

Висновки. Таким чином, розвиток сільського зеленого туризму може забезпечити сільське населення робочими місцями, скоротити відтік працездатного населення у міста і знизити інтенсивність процесу урбанізації у сільській місцевості, сприятиме створенню на селі прибуткових видів виробництва товарів та послуг, вирішенню проблем охорони природи, розширенню органічного землеробства, вирішенню соціальних питань на селі, а саме: бідності, зайнятості місцевого населення, розвиток у сільській місцевості інфраструктури, відродження національної культури, ремесла і традицій. Розвиток сільського зеленого туризму потребує вдосконалення його організаційної структури в межах окремих регіонів. Назріла необхідність прискорити створення осередків Спілки сільського зеленого туризму в регіонах, а також асоціації сприяння розвитку туризму, організаційні центри тощо.

Список використаних джерел

1. Березін О.В. Мале підприємництво та зелений туризм: перспективи розвитку. // Вісник ДІТП. Серія: Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері). 2007, №11.- с.93-97.

2. Коробка С.В. Зелений туризм як різновид підприємницької діяльності в сільській місцевості / С.В. Коробка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm.

3. Коценко К.Ф. Роль зеленого туризму у структурній перебудові економіки та вирішенні соціально-економічних проблем сільського населення України у період після кризового відновлення. /Регіональний розвиток України:проблеми та перспективи. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. Київ, КНЕУ, 2017. – с. 85-91.

4. Куценко В. Соціальне середовище українського села як передумова сталого розвитку: діагностика та перспективи. / Економіст, №11, 2013. – с.11-14.

5. Мальська М.П., Худо В.В., Занько Ю.С. Організація туристичного обслуговування. Київ: Знання, 2011.

6. Малік М.Й. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України / М. Й. Малік, Л.В. Забуранна // Економіка АПК: [міжнар. наук.-виробн. журнал]. – 2012. – №5. – С.110–115.

7. Мельниченко С.В. Соціально-економічне значення та проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні / С.В. Мельниченко, А.Ю. Єременко // Київський національний торговельно-економічний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecologylife.ru>

8. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006.

9. <https://agropolit.com/news/5218-nazvano-kroki-vprovadjennya-novoyi-politiki-silskogo-rozvitku>.

10. <http://wyr.com.ua/id-9-maloizvestnyx-mest-zapadnoj-ukrainy-kotorye-stoi-it-posetit.html>.

References

1. **Berezin O.B.** Small enterprise and green tourism : prospects of development.// Announcer ДІТІІ. Series: Economy, organization and management enterprises (in atourist sphere). 2007, №11.- p.93-97.
2. **Korobka C.B.** Green tourism as variety of tnterprise in rural locality / of C.B. Korobka [Electronic resource]. It is access Mode: [http:// tourlib.net/statti ukr/ korobka 2.htm/](http://tourlib.net/statti_ukr/korobka_2.htm/)
3. **Kotsenko K.F** Role of green tourism in structural alterationof economy and decision of socio-economic problems of ruralpopulation of Ukraine in a period after crisis./ Development of region of Ukraine: problem and prospects. Materials 1v international research and practice conference. Kyiv, National University of Economics 2017. – p 85-91.
4. **Kutsenko V.I.** Social environment of the Ukrainian villageas pre-condition of steady development : diagnostics and prospects. / Economist, №11, 2013. – p. 11-14.
5. **Malska M.P., Khudo V.V., Zanko U.S.** Organization of tourist service. Kyiv: Knowledge, 2011.
6. **Malik M.I.** Rural agrarian tourism as factor of development of rural territories of Ukraine / M.I.Malik, L.V. Zaburanna L.V.// Economy of agroindustrial complex : international scientific and production. magazine]. – 2012. – №5. – p.110-115
7. **Melnichenko S.V.** A socio-economic value and problems of development of rural green tourism are in Ukraine / of S.V. Melnichenko, A. Y. Yeromenko. // is the Kyiv national trade and economic university [Electronic resource]. it is access Mode [http://www.ecologylife.ru /](http://www.ecologylife.ru/)
8. **Rutynskiy M.I., Zinko Y.V.** Rural tourism. Train aid. Kyiv: Knowledge, 2006.
9. <https://agropolit.com/news/5218-nazvano-kroki-vprovadjennya-novoyi-politiki-silskogo-rozvitku>
10. <http://wyr.com.ua/id-9-maloizvestnyx-mest-zapadnoj-ukrainy-kotorye-stoiit-posetit.html>

УДК 339.138

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.4

Федорченко Андрій Васильович,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0000-0001-5133-1908
a_fedorchenko@hotmail.com

Пономаренко Ігор Віталійович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингу,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: 0000-0003-3532-8332
igor_chip@ukr.net

ОСНОВНІ СПОСОБИ ЗБОРУ ЕЛЕКТРОННИХ АДРЕС КЛІЄНТІВ У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ EMAIL-МАРКЕТИНГУ

Предмет дослідження – сукупність методів збору електронних адрес користувачів у рамках реалізації стратегії email-маркетингу компанії. **Метою статті** є дослідження основних підходів стосовно формування компанією бази email-адрес потенційних клієнтів для підвищення конверсії внаслідок використання комплексної стратегії email-маркетингу. **Методологія проведення роботи** – системно-структурний та порівняльний аналіз (для формування механізму ефективного функціонування email-маркетингу компанії); монографічний (при вивченні основних методів збору email-адрес потенційних клієнтів компанії); економічний аналіз (при оцінюванні конверсії внаслідок використання різноманітних підходів email-маркетингу). **Результати роботи** – визначено особливості функціонування email-маркетингу в сучасних умовах як важливого інструменту цифрового маркетингу в процесі побудови ефективної комунікації між компанією та її цільовою аудиторією. Розглянуто основні офлайн-способи збору поштових адрес потенційних клієнтів в рамках формування бази email та розкрито специфіку впливу на цільову аудиторію з метою добровільного надання нею контактної інформації. Досліджено основні онлайн-способи збору email потенційних клієнтів

та наведено їх характеристику. **Висновки** – використання різноманітних методів збору електронних поштових адрес користувачів в рамках реалізації стратегії email-маркетингу дозволить компанії посилити комунікацію з цільовою аудиторією, що позитивно вплине на зростання конверсії.

Ключові слова: email-маркетинг, бази даних, Інтернет, комунікації, цільова аудиторія.

Федорченко Андрей Васильевич,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедры маркетинга
Киевского национального экономического университета
имени Вадима Гетьмана

Пономаренко Игорь Витальевич,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономической кибернетики и маркетинга
Киевского национального университета технологий и дизайна

Основные способы сбора электронных адресов клиентов в рамках реализации email-маркетинга

Предмет исследования – совокупность методов сбора электронных адресов пользователей в рамках реализации стратегии email-маркетинга компании. **Целью статьи** является исследование основных подходов по формированию компанией базы email-адресов потенциальных клиентов для повышения конверсии в результате использования комплексной стратегии email-маркетинга. **Методология проведения работы** – системно-структурный и сравнительный анализ (для формирования механизма эффективного функционирования email-маркетинга компании); монографический (при изучении основных методов сбора email-адресов потенциальных клиентов компании); экономический анализ (при оценке конверсии в результате использования различных подходов email-маркетинга). **Результаты работы** – определены особенности функционирования email-маркетинга в современных условиях как важного инструмента цифрового маркетинга в процессе построения эффективной коммуникации между компанией и ее целевой аудиторией. Рассмотрены основные оффлайн-способы сбора почтовых адресов потенциальных клиентов в рамках формирования базы email и раскрыта специфика воздействия на целевую аудиторию с целью добровольного предоставления ею контактной информации. Исследованы основные онлайн-способы сбора email потенциальных клиентов и приведено их характеристику. **Выводы** – использование различных методов сбора электронных почтовых адресов пользователей в рамках реализации стратегии email-маркетинга позволит компании усилить коммуникацию с целевой аудиторией, что положительно повлияет на рост конверсии.

Ключевые слова: email-маркетинг, базы данных, Интернет, коммуникации, целевая аудитория.

Fedorchenko Andrii,
doctor of economic sciences, professor,
head of Marketing department National Economic University
named after Vadym Hetman

Ponomarenko Igor,
*candidate of economic sciences, associate professor of
 Economic Cybernetics and Marketing Department
 Kyiv National University of Technologies and Design*

The main ways to collect clients' email-addresses in the implementation of email-marketing

The subject of the research is a set of methods for collecting email- addresses of users as part of the implementation of the company's email marketing strategy. **The purpose of writing this article** is to study the main approaches to the formation of the company's base of potential customers email-addresses to increase conversion as a result of using a comprehensive email-marketing strategy. **Methodology.** The research methodology is to use a combination of methods: system-structural and comparative analyzes (to form a mechanism for the effective functioning of the company's email-marketing); monographic (when studying the basic methods of collecting email-addresses of the company potential customers); economic analysis (in assessing the conversion as a result of using various approaches of email-marketing). **The scientific novelty** consist features of email-marketing functioning in modern conditions are identified as an important tool of digital marketing in the process of building effective communication between a company and its target audience. The main offline ways of collecting postal addresses of potential customers in the framework of the email databases formation are considered, and the specifics of influencing the target audience with the aim of providing voluntary contact information are disclosed. The main online ways of potential clients collecting email are investigated and their characteristics are given. **Conclusions.** The use of various methods of collecting electronic postal addresses of users as part of the implementation of the email-marketing strategy will allow the company to enhance communication with the target audience, which ultimately will have a positive effect on conversion growth.

Keywords: *email-marketing, databases, Internet, communications, target audience.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах спостерігається активне долучення населення до мережі Інтернет, що спонукає компанії адаптувати маркетингові стратегії до існуючих реалій. Одним з ефективних інструментів цифрового маркетингу є email-маркетинг, що використовується для лідогенерації, дожиму, конвертації та утримання клієнтів. Налагодження ефективних комунікацій за допомогою email-маркетингу сприяє підвищенню конверсії [1, 2, 3]. Проте деякі науковці та фахівці у сфері маркетингу не вважають email-маркетинг першочерговим інструментом, який необхідно використовувати при налагодженні комунікацій між компанією та її цільовою аудиторією.

Для реалізації ефективної email-маркетингової стратегії необхідно сформуванню бази електронних адрес клієнтів. Запропонована тема передбачає вирішення цілої низки проблем, оскільки значна кількість потенційних клієнтів не бажає у ділових контактах надавати персональну інформацію, зокрема й адреси електронних пошт. Водночас, у процесі формування бази email бажано мати певні соціально-економічні характеристики представників цільової аудиторії, що допо-

може сегментувати користувачів та надавати їм відповідний контент. У багатьох випадках при створенні інформативних листів для зацікавлення цільової аудиторії доводиться тестувати різноманітні підходи (оформлення заголовка листа, текст звернення, специфіка контенту тощо). У процесі обирають варіанти, які збільшать конверсію для різних сегментів підписників.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню питань реалізації компаніями комплексних email-маркетингових стратегій присвячено праці таких іноземних вчених, як А. Грабер, С. Гунелій, Д. Деніелс, Дж. Маллен, Дж. Морган, М. Рой та ін. У наукових працях вітчизняних вчених також є певні аспекти запровадження цього маркетингового підходу в діяльність компаній в Україні.

Тож важливим стає питання щодо збору компанією бази електронних поштових адрес потенційних клієнтів. Реалізація поставленої мети передбачає проведення комплексу організаційних та практичних заходів, що дозволять охопити максимально можливу цільову аудиторію, отримати дійсні email з певними соціально-економічними характеристиками, і проводити тематичну розсилку для окремих сегментів потенційних клієнтів [4].

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей формування електронних адрес користувачів у процесі реалізації ефективної стратегії email-маркетингу. Важливо також приділити увагу вивченню основних методів отримання email-адрес потенційних клієнтів та дослідженню класифікації запропонованих підходів.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція значної кількості населення в мережу Інтернет та подальше зростання чисельності її користувачів спонукає до вдосконалення методів збору статистичної інформації, яку використовують при розробці маркетингових стратегій компанії. Збір та обробка даних – необхідна умова проведення комплексного аналізу цільової аудиторії та її сегментації за певними соціально-економічними характеристиками. В процесі налагодження комунікацій з потенційними клієнтами компанії використовують різноманітні методи, проте оптимізація отриманих результатів можлива за умови реалізації комплексу маркетингових заходів на основі комплексної інформації про певний ринок та цільову аудиторію. Одним з ефективних методів цифрового маркетингу в сучасних умовах є email-маркетинг, який деякі науковці та фахівці розглядають як першочерговий канал для надання інформації потенційним клієнтам і збільшення рівня конверсії.

Для багатьох компаній email-маркетинг – значний потенціал, оскільки при правильному застосуванні забезпечує релевантність контенту та його персоналізацію, що сприяє зростанню рівня лояльності клієнтів до компанії. Першим важливим етапом у процесі реалізації комплексу заходів email-маркетингу компанії є збір електронних адрес цільової аудиторії. Під час формування бази email намагаються отримати якомога більшу кількість функціонуючих поштових скриньок користувачів, що входять до цільової аудиторії

компанії. Також у зв'язку з об'єктивними вимогами оптимізації маркетингової стратегії компанії в умовах конкурентного середовища передбачається отримання максимального обсягу інформації по кожному з потенційних клієнтів, що виокремить групи споживачів з відповідними соціально-економічними характеристиками та сформулює дієві моделі комунікацій з ними [5]. За достатніх даних про підписника можна надіслати йому на електронну пошту цікавий цільовий та персоналізований контент, що збільшить ймовірність ефективних дій користувачем (наприклад, придбання продукції). Деталізована інформація про клієнтів є дуже корисною, проте реально існують значні проблеми щодо її отримання, оскільки розширення системи показників та збільшення охоплення цільової аудиторії призводить до зростання витрат грошових коштів. До того ж багато користувачів мережі Інтернет не бажають надавати компанії навіть власний email.

Ефективне використання email-маркетингу компанією передбачає розробку комплексної стратегії та реалізацію основних етапів у певній послідовності, що дозволить налагодити комунікацію зі значною чисельністю потенційних клієнтів. У рамках реалізації такого підходу першочерговим завданням є збір email-адрес цільової аудиторії та їх сегментація. Розглянемо класифікацію основних способів збору електронних адрес потенційних клієнтів, які компанія може використати в процесі налагодження комунікацій з цільовою аудиторією [6].

І. Офлайн-методи збору поштових адрес потенційних клієнтів. Цей метод дозволяє отримати реальні електронні адреси потенційних клієнтів за умови налагодження контактів з користувачами поза межами мережі Інтернет. Недоліком таких методів є низький рівень автоматизації збору даних та неефективність процесів занесення вручну даних про клієнтів. До таких методів відносяться:

1. Збір при особистому контакті. Співробітники компанії можуть отримати персональні дані при спілкуванні з цільовою аудиторією в офісі або на певних заходах (виставки, конференції, нетворкінги тощо). Фахівці при контактуванні з потенційними клієнтами можуть запитати email або попросити візитки. Варто відмітити ефективний досвід, коли на конференціях просять учасників заходу залишити свої візитки. Власникам візиток необхідно повідомляти про їх внесення до списку розсилки та тематику контенту в електронних листах. Інформування потенційних клієнтів налаштовує їх на позитивне сприйняття отримуваних листів та бажання ознайомитись з надісланим контентом.

За продуманої мотивації співробітників можна регулярно отримувати велику кількість нових електронних пошт від цільової аудиторії. Для оптимізації збору email-адрес потенційних клієнтів доцільно розробити відповідні інструкції для персоналу компанії та проводити тренінги.

При безпосередньому контакті з потенційним клієнтом можна використовувати технічні засоби (мобільні телефони або планшети) зі спеціалізованими додатками, що є формою підписки. Введену у

відповідне поле email-адресу друкованим шрифтом користувач може перевірити її правильність. Сформовані у додатку дані передаються до бази контактів, які компанія використовує в процесі розсилки клієнтам тематичного контенту.

2. Проведення опитувань. Збір статистичної інформації про цільову аудиторію за цим методом допомагає всебічно оцінити потенційних клієнтів та розробити гнучку систему комунікацій з ними, зокрема й за допомогою email-маркетингу. В процесі опитувань можна не лише отримати електронну пошту респондента, а й завдяки комунікативності запропонувати йому підписатись на розсилки компанії. Такий метод має певні ознаки збору інформації при особистому контакті, проте у цьому випадку діють спеціально навчені працівники компанії (інтерв'юери) або вдаються до послуг спеціалізованих компаній на умовах аутсорсингу.

3. Розсилка листів на фізичні поштові адреси. Цей метод використовують компанії, що мають лише поштові адреси клієнтів. Він дієвий, оскільки клієнти компанії, ймовірно, нададуть й електронні адреси. Поступово розсилка листів на фізичні поштові адреси втрачає актуальність, оскільки зростає кількість долучених до Інтернету і фізичних та юридичних осіб, що мають хоча б один email.

4. QR-коди на продукції компанії, зовнішній рекламі та інших носіях. При скануванні коду користувач ознайомлюється зі сторінкою компанії, де пропонують підписатися. Для мотивації клієнта записують персональні дані (номер мобільного телефону та адресу електронної пошти), передбачається надання промокоду на знижку або безкоштовного цінного контенту (спеціалізовані мобільні додатки, програмне забезпечення, білі книги, брошури тощо).

5. Інформаційні буклети у посилках. У посилку із замовленим товаром доцільно додати матеріали рекламного характеру про отримання клієнтом певних бонусів (переважно знижок) при підписці на email-розсилку. Ефективність цього методу у тому, що значна кількість клієнтів, замовивши продукцію компанії, у подальшому зажає скористатись її послугами.

6. СМС-розсилка. Клієнтів, які погодились отримувати інформацію компанії за допомогою смс, необхідно переконати надати електронні адреси для подальших комунікацій та отримання тематичного контенту. Ефективною для таких користувачів є посадкова сторінка, яка оформлена відповідно до тематики діяльності компанії та адаптована під мобільні пристрої.

II. Онлайн-способи збору поштових адрес потенційних клієнтів. До даної групи відносяться:

1. Соціальні мережі. У соціальних мережах можуть існувати різні способи посилань в постах, статусах та меню. Деякі соціальні мережі при авторизації сайту компанії через їх форми можуть ділитись email [7].

2. Сайт компанії. За ефективної маркетингової стратегії в Інтернеті компанії приділяють значну увагу оформленню сайту та його зручності для цільової аудиторії. Сайт багатofункціональний, однією з яких може бути збір електронних адрес потенційних клієнтів.

Доцільно виділити такі методи отримання електронних пошт відвідувачів за допомогою веб-ресурсів компаній [8]:

2.1. Просто форма підписки. При відвідуванні сайту компанії потенційні клієнти можуть за допомогою простої форми підписатись на розсилку тематичного контенту, який відповідає специфіці діяльності компанії та її продукції. У цьому випадку необхідно розмістити форму підписки у такому місці на сайті компанії, де можна максималізувати кількість підписників. Досягти оптимального результату можна лише тестуванням різноманітних варіантів розміщення форми підписки на веб-ресурсі компанії.

2.2. Форма реєстрації. Компанія може запровадити реєстрацію на власному сайті, мотивуючи таку операцію необхідністю ідентифікації користувачів, які після введення персональних даних отримують доступ до корисного контенту, зможуть обговорювати певні питання тощо. Тоді розсилка може бути аргументована необхідністю інформувати підписників про певні події або появу питань/відповідей на форумі компанії.

2.3. Оформлення покупки. У цю форму на останньому етапі оформлення купівлі товару або послуги разом з контактною інформацією (номер телефону та електронної пошти) доцільно додати поле згоди на підписку. Дослідження свідчать, що більшість користувачів позитивно ставляться до підписки на розсилку в процесі оформлення замовлення. Мотивацією клієнтів може бути безкоштовна доставка або знижки в обмін на підписку.

2.4. Інформаційні повідомлення. На сайті компанії можна розмістити в каталозі продукції повідомлення про знижки, ціни, наявність товару тощо. Клієнту пропонують надати адресу електронної пошти, а компанія обіцяє надіслати листа при появі потрібного товару або у випадку проведення акцій.

2.5. Чат. Для комунікації компанія може розміщувати на сайті чат зворотного зв'язку, який ефективний для збору email клієнтів. У процесі спілкування, відповідаючи на цікаві для відвідувача запитання, оператор намагається у ненав'язливій формі отримати адресу електронної пошти клієнта, мотивує це необхідністю надіслати певну інформацію на email.

2.6. Спливаючі вікна. Ця методика передбачає використання різноманітних прийомів, серед яких доцільно виокремити такі:

– Попап. Цей метод – один з найефективніших для збору електронних адрес клієнтів. Як недолік попапу – негативне ставлення великої кількості відвідувачів сайту, бо він перекриває розміщений на сторінках компанії контент.

– Оверлей. Такий прийом зміщує весь контент сторінки сайту на екран нижче або закриває його і демонструє форму підписки із закликом ввести електронну адресу.

– Слайдер – це форма, яка з'являється та розміщується в одному з кутів сторінки сайту. Перевагою зазначеної технології в її зручності для відвідувачів, оскільки наявний на сторінці контент не перекривається слайдером.

Висновки.

1. Визначено особливості функціонування email-маркетингу в сучасних умовах як важливого інструменту цифрового маркетингу в процесі налагодження ефективної комунікації між компанією та її цільовою аудиторією.
2. Доведено доцільність збору комплексної інформації про потенційних клієнтів для їх сегментації та надсилання цільового контенту, що сприятиме підвищенню конверсії.
3. Виділено дві основні групи методів збору поштових адрес потенційних клієнтів у рамках формування бази email.
4. Розглянуто основні офлайн-способи збору поштових адрес потенційних клієнтів у рамках формування бази email та розкрито специфіку впливу на цільову аудиторію для добровільного надання контактної інформації.
5. Досліджено основні онлайн-способи збору email потенційних клієнтів та наведено їх характеристику.

Список використаних джерел

1. **E-mail** маркетинг для Вебмастера. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://partnerkin.com/tribuna/blog_edu_money/e_mail_marketing_dlya_vebmastera.
2. **The Future** of Email Marketing & Marketing Automation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.emailmonday.com/email-marketing-automation-trends-predictions/>.
3. **Email Marketing Trends for 2019**. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mailjet.com/blog/news/email-marketing-trends-2019/>.
4. **How to Use Data to Drive Your Email Marketing**. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.campaignmonitor.com/blog/email-marketing/2017/06/how-to-use-data-to-drive-email-marketing/>.
5. **Email** маркетинг для сбора информации о клиенте. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sendpulse.com/ru/blog/email-marketing-for-collecting-info>.
6. **44 способа** сбора email-адресов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://netology.ru/blog/email-all>
7. **How to Integrate** Email Marketing With Your Social Media Efforts. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://neilpatel.com/blog/how-to-integrate-email-marketing-with-your-social-media-efforts/>.
8. **SEO Best Practices** for Website Popups, Overlays, and Interstitials. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.justuno.com/seo-best-practices-for-website-popups-overlays-and-interstitials>.

References

- [1]. **E-mail** маркетинг для Вебмастера.
https://partnerkin.com/tribuna/blog_edu_money/e_mail_marketing_dlya_vebmastera

- [2]. **The Future of Email Marketing & Marketing Automation.**
<https://www.emailmonday.com/email-marketing-automation-trends-predictions/>
- [3]. **Email Marketing Trends for 2019.**
<https://www.mailjet.com/blog/news/email-marketing-trends-2019/>
- [4]. **How to Use Data to Drive Your Email Marketing.**
<https://www.campaignmonitor.com/blog/email-marketing/2017/06/how-to-use-data-to-drive-email-marketing/>
- [5]. **Email маркетинг для сбора информации о клиенте.**
<https://sendpulse.com/ru/blog/email-marketing-for-collecting-info>
- [6]. **44 способа сбора email-адресов.**
<https://netology.ru/blog/email-all>
- [7]. **How to Integrate Email Marketing With Your Social Media Efforts.**
<https://neilpatel.com/blog/how-to-integrate-email-marketing-with-your-social-media-efforts/>
- [8]. **SEO Best Practices for Website Popups, Overlays, and Interstitials.**
<https://blog.justuno.com/seo-best-practices-for-website-popups-overlays-and-interstitials>

УДК 332.365

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.5

Негода Юлія Володимирівна,

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
ORCID: 0000-0002-9714-5438
negoda_y@ukr.net*

АГРАРНІ РОЗПИСКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ РЕГІОНУ

Предмет дослідження – сукупність організаційно-економічних відносин, що виникають в процесі структурної трансформації фінансово-кредитних відносин в аграрному бізнесі. **Метою статті** є ретроспективний аналіз структурних трансформацій фінансово-кредитних відносин в аграрному бізнесі, оцінка дієвості та доцільності запровадження аграрних розписок як новітнього інструменту кредитування аграрного бізнесу регіонів. **Методологія проведення роботи** – системно-структурний та порівняльний аналіз (для визначення дієвості механізму кредитування за аграрними розписками аграріїв регіону); монографічний (при вивченні проблем функціонування механізму кредитування аграріїв за аграрними розписками); економічний аналіз (при компаративному аналізі механізму класичного банківського кредитування аграрного бізнесу та механізму кредитування аграріїв за аграрними розписками); моделювання і прогнозування (при визначенні шляхів подолання недоліків механізму кредитування суб'єктів аграрного бізнесу регіону за аграрними розписками). **Результати роботи** – проведено ретроспективний аналіз структурної трансформації фінансово-кредитних відносин в аграрному бізнесі. Розглянуто механізм кредитування аграріїв за аграрними розписками та масштабність його поширення в аграрному бізнесі регіону. Проведено компаративний аналіз механізму класичного банківського кредитування аграрного бізнесу та механізму кредитування аграріїв за аграрними розписками. У межах пілотного проекту «Аграрні розписки в Україні» міжнародної фінансової корпорації (IFC) у партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією в Україні на прикладі Полтавської області визначено дієвість механізму кредитування за аграрними розписками аграріїв регіону. Наголошено на перевагах та недоліках механізму кредитування суб'єктів аграрного бізнесу за аграрними розписками, визначено шляхи подолання недоліків цього механізму. **Висновки** – за результатами проведеного дослідження доведено дієвість механізму кредитування аграрного бізнесу регіонів за аграрними розписками, акцентовано на його пере-

вагах та недоліках. Запропоновано в ст. 7 Закону №5479-VI чітко окреслити випадки і обмеження щодо відшкодування боржником витрат, понесених кредитором з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції, що забезпечить принцип рівності сторін щодо економічної вигоди та розподілу кредитних ризиків за аграрними розписками.

Ключові слова: аграрні розписки, товарні аграрні розписки, фінансові аграрні розписки.

Негода Юлия Владимировна,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Аграрные расписки как инструмент структурной трансформации финансово-кредитных отношений в аграрном бизнесе региона

Предмет исследования – совокупность организационно-экономических отношений, возникающих в процессе структурной трансформации финансово-кредитных отношений в аграрном бизнесе. **Целью статьи** является ретроспективный анализ структурных трансформаций финансово-кредитных отношений в аграрном бизнесе, оценка эффективности и целесообразности внедрения аграрных расписок как нового инструмента кредитования аграрного бизнеса регионов. **Методология проведения работы** – системно-структурный и сравнительный анализ (для определения действенности механизма кредитования по аграрным распискам аграриев региона); монографический (при изучении проблем функционирования механизма кредитования аграриев по аграрным распискам), экономический анализ (при сравнительном анализе механизма классического банковского кредитования аграрного бизнеса и механизма кредитования аграриев по аграрным распискам); моделирование и прогнозирование (при определении путей преодоления недостатков механизма кредитования субъектов аграрного бизнеса региона по аграрным распискам). **Результаты работы** – проведен ретроспективный анализ структурной трансформации финансово-кредитных отношений в аграрном бизнесе. Рассмотрены механизм кредитования аграриев по аграрным распискам и масштабность его распространения в аграрном бизнесе региона. Проведен компаративный анализ механизма классического банковского кредитования аграрного бизнеса и механизма кредитования аграриев по аграрным распискам. В рамках пилотного проекта «Аграрные расписки в Украине» международной финансовой корпорации (IFC) в партнерстве со Швейцарской Конфедерацией в Украине на примере Полтавской области определена действенность механизма кредитования по аграрным распискам аграриев региона. Отмечены преимущества и недостатки механизма кредитования субъектов аграрного бизнеса по аграрным распискам, определены пути преодоления существующих недостатков этого механизма. **Выводы** – по результатам проведенного исследования доказана действенность механизма кредитования аграрного бизнеса регионов по аграрным распискам, отмечены его преимущества и недостатки. Предложено в ст. 7 Закона №5479-VI четко очертить случаи и ограничения по возмещению должником расходов, понесенных кредитором с приобретением права на дорощивание и сбор заложенного урожая сельскохозяйственной продукции, что обеспечит принцип равенства сторон относительно экономической пользы и распределения кредитных рисков по аграрным распискам.

Ключевые слова: аграрные расписки, товарные аграрные расписки, финансовые аграрные расписки.

Nehoda Yuliia,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financials National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Agrarian receipts as a tool for the structural transformation of financial and credit relations in the agrarian business of the region

The subject of the research – is a set of organizational-economic relations arising in the process of structural transformation of financial and credit relations in the agricultural business. **The purpose of the article** is a retrospective analysis of structural transformations of financial and credit relations in the agricultural business, evaluation of the effectiveness and feasibility of the introduction of agricultural receipts as a new instrument of lending to the agricultural business of the regions. **Methodology of work** – system-structural and comparative analyzes (to determine the effectiveness of the crediting mechanism according to the agricultural receipts of the farmers of the region); monographic (when studying the problems of the functioning of the mechanism of lending to agrarians by agrarian receipts) economic analysis (when carrying out a comparative analysis of the mechanism of classical bank lending to the agrarian business and the mechanism of lending to agrarians according to agrarian receipts); modeling and forecasting (when determining ways to overcome the existing deficiencies in the mechanism of lending to agrarian business entities of the region according to agrarian receipts). **The results of the work** – a retrospective analysis of the structural transformation of financial and credit relations in the agricultural business was carried out. The mechanism of crediting agrarians according to agrarian receipts and the scale of its distribution in the agrarian business of the region are considered. A comparative analysis of the mechanism of classical bank lending to the agrarian business and the mechanism of lending to agrarians according to agrarian receipts was carried out. In the framework of the pilot project “Agrarian receipts in Ukraine” of the international financial corporation (IFC) in partnership with the Swiss Confederation in Ukraine, the example of the Poltava region defined the effectiveness of the crediting mechanism according to the agrarian receipts of the agrarians of the region. The advantages and disadvantages of the mechanism of crediting the subjects of the agrarian business on agrarian receipts are noted. The ways to overcome the existing shortcomings of the mechanism of crediting the subjects of the agrarian business of the region according to agricultural receipts are determined. **Conclusions** – according to the results of the conducted research, the effectiveness of the mechanism of lending to the agricultural business of the regions according to agricultural receipts was proved, its advantages and disadvantages were noted, and attention was also focused. Proposed in Art. 7 of Law No. 5479-VI clearly delineate cases and restrictions on the debtor’s reimbursement of expenses incurred by the lender with the acquisition of the right to grow and harvest the pledged crop of agricultural products, which will ensure the principle of equality of parties on economic benefits and distribution of credit risks according to agricultural receipts.

Key words: *agrarian receipts, commodity agrarian receipts, financial agrarian receipts.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх років вітчизняна економіка розвивається здебільшого за рахунок аграрного бізнесу. Очікується, що й надалі його значущість у розвитку економіки країни зростатиме. За даними Форсайту 2016 внесок аграрного бізнесу в загальне зростання економіки країни до 2020 року складе 19% та до 2030-го – 24% [1, с.113]. Проте досягти такого рівня можна лише

за умови ефективної структурної трансформації у фінансово-кредитних відносинах держави та аграрного бізнесу регіонів.

Усвідомлюючи об'єктивну потребу у структурних змінах фінансово-кредитних відносин уряд України протягом останнього десятиріччя передбачив систему заходів з пільгового кредитування аграріїв, зі здешевлення кредитів на розвиток аграрного бізнесу, з надання компенсацій за відсотковими ставками та ін. Проте ефективність нульова. Так, до 2000 року бюджетні кошти переважно спрямовувались на пряме товарне та грошове кредитування сільськогосподарського виробництва, вагому частку яких так і не повернуто у зв'язку з банкрутством сільськогосподарських підприємств.

Протягом 2000-2003 років діяв механізм часткової компенсації підприємствам АПК відсоткової ставки за кредитами комерційних банків, запроваджений згідно з постановою КМУ «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт» від 25.02.2000 р. за №398 [8] та передбачений програмою «Часткова компенсація ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським виробникам для проведення польових робіт», орієнтований лише на підтримку короткострокового кредитування аграріїв (сезонне покриття дефіциту фінансових ресурсів).

Із 2004 р. розпочато реалізацію програми фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення як коротко-, так і довгострокових (до 3-х років) кредитів, проте складна процедура отримання пільгових кредитів завадила доступу аграрних підприємств до кредитних ресурсів.

Рік 2006-ий став початком надання підприємствам АПК (які залучали кредити за ставкою не вище 21% за короткостроковим та 20% – за довгостроковим кредитами) компенсації відсоткової ставки на конкурсній основі. Проте визначені обмеження щодо відсоткових ставок за кредитами ускладнили її отримання, оскільки у разі залучення кредитів за ставками, вище зазначеними, надання компенсації не передбачалось [12, с.11.].

У 2007 році через кризовий стан економіки країни граничні межі відсоткової ставки за кредитами було переглянуто. Зокрема, право на отримання компенсації відсоткової ставки поширювалось на аграріїв за умови залучення ними короткострокових кредитів у національній валюті за відсоткової ставки не вище 18% річних та у іноземній валюті – не вище 12% річних, а також за умови залучення середньострокових кредитів у національній валюті за відсоткової ставки не вище 17% річних та у іноземній валюті – не вище 11% річних.

Рік 2009-ий знаменний не стільки прийняттям ряду постанов КМУ щодо здешевлення кредитів аграріям на цільові заходи (зокрема, для селекції в рослинництві, розвитку тваринництва тощо), як значним падінням обсягів пільгового кредитування аграріїв (майже у 6 разів) у порівнянні з попередніми роками через дефіцит бюджетних коштів, а отже, і відсутність коштів на фінансування програм підтримки кредитування аграрного бізнесу.

Прийнята у 2010 році постановою Мінагрополітики України «Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів Стабіліза-

ційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів» [7] задіяла механізм компенсації відсоткової ставки за кредитами у національній валюті в розмірі 1,5 облікової ставки Нацбанку на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті – 10% річних за умови, якщо сума відсотків за користування кредитами не перевищувала у національній валюті 25% річних, та в іноземній валюті – 16% [7].

Рік 2011-ий став роком державної підтримки агрокредитування за цільовими програмами розвитку аграрного бізнесу, зокрема, пільгового кредитування заходів із захисту відтворення та підвищення родючості ґрунтів, будівництва нових тепличних комплексів, виконання програм селекції у тваринництві та птахівництві тощо.

У 2012-му році прийнято Закон України «Про аграрні розписки» №5479-VI від 06.11.2012 р. (далі – Закон №5479-VI), який набув чинності з 19.03.2013 р. [5]. Проте нерозуміння аграріями нового інструменту кредитування, а також усталена недовіра до банківських установ та побоювання потрапити у кредитну пастку завадили поширенню кредитування за аграрними розписками серед аграрних товаровиробників регіонів. І лише з впровадженням пілотного проєкту «Аграрні розписки в Україні» Міжнародної фінансової корпорації (IFC) у партнерстві зі Швейцарською Конфедерацією в Україні такий інструмент фінансово-кредитних відносин, як аграрна розписка, запрацював.

Проте досі аграрні розписки часто сприймаються як певний феномен, запроваджений всього у кількох областях України (Вінницькій, Черкаській, Полтавській, Харківській, Сумській, Миколаївській, Хмельницькій та Тернопільській) для апробації їх дієвості у розвитку аграрного бізнесу регіонів. Тож питання доцільності запровадження аграрних розписок у вітчизняній практиці кредитування аграрного бізнесу регіонів остаточно не вирішено, а отже, є нагальна потреба у подальшому ретельному його вивченні, тому й актуальна обрана тематика дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що фінансово-кредитні відносини держави та аграрного бізнесу протягом останнього десятиріччя нестабільні, а розподіл за регіонами бюджетних коштів для здешевлення кредитів сільськогосподарським товаровиробникам – непропорційний. Отже, структурні трансформації, які спостерігаються в фінансово-кредитних відносинах аграріїв, спонукають науковців до пошуку нових інструментів фінансового забезпечення розвитку аграрного бізнесу регіонів. Над питаннями структурних трансформацій фінансово-кредитних відносин аграрного бізнесу тривалий час працюють такі вчені, як О. Гудзь, А. Войтюк, І. Лавриненко, Н. Левченко, С. Мамалига, П. Стецюк, О. Стойко та ін. Проте, незважаючи на досить широкий спектр досліджень із цієї тематики, деякі питання залишаються дискусійними та потребують подальшого вивчення. Досить важливим серед них – питання дієвості механізму кредитування аграрного бізнесу за

аграрними розписками та доцільність його поширення у вітчизняній практиці.

Метою статті є ретроспективний аналіз структурних трансформацій фінансово-кредитних відносин в аграрному бізнесі, оцінка дієвості та доцільності запровадження аграрних розписок як новітнього інструменту кредитування аграрного бізнесу регіонів.

Виклад основного матеріалу. В умовах кризових деформацій економічного простору, на етапі розвитку аграрного ринку та становлення якісно нових економічних відносин на селі, за браком фінансових ресурсів у аграріїв, банківське кредитування відіграє важливу роль для підтримки їхньої економічної активності. Останніми ж роками, через суперечливість і конфліктність фінансових інтересів банків та сільськогосподарських товаровиробників, поширені негативні тенденції й суттєве гальмування розвитку фінансово-кредитних відносин в аграрному бізнесі регіонів [10, с.49].

Світовий досвід свідчить, що успішною альтернативою класичного банківського кредитування аграрного бізнесу є кредитування під заставу майбутнього врожаю, який з 1994 року успішно працює в країнах Латинської Америки, зокрема в Бразилії та Аргентині. Для кредитування під заставу майбутнього врожаю використовується фінансовий інструмент у вигляді розписок-договору CPR (Cedula de Produto Rugal), тобто обіцянка аграрного товаровиробника поставити продукцію або розплатитися після продажу продукції в майбутньому в обмін на одержання ресурсів (товарних або фінансових), необхідних для ведення аграрного бізнесу [11].

Як новітній інструмент кредитування аграрного бізнесу регіонів аграрні розписки в Україні вперше з'явилися в лютому 2015 р. у Полтавській області. І впродовж року на Полтавщині їх було зареєстровано понад десяток на суму майже 60 млн грн. Аграрні розписки нині набувають поширення в Полтавській, Вінницькій, Черкаській, Харківській, Сумській, Миколаївській, Хмельницькій та Тернопільській областях. Станом на 01.01.2019 року зобов'язання за зареєстрованими аграрними розписками повністю виконано, що підтверджує доцільність їх подальшого поширення в аграрному бізнесі регіонів.

Відмінними рисами класичного банківського кредитування аграрного бізнесу та кредитування за аграрними розписками є такі (табл.1):

Таблиця 1

Відмінні риси класичного банківського кредитування аграрного бізнесу та кредитування за аграрними розписками

Ознака	Класичне банківське кредитування	Кредитування за аграрною розпискою
1	2	3
за характером	класичний банківський кредит – фінансовий	кредит за аграрною розпискою – товарний та фінансовий

Закінчення таблиці 1

1	2	3
за процедурою оформлення документів	традиційний пакет документів як при оформленні будь-якого договору з кредитування	традиційний пакет документів доповнений правовстановлюючими документами на землю (свідоцтво про право власності, договір оренди тощо), складеними у відповідності до ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [8]
за об'єктом застави	нерухоме та рухоме майно	винятково майбутній врожай з ділянок, зазначених в аграрній розписці
за розміром застави	розмір застави законодавством не регламентований	розмір застави законодавством регламентований – згідно із ЗУ «Про аграрні розписки» [5] розмір застави не менше розміру зобов'язань за аграрною розпискою
за потребою у нотаріальному посвідченні та реєстрації застави	застава підлягає реєстрації в Реєстрі обтяжень рухомого майна та Єдиному реєстрі заборон відчуження об'єктів нерухомого майна	аграрна розписка підлягає нотаріальному посвідченню та реєстрації в Реєстрі аграрних розписок, а застава – реєстрації в Реєстрі обтяжень рухомого майна
за терміном кредитування	за домовленістю сторін без обмежень	за домовленістю сторін, обмежується маркетинговим періодом виробництва певного виду продукції
за обов'язковістю сплати процентної ставки	передбачає обов'язковість сплати процентної ставки	не передбачає сплати процентної ставки
за кінцевою вартістю кредитування	кінцевою вартістю є сукупність кредиту та банківського процента	за фінансовою АР кінцева вартість залежить від вартості с/г продукції, яка закладена у формулу на день виконання зобов'язання; за товарною АР – кінцева вартість залежить від договірної вартості АР станом на дату її укладення та вартості продукції, що є предметом поставки агровиробника, на дату поставки
за обов'язковістю страхування	обов'язкове	добровільне за домовленістю сторін
за примусом виконання	задоволення вимог кредитора здійснюється шляхом стягнення заставленого майна у судовому порядку, передбачено застосування додаткових санкцій	задоволення вимог кредитора здійснюється шляхом позасудового стягнення заставленого майна, застосування додаткових санкцій не передбачено

Отже, привабливість кредитування за аграрними розписками полягає у простоті оформлення та обігу цього інструменту, забезпечення заставою врожаю з конкретної земельної ділянки, полегшена процедура повернення стягнення на врожай, функціонування єдиного відкритого реєстру аграрних розписок з можливістю пошуку обтяжень як за конкретною особою, так і за земельною ділянкою, залучення кредитів з приватного сектора (дистриб'юторів, трейдерів тощо) [3, с.30]. Це підтверджує алгоритм кредитування аграрного бізнесу регіонів за аграрними розписками, подана на рис.1.

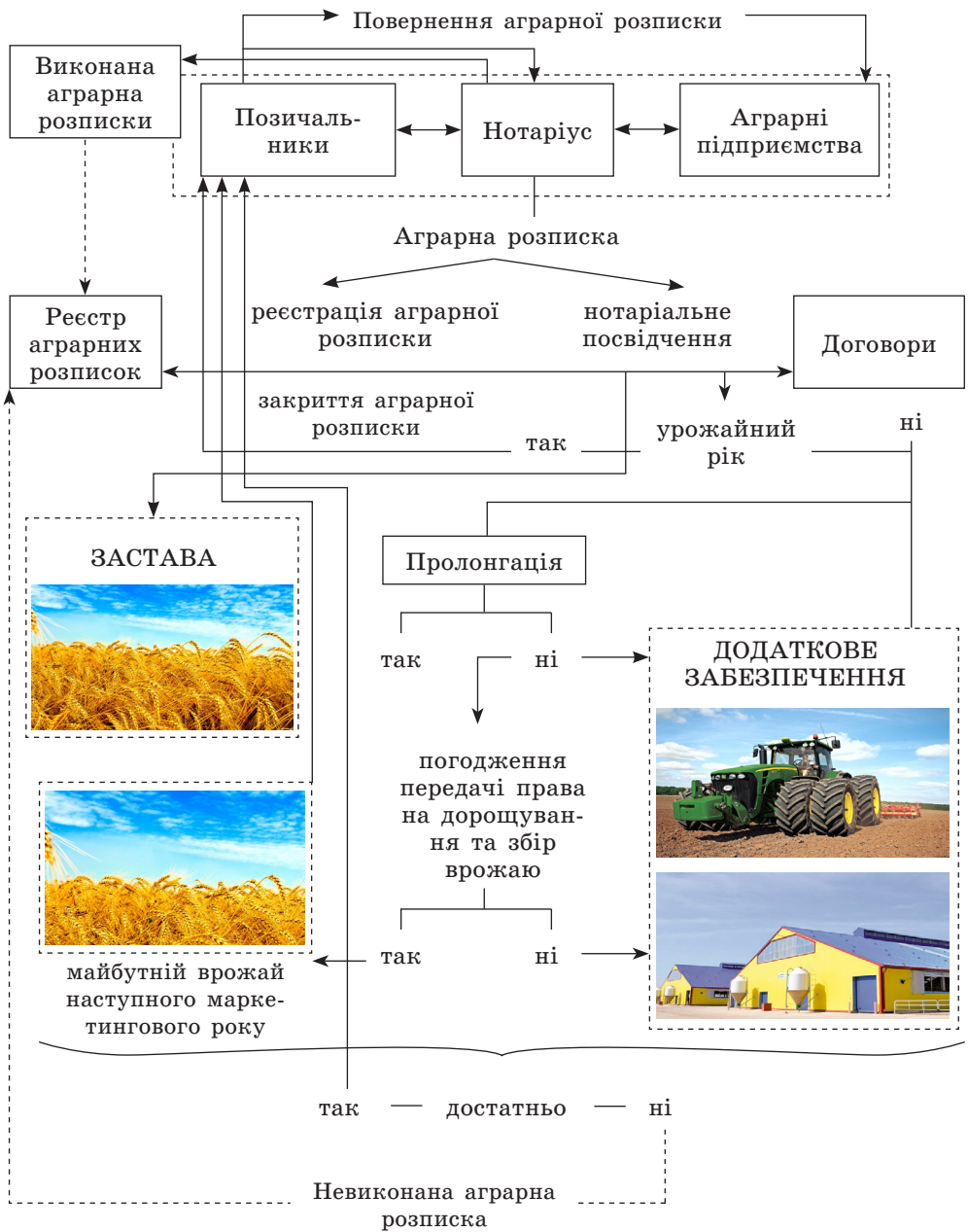
Згідно ст.2 Закону №5479-VI аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції. Якщо право власності на земельну ділянку належить двом і більше співвласникам або право користування належить двом і більше користувачам, аграрні розписки видаються ними спільно. Особи, які спільно видали аграрну розписку, несуть солідарну відповідальність за невиконання своїх зобов'язань. Перехід права власності чи права користування земельною ділянкою не зупиняє дію вказаної в аграрній розписці застави майбутнього врожаю та не припиняє зобов'язання боржника за аграрною розпискою [5].

Аграрна розписка підлягає нотаріальному посвідченню в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. за № 3425-XII (зі змінами та доповненнями) [6] для правочинів, з урахуванням особливостей, передбачених Законом №5479-VI. Відомості про аграрну розписку в момент її посвідчення вносяться до Реєстру аграрних розписок особою, яка вчиняє нотаріальні дії.

Механізм кредитування за аграрною розпискою включає мінімум двох суб'єктів, однак їх може бути й три. Зокрема, сторонами правовідносин за аграрною розпискою можуть бути безпосередньо аграрії, дистриб'ютори та трейдери. Зазвичай дистриб'ютори надають аграріям товари, необхідні для вирощування продукції (насіння, добрива, засоби боротьби зі шкідниками тощо). Звичайно, дистриб'ютору, якому первісно видається аграрна розписка (у разі видачі саме товарної аграрної розписки), не потрібна с/г продукція. Для нього цінність мають кошти, які він бажає отримати за наданий аграрію товар. Тому дистриб'ютор, керуючись приписами ст. 11 Закону №5479-VI, може відступити своє право третій особі – трейдеру, який після збору урожаю вимагає від боржника поставки заставленого за аграрною розпискою врожаю сільськогосподарської продукції [2].

Фінансово-кредитні відносини аграріїв та дистриб'юторів можуть здійснюватись на умовах укладання форвардного контракту та без нього.

За умови видачі аграрної розписки на дистриб'ютора (з укладанням форвардного контракту) така послідовність дій (рис. 2):

Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. — 2019. — № 18

Рис.1. Алгоритм кредитування аграріїв за аграрними розписками
 Джерело: авторське бачення за [5]

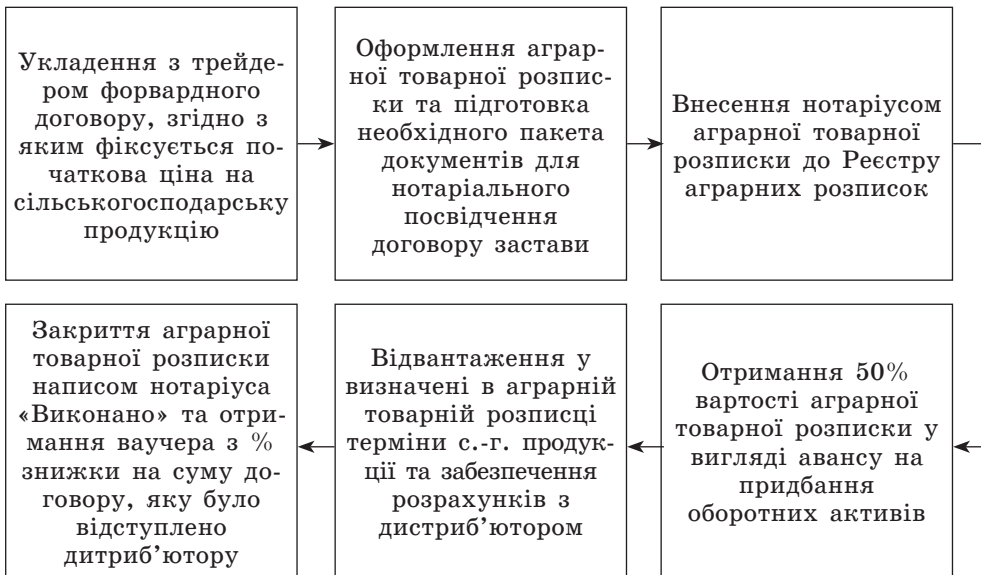

Рис. 2. Схема послідовності дій за умови видачі аграрної розписки на дистриб'ютора (з укладанням форвардного контракту)

Джерело: авторське бачення

За умови видачі аграрної розписки на дистриб'ютора (без укладання форвардного контракту) схема послідовності дій на рис. 3.

Основною відмінною рисою кредитування за аграрною розпискою є предмет застави. Згідно зі ст.7 Закону №5479-VI предметом застави за аграрною розпискою є винятково майбутній урожай сільськогосподарської продукції, відомості про який вносяться до Державного реєстру обтяжень рухомого майна. У разі наявності додаткового забезпечення аграрної розписки інформація про таке забезпечення має вноситись до відповідних реєстрів згідно із законодавством [5].

Відмінною рисою застави за аграрною розпискою є наділення згідно зі ст.7 Закону №5479-VI позичальника правом задоволення вимог за аграрною розпискою у будь-який спосіб, не заборонений законом, зокрема й шляхом:

- передачі позичальнику права власності на предмет застави в рахунок погашення майнового зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою;
- наділення позичальника правом доростити заставлений майбутній урожай сільськогосподарської продукції;
- наділення позичальника правом зібрати врожай сільськогосподарської продукції самостійно або уповноваженою ним особою та погасити майнове зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою;
- наділення позичальника правом власності на зібрану (вирощену) сільськогосподарську продукцію та/або укладення договору купівлі-продажу заставленої сільськогосподарської продукції з іншою особою – покупцем з отриманням у рахунок виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою плати за таким договором [5].

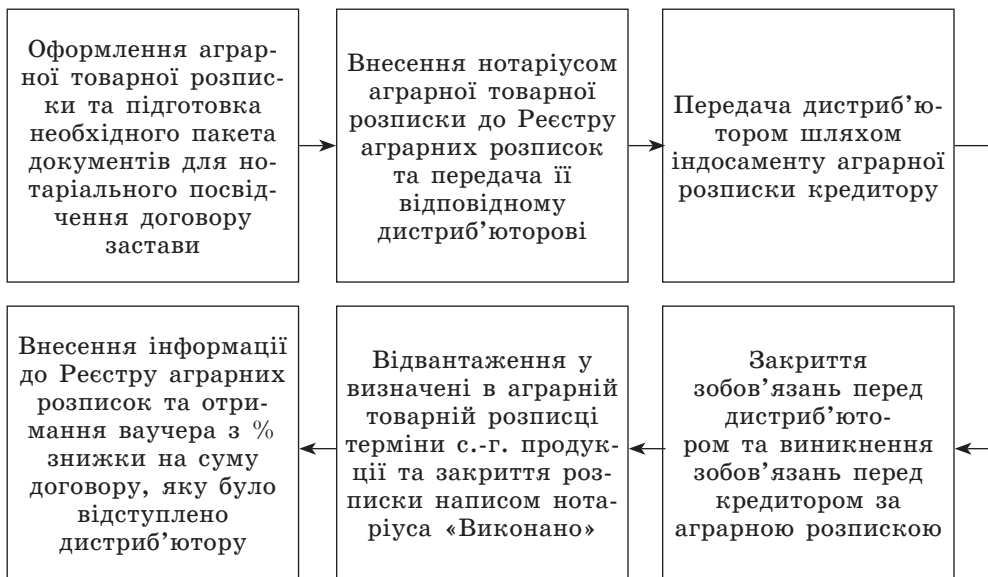

Рис.3. Схема послідовності дій за умови видачі аграрної розписки на дистриб'ютора (без укладання форвардного контракту)

Джерело: авторське бачення

Якщо недостатньо зібраного врожаю для повного погашення зобов'язань боржника за аграрною розпискою, предметом застави стає майбутній урожай будь-якої іншої сільськогосподарської продукції, що вирощується або вирощуватиметься боржником на земельній ділянці, на якій до цього вирощувалася сільськогосподарська продукція, майбутній урожай якої був предметом застави за аграрною розпискою. Проте не виключено, що у разі недостатності зібраного врожаю виконання зобов'язань за аграрною розпискою (абз. 9 ст.7 Закону №5479-VI) можна замінити будь-яким передбаченим законодавством України додатковим забезпеченням. Згідно зі ст.12 Закону №5479-VI за згодою кредитора дата виконання зобов'язань за аграрною розпискою може бути перенесена на наступний маркетинговий рік, а дію укладених договорів – пролонговано [5].

Отже, визначені за аграрною розпискою взаємовідносини надають аграрію суттєву перевагу над класичним банківським кредитом, тому що зобов'язання з поставки товару або сплати коштів пов'язано зі збором урожаю. А у разі неврожаю дата виконання зобов'язань за погодженням з кредитором (як зазначалось раніше) може бути перенесена на наступний маркетинговий рік [2].

Не зважаючи на названі переваги механізму кредитування за аграрними розписками над класичним банківським кредитуванням він має недоліки. Зокрема, ст.7 Закону №5479-VI передбачає, що задоволення вимог кредитора за аграрною розпискою можливе у будь-який спосіб, не заборонений законом, зокрема й шляхом наділення кредитора правом доростити та/або зібрати заставлений майбутній урожай сільськогосподарської продукції, продати її та отримати у рахунок виконання зобов'язань боржника плату за продану продукцію [5]. При цьому витрати кредитора за аграрною розпискою

на дорощення та збір врожаю заставленої сільськогосподарської продукції відшкодовуються боржником за аграрною розпискою окремо в порядку, передбаченому законодавством для відшкодування майнових збитків [5].

Таким чином, ст.7 призводить до нерівномірного розподілу кредитних ризиків між сторонами аграрної розписки, надаючи перевагу кредиторіві.

З метою забезпечення економічної вигоди сторін аграрної розписки вважаємо за доцільне абз.5 ст.7 Закону №5479-VI викласти у такій редакції:

а) витрати кредитора за аграрною розпискою на дорощення та збір врожаю заставленої сільськогосподарської продукції відшкодовуються боржником окремо в порядку, передбаченому законодавством для відшкодування майнового збитку, якщо:

– отриманий кредитором дохід від реалізації заставленого врожаю сільськогосподарської продукції (за умови надання йому права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції) є недостатнім для повного погашення зобов'язань боржника за аграрною розпискою і відшкодування витрат на дорощення та збір врожаю заставленої сільськогосподарської продукції. Граничний розмір відшкодувань кредиторіві не повинен перевищувати розмір суми погашення зобов'язань боржника за аграрною розпискою і фактично понесених витрат на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції над сумою фактично отриманого доходу від реалізації заставленого врожаю сільськогосподарської продукції;

– з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції кредитор за згодою сторін поніс витрати на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції. Граничний розмір відшкодувань не повинен перевищувати суми фактично понесених витрат на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції;

б) витрати кредитора на дорощення та збір врожаю заставленої за аграрною розпискою сільськогосподарської продукції, а також її продаж не відшкодовуються боржником, якщо:

– з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції кредитор самостійно, без погодження сторін, змінив технологію її вирощування, що призвело до суттєвого зростання витрат, не сумісних з фінансовими можливостями боржника;

– з набуттям права на дорощення та збір, а також продаж заставленого врожаю сільськогосподарської продукції, кредитором за укладеними договорами купівлі-продажу реалізовано заставлений врожай сільськогосподарської продукції за цінами, нижчими середньоринкових чи за цінами, що не відповідають якості продукції;

– з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції кредитором пошкоджено земельні угіддя (на яких за аграрною розпискою передбачено вирощування заставленого врожаю сільськогосподарської продукції), витрати на відновлення родючості яких перевищують суму зобов'язань боржни-

ка за аграрною розпискою та відшкодування понесених кредитором витрат на дорощення та збір врожаю заставленої сільськогосподарської продукції;

– з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції внаслідок необачності, бездіяльності чи навмисних дій кредитора втрачено частку заставленого врожаю сільськогосподарської продукції або ж отримано продукцію, що не відповідає стандартам якості.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження підтвердили дієвість механізму кредитування аграрного бізнесу регіонів за аграрними розписками, акцентовано на його перевагах та недоліках, а також наголошено, що в абз. 5 ст. 7 Закону №5479-VI потрібно внести зміни та доповнення в частині порядку відшкодування кредитором витрат з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції. Запропоновано в ст. 7 Закону №5479-VI чітко окреслити випадки і обмеження щодо відшкодування боржником витрат, понесених кредитором з набуттям права на дорощення та збір заставленого врожаю сільськогосподарської продукції, що забезпечить принцип рівності сторін щодо економічної вигоди та розподілу кредитних ризиків за аграрними розписками.

Список використаних джерел

1. Згуровський М.З. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах / М. З. Згуровський // Київ : НТУУ «КПІ». – 2016. – 184 с.
2. Лавриненко І. Аграрна розписка як форма альтернативного кредитування. Юридична газета. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://radako.com.ua/.../agrarna-rozpiska-yak-forma-alterna>.
3. Мамалига С. В. Аграрні розписки в Україні: проблеми та перспективи розвитку / С. В. Мамалига // Агросвіт. – 2017. – № 9. – С. 30–34.
4. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з охорони і захисту, раціонального використання лісів, наданих у постійне користування агропромисловим підприємствам. Постанова КМУ від 27.02.2007 р. №253-2007-п. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/253-2007-p>.
5. Про аграрні розписки. Закон України від 06.11.2012 р. № 5479-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/5479-17>.
6. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 р. за № 3425-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/3425-12>.
7. Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів. Постанова КМУ від 11 серпня 2010 р. №794. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/794-2010-p>.
8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Закон України від 25.12.2015 р. №1127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1952-15>.

9. **Про додаткові заходи** щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт. Постанова КМУ від 25.02.2000 р. №398. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/go/398-2000-п>.

10. **Стецюк П. А.** Трансформація матриці банківського кредитування сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь, А.В. Войтюк// Економіка АПК. – 2013. – №12. С.49-55.

11. **Стойко О.Я.** Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок /О.Я. Стойко// Ефективна економіка. – 2018. – №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/39.pdf

12. **Фещенко Н.М.** Окремі аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників / Н.М. Фещенко // Агроінком. – 2006. – № 3-4. – С. 11-14.

References

1. **Zgurovsky M.** (2016) “Foresight and the construction of the strategy of socio-economic development of Ukraine for the medium-term (until 2020) and long-term (until 2030) time horizons”. Kiev. Ukraine, 184 p.

2. **Lavrinenko I.** (2016), “Agrarian letter as a form of alternative lending”, Legal newspaper [Online], vol . 8, available at: <https://radako.com.ua/.../agrarnarozpiska-yak-forma-alterna>. (Accessed 09 November 2018).

3. **Mamaliga S.V.** (2017), “Agrarian Statements in Ukraine: Problems and Perspectives of Development”, Agrosvit, vol . 9, pp..30-34.

4. **The Cabinet of Ministers of Ukraine** (2007), The decree “The procedure for using the funds provided for in the state budget for the implementation of measures for protection and protection, rational use of forests, provided for permanent use by agro-industrial enterprises”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/253-2007-п>, (Accessed 17 November 2018).

5. **The Verkhovna Rada of Ukraine** (2012), The decree “About agricultural receipts”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5479-17>, (Accessed 19 November 2018).

6. **The Verkhovna Rada of Ukraine** (1993), The decree “About the notary”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3425-12>, (Accessed 24 November 2018).

7. **The Cabinet of Ministers of Ukraine** (2010), The decree “On Approval of the Procedure for the Use of the Stabilization Fund in 2010 to provide financial support to agribusiness enterprises through the mechanism of cheapening loans”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/794-2010-п> (Accessed 27 November 2018).

8. **The Verkhovna Rada of Ukraine** (2015), “On state registration of real rights to immovable property and their encumbrances”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1952-15> (Accessed 02 November 2018).

9. **The Cabinet of Ministers of Ukraine** (2010), The decree “On additional measures for lending to a complex of agricultural work”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/398-2000-п> (Accessed 11 November 2018).

10. **Steciuk P.A.** (2013), “ Transformation of the matrix of bank lending to agricultural enterprises”, Economics of the agro-industrial complex, vol . 12, pp. 49-55.

11. **Stoyko O.Ya.** (2018). “Capitalization of agrarian enterprises through the use of agrarian receipts”, Effective economy. [Online], vol . 4, available at: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/39.pdf (Accessed 14 November 2018).

12. **Feshchenko N.M.** (2006), “Some aspects of state support of agricultural producers “, Agroiocom . vol. 3-4, pp.11-14.

УДК 37

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.6

Чобітько Микола Григорович,

доктор педагогічних наук, професор
nik-53@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ

Предмет дослідження – процес формування людського капіталу засобами освіти. **Формування людського капіталу засобами освіти.** **Метою статті** є формування теоретичних підходів, що визначають роль освіти у формуванні людського капіталу в Україні. **Методологія проведення роботи** – системно-структурний та порівняльний аналіз (для формування людського капіталу в освітніх закладах); монографічний (при вивченні проблеми формування людського капіталу та його складових компонентів в Україні та в розвинутих країнах світу); соціально-економічний аналіз (при вивченні реального стану справ освітньої системи та її матеріально-забезпечення); прогнозування (перспектива розвитку освітнього потенціалу в Україні та його інвестування). **Результати роботи** – запропоновані нові підходи процесу профорієнтації, формування абітурієнта з чітким образом майбутньої професії, особистісно орієнтовану траєкторію навчання і розвитку протягом життя. Аргументовано доведено необхідність збільшення інвестицій в розвиток людського капіталу в освітніх закладах. **Висновки** – людський капітал, що ґрунтується на інтелектуальних здібностях і таланті особистості, а також знаннях і практичних навичках, отриманих в процесі навчання, освіти і практичної діяльності, є найбільшою цінністю держави. Удосконалення освітнього процесу забезпечить належний соціально-економічний розвиток України. У нас немає іншого варіанту, окрім науково-освітнього прориву.

Ключові слова: *якість людського ресурсу, людський капітал, складові людського капіталу, освітній процес, якість освіти, професійна підготовка, інвестиції в освіту.*

Чобитько Николай Григорьевич,
доктор педагогических наук, профессор

Формирование человеческого капитала средствами образования

Предмет исследования – процесс формирования человеческого капитала средствами образования. **Формирование человеческого капитала средствами образования.** **Целью статьи** является формирование теоретических подходов, определяющих роль образования в формировании человеческого капитала в Украине. **Методология проведения работы** – системно-структурный и сравнительный анализ (для формирования человеческого капитала в образовательных учреждениях); монографический (при изучении проблемы формирования человеческого капитала и его составляющих компонентов в Украине и в развитых странах мира); социально-экономический анализ (при изучении реального положения дел образовательной системы и ее материального обеспечения); прогнозирование (перспектива развития образовательного потенциала в Украине и его инвестирование). **Результаты работы** – предложены новые подходы процесса профориентации, формирование абитуриента с четким образом будущей профессии, лично ориентированную траекторию обучения и развития на протяжении жизни. Аргументировано доказана необходимость увеличения инвестиций в развитие человеческого капитала в образовательных учреждениях. **Выводы** – человеческий капитал, основанный на интеллектуальных способностях и таланте личности, а также знаниях и практических навыках, полученных в процессе обучения, образования и практической деятельности, является наибольшей ценностью государства. Совершенствование образовательного процесса обеспечит надлежащее социально-экономическое развитие Украины. У нас нет другого варианта, кроме научно-образовательного прорыва.

***Ключевые слова:** качество человеческого ресурса, человеческий капитал, составляющие человеческого капитала, образовательный процесс, качество образования, профессиональная подготовка, инвестиции в образование.*

Chobitko Mykola,
Doctor of Education, Professor

Human capital formation by means of education

Subject of research – the process of formation of human capital by means of education. **Formation of human capital by means of education.** **The purpose of writing the article** is to formulate theoretical approaches that determine the role of education in the formation of human capital in Ukraine. **Methodology of work** – system-structural and comparative analyzes (for the formation of human capital in educational institutions); monographic (when studying the problem of human capital formation and its components in Ukraine and in developed countries of the world); socio-economic analysis (in the study of the actual state of affairs of the educational system and its material security); forecasting (prospect of development of educational potential in Ukraine and its investment). **The results of the work** – proposed new approaches to the process of vocational guidance, the formation of an applicant who has a clear image of the future profession, a personally oriented trajectory of training and development throughout life. It is argued that the need to increase investment in human capital development in educational institutions has been proved. **Conclusions** – human capital, based on the intellectual abilities and talent of the individual, as well as knowledge and practical skills acquired in the process of learning, education and practical activities is the greatest value of the state. Improving the educational process will enable us to ensure proper

social and economic development. We have no other option except a scientific and educational breakthrough.

Key words: human resource quality, human capital, components of human capital, educational process, quality of education, professional training, investments in education.

Постановка проблеми. Найбільшим багатством будь-якої країни є її якісний людський ресурс. У сучасному світі соціально-економічне зростання залежить від якості робочої сили, складовими якої є: стан здоров'я, інтелектуальний розвиток, професійна підготовка, рівень духовності і культури населення, громадська активність, етика поведінки, мотивація до суспільно корисної діяльності тощо.

Економіка в XXI столітті визначається характером економічної ефективності, яка досягається в першу чергу висококваліфікованими кадрами, новими знаннями, технологіями і методами управління. На передньому плані – спосіб виробництва і передачі знань, власне, сама людина – її інтелектуальний потенціал.

Чим дієвіший потенціал має кожен член суспільства, тим вищий інтелектуальний ресурс країни, тим динамічніші темпи зростання економіки, більша ефективність темпів розвитку держави. Розвиток матеріальних, інтелектуальних і духовних можливостей людини, як стверджують науковці, є її людським капіталом (ЛК).

При низькому рівні і якості ЛК інвестиції у високотехнологічні галузі не дають віддачі. Порівняно швидкі успіхи розвинутих країн (Тайвань, Гонконг, Сінгапур, Китай, Південна Корея та ін.), нових європейських розвинених країн (Ірландія, Фінляндія, Греція, Іспанія, Португалія) підтверджують, що фундаментом для формування ЛК є висока культура основної маси населення країн успішного розвитку: саме він сприяє вдосконаленню і оптимальному використанню інших факторів виробництва, без нього будь-які компоненти господарської системи не функціонуватимуть. Одночасно відбуваються істотні трансформації і в людському факторі. Суспільство стає не тільки все більш зацікавленим, а й залежним від рівня розвитку людського потенціалу, без якого немислиме подальше ефективне функціонування передових галузей. Саме інтелектуальні здібності людини, її освіченість, можливість генерувати нові знання, творчість і ініціатива найбільше затребувані суспільством.

Мета дослідження – сформулювати теоретичні підходи, що визначають роль освіти у формуванні людського капіталу в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати важливість і значимість людського капіталу в соціально-економічному розвитку Української держави;
- визначити основні складові людського капіталу;
- виявити роль освіти в процесі формування людського капіталу;
- довести значимість і важливість належного фінансування освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під людським капіталом розуміємо запас здібностей, знань, навичок і мотивацій. Його формування, як накопичення фізичного або фінансового капіталу, ви-

магає відволікання коштів від поточного споживання заради отримання додаткових доходів в майбутньому. Найважливішими видами людських інвестицій є освіта, підготовка на виробництві, міграція, інформаційний пошук, народження і виховання дітей.

Людським капіталам володіють в першу чергу інтелектуально багаті особистості, здатні орієнтуватися в нестандартній ситуації, грамотно приймати рішення (не тільки виробничого характеру в межах своїх професійних здібностей) і більш успішно їх реалізувати. Тому людський капітал загалом невіддільний від його інтелектуального потенціалу.

Людський капітал, здобутий в ході навчання у вищому навчальному закладі, приносить його власникові не тільки економічну вигоду, а й впливає на якість життя.

Отже, людський капітал – капітал, який індивідууму потенційно здатний не тільки приносити матеріальний прибуток, а й ефективно сприяти соціальному і духовному розвитку держави, ґрунтується на вроджених інтелектуальних здібностях і таланті, а також знаннях і практичних навичках, отриманих в процесі навчання, освіти і практичної діяльності людини, і є найбільшою цінністю.

Дослідження розвитку цивілізацій і країн у минулих століттях свідчать, що ЛК і тоді був одним з основних факторів розвитку, які зумовили успіхи одних країн і невдачі інших.

Західна цивілізація на певному історичному етапі виграла глобальне історичне змагання з більш давніми цивілізаціями саме за рахунок більш швидкого зростання ЛК, зокрема й освіти. У кінці XVII століття Західна Європа перегнала в півтора рази Китай і Індію із душевого ВВП і удвічі – за показником освіченості населення. Остання обставина, помножена на економічну свободу, а потім і демократію, стала головним чинником економічних успіхів європейців, а також США та інших англосаксонських країн.

Нова концепція, орієнтована на примат людського розвитку, замінила застарілу, рушійною силою якої було накопичення матеріального багатства. Саме людський і соціальний капітал забезпечують нині найвищі темпи економічного зростання, і саме ті країни, політика яких спрямована переважно на забезпечення розвитку людського потенціалу, досягають на зламі тисячоліть найбільших успіхів [1. 9].

Особливо показовий вплив ЛК на зростання економіки на прикладі Японії. У країні Висхідного Сонця, яка дотримується століттями ізоляціоністської політики, завжди був високий рівень ЛК, включаючи освіту, тривалість життя, а також найвищу соціальну і національну мобільність. У 1913 році середня кількість років навчання дорослого населення в Японії становила 5,4 року, в Італії – 4,8, в США – 8,3 року, а середня тривалість життя 51 рік (приблизно як і в Європі та США). В Україні (на той час Російській імперії) ці показники: 1–1,2 року і 33–35 років. Тому Японія за рівнем стартового ЛК виявилася готовою в XX столітті зробити технологічний ривок і увійти в число передових країн світу.

Єдиної методики оцінки людського капіталу не існує. Відомі різні точки зору авторів, які можна коротко викласти так. Одним з

найбільш поширених методів є літочислення людського капіталу окремої особистості і його оцінки в структурі інтелектуального капіталу компанії. Цієї теорії дотримуються такі вчені, як У. Фарр, Л. Дублін та ін.

Ідея людського капіталу має давні корені в історії економічної думки. Одна з її перших формулювань – у «Політичній арифметиці» У. Петті. Пізніше вона розглянута в «Багатстві народів» А. Сміта, «Принципах» А. Маршалла, роботах багатьох інших вчених. Однак як самостійний розділ економічного аналізу теорія людського капіталу оформилася лише на рубежі 50-60-х років ХХ століття. Вона належить відомому американському економістові, лауреату Нобелівської премії Теодору Шульцу, а базова теоретична модель розроблена в праці Гаррі Беккера (також лауреата Нобелівської премії) «Людський капітал» (перше видання 1964 р.). Ця книжка стала основою для всіх наступних досліджень у цій галузі і була визнана класикою сучасної економічної науки. Перше ж визначення людського капіталу належить Т. Шульцу.

Концепція людського капіталу Т. Шульца зводиться до кількох ключових моментів.

1. «Людський капітал» – це додаткове джерело доходу, який створюється за допомогою знань, навичок, здібностей людини.

2. Освіта є однією з форм капіталу, найважливішим фактором, забезпечує економічне зростання і одночасно є джерелом зростання.

3. Капітал освіти – це людський капітал, тому що він невіддільний від людини.

4. Освіта як капітал є джерелом майбутніх задоволень і (або) заробітків.

5. Для поліпшення якісних характеристик робочої сили необхідні додаткові вкладення коштів (інвестиції) в освіту.

6. Інвестування освіти є одним з вкладень коштів у фактори виробництва, що створюють додатковий продукт [3. 6.].

Г. Беккер отримав кількісні оцінки рентабельності вкладень в людину і співставив їх з фактичною рентабельністю більшості фірм США, що допомогло конкретизувати і розширити уявлення про економічну ефективність інвестицій в людський капітал. Поява великої кількості приватних навчальних закладів, активізація діяльності консультаційних фірм, які проводять короткотермінові семінари і спеціалізовані курси, свідчить про те, що рентабельність в приватному секторі просвітницької діяльності не нижча, ніж у інших сферах підприємництва. Наприклад, у США в 60-ті роки ХХ ст. рентабельність просвітницької діяльності на 10-15% перевищувала рентабельність інших видів комерційної діяльності.

Г. Беккер розвинув теорію людського капіталу. Він зробив великий внесок у цей науковий напрям і тому вважається загально визнаним творцем наукової школи в межах концепції людського капіталу. У книзі «Інвестиції в людський капітал», виданої в 1962 році, Гаррі Беккер писав, що людський капітал формується за рахунок інвестицій в людину. До основних напрямів інвестування він відніс навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію, пошуки інформації про ціни і доходи [2.].

Т. Шульц і Г. Беккер популяризували ідею людського капіталу, їх зусилля підштовхнули до численних досліджень і ініціювали активну діяльність щодо мотивації інвестицій в професійну і технічну освіту міжнародних фінансових інститутів.

Важливе значення мали й роботи Й. Бен-Порета (Ben-Porath, Yoram), М. Блауга, Е.Лезера (Lazear, Edward), Р.Лейярда (Layard, Richard), Дж.Мінцера, Дж.Псахаропулоса, Ш. Розена (Rosen, Sherwin), Ф. Уелча (Welch, Finnis.), Б. Чізуїка та ін.

В Україні концепція людського капіталу отримала визнання серед вчених порівняно недавно – в кінці 90-х рр. Такі українські дослідники, як А. Чухно, А. Гришнова, А. Стефанишин, С. Злупко, В. Куценко, І. Каленюк, В. Антонюк, Г. Прошак зробили певний внесок в популяризацію і розвиток цієї теорії.

У 70-ті роки теорія людського капіталу піддалася атакам з боку так званої теорії фільтра (серед її авторів відомі економісти та соціологи – А. Берг, М. Спенс, Дж. Стігліц (Stiglitz, Jhon), П. Уїлс (Wiles, Peter), К. Ерроу). Відповідно до цієї теорії освіта – це механізм, сортує людей за рівнем їх здібностей. Інформація дістається фірмам даром, допомагаючи відбирати найбільш перспективних кандидатів на робочі місця. Більш висока продуктивність, як з'ясувалося, пов'язана не з отриманою працівниками освітою, а з їх особистими здібностями. Теорія фільтра не заперечує вигоду мати диплом окремій людині. Але для суспільства в цілому зміст такого дорогого сигнального пристрою, як система освіти, неефективний, оскільки відомі набагато простіші і дешевші методи перевірки ділових якостей людини.

Згідно з теорією Роберта Шиллера з Єльського університету людський капітал становить 72,1% національного багатства США. Як і звичайний капітал здібності, знання, навички людини накопичують. При цьому їх формування і розвиток вимагає як від самого індивіда, так і від суспільства в цілому досить значних витрат часу, праці, матеріальних і фінансових ресурсів, тобто інвестицій. До них відносяться всі види витрат, які можуть бути оцінені в грошовій або іншій формі і сприяють зростанню в майбутньому заробітків людини.

Завдяки теорії людського капіталу вкладення в людину стали розглядатися як джерело економічного зростання, не менш важливе, ніж «звичайні» капіталовкладення. Т.Шульц, Е.Денісон, Дж. Кендрік тощо кількісно оцінили внесок освіти в економічне зростання. З'ясували, що протягом ХХ століття накопичення людського капіталу випереджало темпи накопичення фізичного капіталу. За розрахунками Е.Денісона, приріст душевого доходу в США протягом післявоєнного періоду був на 15-30% обумовлений підвищенням освітнього рівня робочої сили. Досвід таких країн, як Гонконг, Сінгапур, Південна Корея, підтверджує, що акцент на інвестиціях в освіту і охорону здоров'я є найбільш ефективною стратегією економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, до людського капіталу належать: сукупність таланту, творчих здібностей, розвинених інтелектуальних та духовних якостей, мотивацій суспільно корисної

діяльності, професійних навичок, знань і умінь людини, отриманих в процесі освіти і практичної діяльності, якість її життя і здоров'я.

Завдання загальної освіти, з точки зору людського капіталу, – формування основ культурно-моральних якостей, виявленні і закріплення індивідуальних здібностей дітей. Загальна середня освіта закладає базовий обсяг знань в галузі природничих, суспільних і гуманітарних наук. Без них практично неможливе або ускладнюється отримання професійних знань, особливо висококваліфікованими робітниками, фахівцями, менеджерами. Одночасно завершується соціалізація особистості, усвідомлення цивільних прав та обов'язків, бажання жити за нормами і правилами суспільної моралі. Недоліки в роботі системи освіти і виховання проявляються у вигляді підліткової злочинності, наркоманії, девіантної поведінки і конфліктів дітей з батьками, протестних молодіжних організацій і груп та ін.

Аналізуючи досвід країн, що мають стабільну і позитивну динаміку розвитку, виявлено спільні пріоритети: освіта – наука – виробництво. Із цієї простої, але чітко спланованої схеми зрозуміло, що недостатнє фінансування освіти та науки уповільнює ріст виробництва. Країни, що економлять на цих стратегічних напрямках, приречені на соціально-економічне відставання.

Вартість людського капіталу в структурі національного багатства України за роки її незалежності зменшилася на 10%.

Про це поінформував у Херсоні на засіданні Ради регіонального розвитку Херсонської області в.о. голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, перший заступник голови цього комітету Олександр Співаковський:

«У Сполучених Штатах Америки, у розвинутих країнах Європи в структурі національного багатства 85% — це вартість людського капіталу. В Україні, починаючи з 90-х років, за оцінками аналітиків, у структурі національного багатства України людський капітал займав 57%, а нині він займає 47%», — зазначив Співаковський.

За його словами, цей показник «є не просто відображенням того, що ми маємо яскраво виражену сировинну модель розвитку країни», а й свідчить про проблеми і в таких сферах, як освіта, охорона здоров'я.

Тому недостатнє фінансування освітньої галузі в Україні, обмеження доступу до отримання якісної освіти, особливо для молоді з сільської місцевості, неможливість для майже третини українських дітей отримати хоча б середню освіту, створює надзвичайно серйозну загрозу майбутньому розвитку нашої держави.

Деградація системи освіти закономірно викликає ослаблення наукової галузі. За таких несприятливих для розвитку вітчизняної науки умов спостерігається масовий відтік молодих, найбільш перспективних наукових кадрів за кордон.

Аналізуючи стан системи освіти в Україні, виявляємо, що деструктивні процеси розвитку українського суспільства відбулися і в цій – базовій для майбутнього розвитку всього світу галузі. За даними ЮНЕСКО, на початку 90-х років за рівнем освіти Україна була в першій десятці країн світу, нині за цими ж параметрами опинилася в п'ятому десятку. Основна причина такого падіння – відсут-

ність необхідної уваги з боку держави до цієї найважливішої і найбільш пріоритетної сфери діяльності суспільства [(1.147)].

Наші освітні проблеми починаються практично з дитсадків. Беззаперечною є теза, що майбутнє будь-якого народу перебуває в руках працівників системи дошкільного та шкільного виховання. Здавалося б, твердження беззаперечне, проте за час існування нашої молоді держави було закрито тисячі дитячих садків, а їхні приміщення віддані різноманітним приватним та державним установам. Тобто, сотні тисяч дітей, котрі мали б ходити в дитячі садки, були відлучені від системи дошкільної освіти, а отже, погіршили свою соціальну адаптацію та колективне виховання.

Нині в багатьох населених пунктах нашої держави відсутні не лише дитячі садки, а й школи. Загалом по Україні понад сім тисяч сіл з чисельністю дітей від 1 до 20 осіб, школи відсутні, і діти долають чималі відстані до іншого населеного пункту, намагаються отримати хоча б початкову освіту. Та й у тих селах та селищах міського типу, де діють середні навчальні заклади, занедбана соціальна сфера та відсутні мінімальні кошти для сучасного матеріально-технічного й кадрового забезпечення шкіл.

Руйнівного удару було завдано також вищій освіті. Ми відмовились від класичної, десятиліттями апробованої системи підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, які саме завдяки отриманій освіті змогли в сімдесятих-вісімдесятих роках минулого століття вивести Україну на високі позиції в Європі та світі. Перекреслюючи здобутки, без будь-якої вагомої аргументації перейшли на підготовку бакалаврів і магістрів. Але ж народне господарство країни не було готове до таких змін. Воно не потребувало ні бакалаврів, ні магістрів, сфера виробництва не знала, що робити з такими фахівцями. Слепе копіювання західної моделі вищої освіти не принесло очікуваних результатів.

Останні роки в Україні спостерігається поступове зниження якості освіти. Значною мірою це пов'язано з тим, що викладацька і наукова діяльність перестали приносити прибуток, достатній хоча б для скромного існування працівників цих галузей. Нині праця вчителів оцінюється значно нижче, ніж в інших галузях, а постійне зростання навантаження на викладачів, зумовлене стрімким науково-технічним розвитком, не сприяє підвищенню активності, не додає престижу професії, яка, безсумнівно, визначає майбутнє нашої держави.

Однією з тенденцій сучасного етапу розвитку системи освіти є зниження рівня знань випускників шкіл, коледжів та ВНЗ, зокрема з математичних дисциплін. Цьому є безліч причин, одна з них – відсутність жорстких вимог щодо кількості годин і змісту навчальних планів освітніх закладів, відповідно до вимог МОН. Тому посилення уваги до розвитку математичної освіти в Україні сприятиме формуванню аналітичних компетенцій, необхідних для будь-якого фахівця в сучасному суспільстві.

Дослідження, що проводяться в галузі комунікацій в системі освіти, свідчать про те, що є істотні «розриви», що перешкоджають ефективному формуванню людського капіталу в нашій країні.

Перш за все, є проблеми з профорієнтацією школярів і з загальним неоднозначним сприйняттям всіх зацікавлених сторін сутності реформи освіти. Незважаючи на те, що в школах обов'язково проводять профорієнтаційні заходи, відсутність у школярів чітких уявлень про свої життєві цілі і низька поінформованість абітурієнтів про сутність того напрямку, на яке вони збираються вступати, призводить до того, що дуже часто вибирають професію на підставі таких факторів, як: «тільки тут можна було вступити на бюджетне відділення», «ВНЗ поряд з місцем проживання», «в цей ВНЗ вступали мої друзі, і я з ними за компанію», «порадили батьки, знайомі тощо».

В результаті спочатку неправильного вибору абітурієнтів своєї освітньої траєкторії, неефективності системи професійної освіти від 20 до 50 відсотків випускників до кінця навчання у ВНЗ розуміють, що хибно вибрали напрямок навчання та не планують працювати за фахом.

Вихід з ситуації, що склалася, на нашу думку, у формуванні абітурієнта нового покоління, що чітко уявляє майбутню професію, сферу застосування отриманих знань (не тільки вид діяльності, а й територіальні аспекти (в якому регіоні, в якій країні збирається працювати), особистісно-орієнтовану траєкторію розвитку протягом усього життя.

Якість освітніх послуг, умови, в яких вони надаються, – все це дуже важливі питання, але не менш важливим є спрямованість освіти для кожної конкретної людини, тобто професійна орієнтація, яка, на наш погляд, має бути ранньою. За рік-два до вибору професійного навчального закладу учень повинен отримати інформацію про те, в якій сфері він зможе проявити себе найкраще, в якій професії йому буде найбільш комфортно. Тільки так ми зможемо знизити величезну кількість «зайвих» людей – працівників, які займають не своє місце, «які відбувають трудову повинність» на роботі. Ні про яку ефективність праці тут не йдеться, і, звичайно, людський капітал такого працівника не зможе стати капіталом для організації.

На жаль, робота з професійної орієнтації в наших школах ведеться не належним чином, хоча існує величезна кількість тестів та інших методик, що допомагають майбутньому працівникові зробити правильний вибір. Діють, щоправда, спеціальні центри, але вони доступні не всім через різні причини. Система навчально-виробничих комбінатів з цим завданням також не справлялася. У кращому випадку людина розуміла, де вона працювати не хоче.

Людський капітал, набутий в ході навчання у вищому навчальному закладі, приносить його власникові не тільки економічну вигоду, а й впливає на якість життя.

Конкурентні переваги економіки в сучасних умовах безпосередньо пов'язані з накопиченим в країні і задіяним людським капіталом. Саме люди з освітою, кваліфікацією, професійним досвідом визначають можливості і параметри необхідних змін. Отже, пріоритетним джерелом економічної динаміки стають інвестиції в людину. Випускники ВНЗ порівняно зі своїми однолітками, які не мають вищої освіти, мають більш високий рівень сформованості як професійних,

так і особистісних компетенцій, більш високу активність на ринку праці, вони краще орієнтуються в інформаційному потоці, мотивовані до подальших інвестицій в людський капітал, мають більш високу самооцінку і позитивне сприйняття світу.

Отже, в найбільш високотехнологічних, престижних і високооплачуваних професійних сферах перевага надаватиметься випускникам ВНЗ.

Виділяючи в структурі людського капіталу три основні складові – капітал освіти, здоров'я, духовності і культури, сучасна наука як вирішальний чинник розвитку людських ресурсів і економічного зростання розглядає освіту і, особливо, її високі рівні. Це пов'язано зі специфічною функцією системи вищої освіти, що полягає у формуванні та вдосконаленні активного елемента процесу виробництва, в накопиченні інтелектуального потенціалу, який визначає ефективність і конкурентоспроможність національної економіки. Вища освіта озброює людину методологією вибору в зростаючому потоці інформації, розвиває креативні здібності.

До інвестицій в освіту і відтворення людського капіталу можна віднести такі витрати:

- на утримання та виховання дітей в сім'ї до працездатного віку;
- на освіту (дошкільна, шкільна, професійна);
- на професійне навчання безпосередньо на виробництві, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію;
- на інформаційне забезпечення фахівців і менеджерів;
- на забезпечення соціальної мобільності.

Логічно мовити про те, що, як окрема людина, так і суспільство зацікавлені, щоб працівник мав більш високий рівень і якість освіти, оскільки це сприяє не тільки зростанню доходів працівника, а й підвищенню темпів економічного зростання країни. Держава, суспільство, бізнес повинні подбати про те, щоб освітня політика створювала умови для вигідних інвестицій. На підставі досліджень українських і зарубіжних дослідників були виявлені такі заходи, які можуть сприяти цьому:

1. Формування вимог до змісту освітньої підготовки за напрямками (спеціальностями) з урахуванням стратегії економічного розвитку країни (відповідність національним програмам, проектам, міжнародним вимогам).

2. Проведення постійного моніторингу потреби в спеціальностях для оцінки попиту на професії з використанням різних методик (як на рівні державної статистики, так і на рівні окремих підприємств).

3. Формування державного замовлення на підготовку фахівців з урахуванням кадрової ситуації на ринку праці.

4. Сприяння в працевлаштуванні випускників (виконання трудового законодавства).

5. Використання маркетингових технологій для прогнозування динаміки зміни потреб ринку праці та формування попиту на працівників різних професійних груп в інтересах сталого економічного розвитку країни.

6. Формування системи безперервної освіти, яка дозволяє постійно підвищувати рівень навичок, здобувати нові знання, зберігати

конкурентоспроможність на ринку праці при змінах в сфері діяльності, а також збільшувати мобільність між видами занять (створення центрів сприяння підприємництву, тренінги, підвищення кваліфікації тощо).

Отже, основну роль у формуванні і розвитку людського капіталу відіграє освіта. Підвищення вимог до знань, умінь і навичок, що обумовлюють якість людського капіталу, вимагає необхідних суттєвих змін в системі освіти (вищої освіти), що проявляється перш за все в пошуку нових форм навчальних закладів, що здатні активно реагувати на потреби суспільства. Освіта, накопичені суспільством знання і економічний розвиток взаємопов'язані. Тож нині особливу увагу необхідно приділяти модернізації системи освіти і ефективно-му використанню людського капіталу, оскільки це головна умова зростання української економіки.

Тому особливу увагу держава повинна приділяти системі освіти. Інвестиції в освіту потрібно розглядати як інвестиції в людський капітал. Освіта повинна займати пріоритетні позиції в структурі витрат держави, відповідати вимогам сучасного розвитку суспільства і готувати для нього спеціалістів. Такі фахівці повинні володіти не тільки знаннями і вміннями, необхідними для виконання виробничих завдань одночасно за кількома спеціальностями, а й аналітичними навичками, прогнозування і вивчення проблем управління і взаємодії в процесі виробничої діяльності в колективі. Об'єктивною вимогою до працівників є наявність навичок професійної та соціально-психологічної адаптації в швидко змінюваному світі.

Висновки. Отже, людський капітал – капітал в індивідуумі, що має потенційну здатність не тільки приносити матеріальний прибуток, а й ефективно сприяти соціальному і духовному розвитку держави, ґрунтується на вроджених інтелектуальних здібностях і таланті, а також знаннях і практичних навичках, отриманих в процесі навчання, освіти і практичної діяльності, є найбільшою цінністю.

На завершення хотілося б сказати, що інвестиції в освіту – головний шлях удосконалення людського капіталу України, і є тим магістральним напрямком, що забезпечить нам соціально-економічний розвиток. Тільки це допоможе стати розвинутою державою, тому у нас немає іншого варіанта, окрім науково-освітнього прориву.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка : наук.-економ. та сусп.-політ. журнал. — 2009. — № 1(9). — С. 9 — 22. 25.
2. Сирота М.Д. Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття. — К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. — 216 с. с.147.
3. (Becker G. S. Investment in Human Capital: A. Theoretical Analysis // Journal of Politikal Economy. Supplement. Oct., 1962.).
4. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6.)

References

1. **Libanova E.M.** Strategic priorities of social policy of Ukraine at the beginning of the XXI century / E.M. Libanova // Demography and social economics: scientist-economist. and suspension flight. magazine. – 2009. – No. 1 (9). – P. 9 – 22. 25.
2. **Sirota M.D.** Ukraine in the geopolitical space of the third millennium. – К: І'м off. View of PULSARI, 2007. – 216s. p.147.
3. **(Becker G. S.** Investment in Human Capital: A. Theoretical Analysis // Journal of Politikal Economy. Supplement. Oct., 1962.)
4. **(Shultz T.** Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6.)

УДК 330.1

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.7

Щукін Дмитро Вікторович,

здобувач Міжрегіональної академії управління персоналом

ORCID: 0000-0001-9039-8726

rvps@ukr.net

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Предмет дослідження – ризики в діяльності промислових підприємств: сутність та класифікація. **Метою статті** є дослідження наявних підходів до тлумачення поняття «ризик» та розробка власного визначення поняття «ризик», аналіз і класифікація ризиків, що виникають у діяльності промислових підприємств, розробка власної класифікації найбільш поширених та актуальних ризиків промислового підприємства. **Методологія проведення роботи** – використані методи узагальнення, аналізу та синтезу (при дослідженні підходів до тлумачення поняття «ризик» та класифікації ризиків промислового підприємства), експертні методи оцінки (при визначенні найбільш поширених та актуальних ризиків промислового підприємства). **Результати роботи** – запропоновано власні визначення: поняття «ризик» та класифікація найбільш поширених та актуальних ризиків промислового підприємства. **Висновки** – у сучасній науковій думці відсутній єдиний підхід та єдине універсальне визначення категорії «ризик». Це обумовлено складністю цієї категорії, особливостями досліджень науковців, де розглядається ця категорія. За результатами дослідження ми дійшли висновку, що ризик – це невизначеність, потенційна ймовірність відхилення від запланованих цілей та очікуваних результатів.

Ключові слова: промислове підприємство, ризик, небезпека, класифікація.

Щукин Дмитрий Викторович,
соискатель Межрегиональной академии управления персоналом

Управление рисками в деятельности промышленных предприятий: сущность и классификация

Предмет исследования – риски в деятельности промышленных предприятий: сущность и классификация.

Целью статьи является исследование существующих подходов к трактовке понятия «риск» и разработка собственного определения понятия «риск», анализ и классификация рисков, возникающих в деятельности промышленных предприятий, разработка собственной классификации наиболее распространенных и актуальных рисков промышленного предприятия. **Методология проведения работы** – использованы методы обобщения, анализа и синтеза (при исследовании подходов к трактованию понятия «риск» и классификации рисков промышленного предприятия), экспертные методы оценки (при определении наиболее распространенных и актуальных рисков промышленного предприятия). **Результаты работы** – предложены собственные определения: понятия «риск» и классификация наиболее распространенных и актуальных рисков промышленного предприятия. **Выводы** – в современной научной мысли отсутствует единый подход и единое универсальное определение категории «риск». Это обусловлено сложностью этой категории, особенностями исследований ученых, где рассматривается эта категория. По результатам исследования мы пришли к выводу, что риск – это неопределенность, потенциальная вероятность отклонения от запланированных целей и ожидаемых результатов.

Ключевые слова: *промышленное предприятие, риск, опасность, классификация.*

Dmitry Shchukin,
*post-graduate student of the Interregional Academy of
Personnel Management*

Management of risks in the activity of industrial enterprises: essence and classification

The subject of research – risks in the activity of industrial enterprises: essence and classification. **The purpose of the article** is to study existing approaches to the interpretation of the concept of “risk” and develop its own definition of “risk”, analysis and classification of risks arising in the activities of industrial enterprises, the development of its own classification of the most common and actual risks of an industrial enterprise. **Methodology of work** – used methods of synthesis, analysis and synthesis (in the study of approaches to the interpretation of the concept of “risk” and the classification of risks of an industrial enterprise), expert methods of evaluation (in determining the most common and actual risks of an industrial enterprise). **The results of the work** – the proposed their own: the definition of the concept of “risk” and the classification of the most common and actual risks of an industrial enterprise. **Conclusions** – in modern scientific thought there is no single approach and the only universal definition of the “risk” category. This state of affairs is caused by the complexity of this category, the peculiarities of the research of scholars, in the context of which this category is considered. According to the research, we came to the conclusion that the risk is uncertainty, which causes a potential deviation from the planned goals and expected results.

Key words: *industrial enterprise, risk, danger, classification.*

Постановка проблеми. Діяльність будь-якого підприємства завжди пов'язана з ризиками, одні можуть бути постійними і постійно створювати потенційні загрози для діяльності підприємства, інші – непостійні, ситуаційні і можуть виникати за певних причин, чинників та обставин. Водночас, залежно від виду економічної діяльності види, обсяги та особливості ризиків можуть змінюватись. При цьому, промислові підприємства, в особі їх власників та менеджменту, щоденно повинні вирішувати завдання мінімізації та уникнення ризиків, усунення негативних наслідків ризиків.

Ефективність процесу управління ризиками надто залежить від розуміння сутності поняття «ризик» та особливостей різноманітних ризиків, з якими промислові підприємства зіштовхуються під час свого функціонування, що і спричинило необхідність поглибленого наукового розгляду вищевказаних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження різних аспектів ризиків та їх сутності внесли такі вчені: О. Барановський, Т. Васильців, В. Гапоненко, В. Геєць, К. Горячева, А. Драга, Д. Зеркалов, Г. Клейнер, Є. Олейников, В. Ярочків та інші. Питанням класифікації ризиків, ризиків промислових підприємств присвячені наукові праці вітчизняних вчених: В. Бобиля, А. Бондаренка, В. Гранатурова, А. Єпіфанова, О. Коць, П. Коюда, В. Кудіна, О. Мороз, Л. Примостка, С. Реверчука, К. Семенова та інших дослідників.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження наявних підходів до тлумачення поняття «ризик», аналіз і класифікація ризиків, що виникають у діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу визначень сутності поняття «ризик» ми дійшли висновку щодо відсутності єдиного універсального визначення (найбільш поширені визначення категорії «ризик» представлені в табл. 1). Це обумовлено складністю самого поняття, різноманітністю аспектів досліджень ризику науковцями, що впливає на сутність та особливості їх визначення.

Т. Васильєва, О. Діденко, А. Єпіфанов виділяють два підходи до трактування категорії «ризик»:

– результативний – при визначенні ризику увага акцентується, в першу чергу, на результаті (успіх або невдача). При цьому ризик трактується як можливість якоїсь несприятливої події;

– процесний – визначення ризику узагальнює цілісний процес від дії факторів формування ризикової ситуації до отримання результату [13].

Таблиця 1

Огляд визначень сутності категорії «ризик»

Автор	Сутність визначення
1	2
Тлумачний словник	Ризик – це можливість небезпеки, невдачі або діявання з надією на сприятливий результат [11]

Закінчення таблиці 1

1	2
О. Бондар	Ризик – це небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи недоодержання доходу порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів [1]
В. Гранатуров	Ризик – це діяльність, пов’язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату або невдачі й відхилення від мети [4]
С. Дмитров	Ризик – це можливість настання несприятливої події та, здебільшого, трактується як імовірність чи загроза втрати суб’єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності [5]
А. Камінський	Ризик – це економічна категорія, що відбиває невизначеність, конфліктність, багатокритеріальність, нечіткість у фінансових відносинах та включає особливості сприйняття вказаних характеристик зацікавленими суб’єктами цих відносин [6]
В. Кудіна	Ризик, як економічна категорія, це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв’язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами [7]
П. Коюда	Ризик – це ймовірність (чи загроза) виникнення збитків або недоотримання прибутків порівняно з варіантом, що прогнозується, у зв’язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами [9]
Л. Мороз	Ризик – це прийняття раціонального чи нераціонального управлінського рішення, у рамках якого можна дати вірогідну кількісну і/або якісну оцінку дії факторів і, як наслідок, отримати один з трьох економічних результатів: позитивний, нульовий або негативний [10]
О. Шепеленко	Ризик – це спосіб господарювання в непередбачених умовах (обставинах), при якому створюються завдяки особливим здібностям підприємця можливості і необхідність запобігати, зменшувати несприятливу дію схоластичних умов і одержувати в цих умовах підприємницький дохід [17]

Цікава точка зору А. Бондаренка, який стверджує, що в економічній літературі існує, як мінімум, 4 типи трактувань цього питання, при цьому у всіх, що виділяє автор, він пов’язує категорії «загроза» та «ризик»:

- 1) ризик як наслідок реалізації небезпечних умов та джерело загрози;
- 2) ризик як похідна від загрози;
- 3) ризик як джерело загрози (ризик – імовірність виникнення загрози);
- 4) ризик як частина загрози [2].

О. Христенко виділяє трохи більше аспектів сутності категорії «ризик»:

- в основі ризику лежить імовірнісна природа ризикової економічної діяльності;
- ризик притаманний усім процесам і видам економічних відносин незалежно від того, є вони активними чи пасивними;
- негативні наслідки ризику, що виявляються у зростанні витрат і недоотриманні доходів, можуть бути частково усунені за допомогою управлінських заходів;
- більшість ситуацій, яким притаманний ризик, важко прогнозовані і контрольовані, тому уникнути ризику повністю майже неможливо;
- відсутність ризику гальмує розвиток будь-якої системи, оскільки знижує її динамічність та ефективність [15].

Із огляду на вищевикладене, ми дійшли висновку щодо необхідності вироблення власного тлумачення «ризик». На нашу думку, ризик – це невизначеність, потенційна ймовірність відхилення від запланованих цілей та очікуваних результатів.

Тепер перейдемо безпосередньо до класифікації ризиків в діяльності промислових підприємств, які наявні в науковій літературі, окремих нормативно-правових актах. При цьому, варто зважати, що при визначенні класифікації необхідно дотримуватись певних принципів, до яких М. Роговим віднесено такі:

1. Класифікація ризиків має відповідати конкретним цілям. Ознаки, за якими об'єднують ризики в групи (категорії), повинні задовольняти критерії, які пов'язані з цілями класифікації.

2. Класифікація повинна проводитись з позицій системного підходу. При визначенні ризиків їх необхідно розглядати як множини взаємопов'язаних елементів.

3. Під час виконання однієї і тієї ж роботи проекту можуть виникати різні ризики. Чим точніше визначається вид ризику за обраною класифікацією в цьому випадку, тим легше його якісно або ж кількісно оцінити.

4. Жодна запропонована класифікація ризиків не є жорсткою. Вона може бути окремою для кожного підприємства, проекту, програми, портфеля проектів. Пропонований перелік ризиків може доповнюватись та змінюватись, один і той же ризик може відповідати різним групам у загальній класифікації [12].

Щодо безпосередньо ризиків, то, зважаючи, що вітчизняна економіка перебуває в умовах ринкової трансформації, викликає зацікавленість класифікація системних ризиків, запропонована Т. Васильцевим. Науковцем виділено ряд системних ризиків, що створюють певну загрозу нормальному функціонуванню будь-якого підприємства. Серед них основними є [3]:

- за наслідками конфлікту інституційних інтересів (формування олігархічних структур, монополізація економіки, приватно-державний корпоратизм, надмірна політизація економіки);
- за формами нелегітимного формування власності (фіктивне банкрутство, «непрозора» приватизація, лобіювання доступу до державних ресурсів, створення фіктивних підприємств);

– за формами корупційних дій в системі державного управління (сприяння афільованим структурам, кримінальне лобіювання, інвестування за рахунок державного бюджету, створення псевдопідприємств);

– за перешкодами легалізації економіки (наявність трансакційних видатків у разі розриву нелегальних відносин, збільшення видатків за легітимної діяльності, ускладнення доступу до дефіцитних державних екстерналій);

– за передумовами недобросовісної конкуренції (незабезпеченість гарантій права власності, нестабільність «правил гри», недосконала податкова, фінансово-кредитна політика, «клієнтські» відносини влади та бізнесу, афільованість управління підприємствами, відсутність ринку продажу бізнесу);

– за негативними наслідками трансформації економіки (спад виробництва, порушення виробничих і коопераційних зв'язків, дефіцит оборотного капіталу, зниження конкурентоспроможності, зниження платоспроможного попиту).

Вітчизняні науковці К. Семенова та К. Тарасова в монографії «Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання» виділили 22 ознаки при класифікації ризиків, а загальна кількість у їх класифікації склала 69 [14, с. 187-188]. Науковцями запропоновано такі ознаки ризиків: характер впливу; етап вирішення проблеми; рівень виникнення; причини виникнення; ступінь обґрунтованості прийняття ризику; ступінь системності; можливий результат; ступінь впливу на діяльність; критерії часу; кількість осіб, що аналізує ризик і приймає рішення про поведінку в разі його реалізації; можливість прогнозування; вид шкоди; вид витрат; об'єкт виникнення; характер прояву; наявність аналогів вирішення; вибір варіанту рішення; ступінь свободи суб'єкта; тип обліку; можливість досягнення мети; можливість страхування; сфера походження. Безумовно, така детальна та всебічна класифікація може існувати і мати певний науковий інтерес, але вона практично недієва. Окрім цього, в цій класифікації відсутня така ознака, як джерело виникнення (зовнішнє або внутрішнє).

Більш прийнятною, що відповідає засадам діяльності промислових підприємств, на нашу думку, є класифікація, яка запропонована О. Коць. Автор ризику промислового підприємства поділяє на:

– техніко-виробничий ризик, який включає технологічний, технічний, виробничий, інноваційний, організаційний та транспортний;

– комерційний ризик, який включає майновий, торговий, маркетинговий, діловий та розрахунковий;

– фінансовий ризик, який включає ринковий, кредитний, операційний та інвестиційний;

– інші зовнішні ризики, які включають політичний, форс-мажорний, регіональний, природно-кліматичний [8].

Водночас, ця класифікація потребує уточнення. Так, операційний ризик не є фінансовим – він є ризиком виробничим, зважаючи на те, що зумовлений внутрішніми причинами і пов'язаний з особливостями діяльності підприємства. Окрім цього, техніко-виробничий ризик є внутрішнім за походженням.

Т. Цвігун у роботі «Класифікація ризиків підприємства» пропонує за сферою виникнення виділяти такі:

- виробничі;
- комерційні;
- ресурсні [16].

Американські науковці К. Вебер та А. Сливоцький на підставі досвіду діяльності підприємств в умовах найбільших ризиків, кон'юнктури ринків та особливостей сьогодення виділяють сім видів ризиків. І хоча названі науковцями ризики є доволі загальними і включають ряд основних зовнішніх та внутрішніх, водночас вони цікаві, бо їх подолання може сприяти злету підприємства. Про це й зазначають у роботі «7 стратегій перетворення великих загроз на прориви зростання». Безпосередньо науковцями були виділені такі ризики:

- ризики галузі – ймовірність того, що держава ослабить контроль у тій чи іншій галузі економіки, і учасники ринку можуть не втримати свої позиції;
- ризики технології – нові технології, на які підприємство сподівалося і вклало великі кошти, може не виправдати очікувань;
- ризики бренду – репутація бренду може різко погіршитися, і це знизить прибутки підприємства;
- ризики конкуренції – нова фірма на ринку може переманити деяких клієнтів;
- ризики клієнта – коли уподобання клієнтів змінюються, а підприємство не встигає адекватно відреагувати, то це може серйозно вплинути на його прибуток;
- ризики проекту – перспективний проект може провалитися, і підприємство втратить свої позиції на ринку;
- ризики стагнації – коли підприємство перестане рости і розвиватися – найімовірніше, його чекає провал [18].

Наше дослідження класифікацій ризиків діяльності промислового підприємства дозволяє зробити висновок, що вони є доволі різноплановими, мають різний ступінь деталізації (деякі доволі широкі та загальні, інші – вузькоспеціалізовані) з різних причин. Основними є: залежність від особливостей дослідження та сфери, в якій задіяний відповідний фахівець; завдання, які постають перед науковцем і на вирішення яких спрямовує він свою діяльність.

На нашу думку, найбільш поширені та актуальні ризики діяльності промислового підприємства (табл. 1) для зручності їх ефективного застосування варто поділити за такими ознаками.

За джерелом походження:

- зовнішні ризики – пов'язані з особливостями зовнішнього середовища, в якому здійснює свою діяльність підприємство;
- внутрішні ризики – пов'язані з особливостями функціонування підприємства.

2. За сферою походження: виробничі; фінансові; комерційні; правові; законодавчі; юридичні.

3. За характером впливу: прості; комплексні (складні).

Таблиця 1

Класифікація найбільш поширених ризиків діяльності промислових підприємств

Класифікаційні ознаки	Клас ризику	Вид ризику
За джерелом походження	Зовнішні ризики	Політичний
		Правовий
		Законодавчий
		Юридичний
		Фінансовий
	Внутрішні ризики	Виробничий
Стратегічний		
Фінансовий		
За сферою походження	Виробничий	Інноваційно-технологічний
		Технічний
		Операційний: – персоналу, – структури
	Комерційний	Маркетинговий
		Торговельний
		Партнерсько-діловий
	Фінансовий	Ринковий: – інфляційний, – фондовий, – процентний, – валютний
		Кредитний
		Ліквідності
		Правовий
Юридичний		
За характером впливу	Простий	
	Комплексний	

Джерело: розроблено автором

Необхідно також зазначити, що ризики не ізольовані один від одного, вони, зазвичай, можуть:

– бути тісно пов’язаними з іншими (одним або декількома) або впливати один з одного за ланцюговим ефектом, залежно від особливостей самих ризиків;

– входити у класифікації до різних за ознаками груп ризиків (наприклад, за класифікацією групи «за сферою походження» можуть мати як внутрішнє, так і зовнішнє джерело походження);

– мати різні прояви, через що і позначатись по-різному.

Висновки. У процесі дослідження з'ясовано, що у науковій сфері відсутній єдиний підхід та універсальне визначення категорії «ризик». Це обумовлено складністю цієї категорії, особливостями досліджень науковців, аспектом яких є ця категорія. За результатами дослідження ми дійшли висновку, що ризик – це невизначеність, яка спричиняє потенційну ймовірність відхилення від запланованих цілей та очікуваних результатів.

На підставі аналізу наявних класифікацій різновидів ризиків у діяльності промислових підприємств ми дійшли висновку, що в процесі свого функціонування вони постійно стикаються зі значною кількістю різноманітних ризиків, які відрізняються не лише за своєю сутністю, а й за особливостями прояву, можливим впливом та наслідками, що вимагає не лише вчасного їх виявлення, постійного моніторингу, дослідження та оцінки, а й попередження, усунування та/або подолання їх наслідків.

Список використаних джерел

1. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 326 с.
2. Бондаренко А.І. Ціноутворюючі ризики в банківській діяльності. Європейські перспективи № 5, 2015. — с. 44-52.
3. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т. Г. Васильціва]. — Львів: Ліга-Прес, 2012. — 386 с.
4. Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. — К.: Зв'язок, 2000. — 152 с.
5. Дмитров С. О., Медвідь Т. А. Новітня компонента в системі банківських ризиків / Сергій Дмитров, Тетяна Медвідь // Науково-практичний журнал. Вісник НБУ. — 2010. — № 4 (170). — С. 11-14.
6. Камінський А. Б. Економіко-математичне моделювання фінансових ризиків [Текст]: автореф. дис. д-ра екон. наук: спец. 08.00.11 “Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці” /А. Б. Камінський. — К.: КНУ, 2007. — 25 с.
7. Кудіна В. Г. Класифікація ризиків у банківській сфері: теорія і практика [Текст] / В. Г. Кудіна // Вісник Східноукраїнського університету ім. В. Даля. — 2011. — № 15 (169). — Ч. 2. — С. 34–39.
8. Коць О. О. Класифікація ризиків промислового підприємства / О. Коць // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2006. — № 4 (554). — С.96-103.
9. Коюда П. М., Коюда О. П. Економічна сутність ризиків та їх класифікація // Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: Зб. наук. ст. — Харків. Основа, 2001. — С.257-258.
10. Мороз Л. В. Банківські ризики та їх вплив на діяльність банківських установ [Електронний ресурс] / Л. В. Мороз, О. В. Сідак. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlntu/21_18/221_Mor.pdf.

11. **Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.** Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
12. **Рогов М. А.** Риск-менеджмент / Рогов М. А. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 120 с.
13. **Ризик-менеджмент інновацій: монографія** / Т. А. Васильєва, О. Н. Діденко, А. А. Єпіфанов [та ін.]. – Суми: Ділові перспективи, 2005. – 260 с.
14. **Семенова К. Д., Тарасова К. І.** Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання. Монографія / К. Д. Семенова, К. І. Тарасова. – Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. – 234с.
15. **Христенко О. В.** Теоретичні основи системи управління ризиками в діяльності банку. – Фінансовий простір, No 2 (30), 2018. – с.161-167.
16. **Цвігун Т. В.** Класифікація ризиків підприємства / Т.В.Цвігун // Збірник наукових праць. Економічні науки. Серія “Облік і фінанси”. Луцький національний технічний університет. Випуск 8 (29). Ч.4. – 2011. – С.385-393.
17. **Шепеленко О. В.** Управління підприємницькими ризиками суб’єкта господарювання / О. В. Шепеленко // Економічні науки: Вісник ДонНУЕТ. – 2011. – No 4(52), с. 189-199.
18. **Slywotzky J. Andrian, Weber Karl.** The Upside: The 7 Strategies for Turning Big Threats into Growth Breakthroughs Hardcover – May 15, 2007.

References

1. **Bondar O. V.** Situational Management: Teaching. manual – K.: Center for Educational Literature, 2010. – 326 p.
2. **Bondarenko A. I.** Pricing Risks in Banking. European Prospects No. 5, 2015. – P. 44-52.
3. **Vasiltsev T. G.** Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of support: monograph / Vasiltsev T. G., Voloshin V. I., Boykevych O. R., Karkavchuk V. V., [ed. T. G. Vasylytsiv] – Lviv: Liga-Press, 2012. – 386 p.
4. **Granaturov V. M.** Risks of entrepreneurial activity: problems of analysis / V. M. Granaturov, O. B. Shevchuk – K.: Connectivity, 2000. – 152 p.
5. **Dmitrov S. O., Medvid T. A.** The newest component in the system of bank risks / Sergey Dmitrov, Tetyana Medvid // Scientific and practical journal Bulletin of the NBU. – 2010. – No. 4 (170). – P. 11-14.
6. **Kaminsky A. B.** Economic-mathematical modeling of financial risks [Text]: author’s abstract. dis Dr. Econ. Sciences: special 08.00.11 «Mathematical Methods, Models and Information Technologies in Economics» /A.B. Kaminsky – K.: KNU, 2007. – 25 p.
7. **Kudina V. G.** Classification of Risks in the Banking Sector: Theory and Practice [Text] / V. G. Kudina // Bulletin of the East Ukrainian University named after. V. Dahl – 2011. – No. 15 (169). – Ch. 2 – P. 34-39.
8. **Kots O. O.** Classification of Industrial Enterprise Risks / O. O. Kots // Bulletin of Lviv Polytechnic National University. – 2006. – No. 4 (554). – P. 96-103.
9. **Koyda P.M., Koyda O.P.** Economic essence of risks and their classification // Current problems and prospects of development of the financial and credit system of Ukraine: D. sciences Art. – Kharkiv Basin, 2001. – P. 257-258.
10. **Moroz L. V.** Banking Risks and Their Influence on the Activities of

Banking Institutions [Electronic Resource] / L. V. Moroz, O. V. Sidak. – Access mode: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltsu/21_18/221_Mor.pdf.

11. **Ozhegov S. I., Shvedova N. U.** Explanatory dictionary of the Russian language: 80 000 words and phraseological expressions / Russian Academy of Sciences. Institute of Russian Language named after. V. V. Vinogradov. – 4th ed., Supplemented. – M.: Azbekovnik, 1999. – 944 p.

12. **Rogov M. A.** Risk Management / Rogov M. A. – M.: Finance and Statistics, 2001. – 120 p.

13. **Risk management** of innovations: monograph / T. A. Vasiliev, O. N. Didenko, A. A. Epiphanov [and others]. – Sumy: Business Perspectives, 2005. – 260 p.

14. **Semenova K. D., Tarasova K. I.** Risks of industrial enterprises: integral assessment. Monograph / K. D. Semenova, K. I. Tarasova. – Odessa: FOP Gulyaeva VM, 2017. – 234 p.

15. **Khristenko O. V.** Theoretical foundations of the risk management system in the bank's activities. – Financial Space, No 2 (30), 2018. – P. 161-167.

16. **Tsvigun T. V.** Classification of enterprise risks / T.V. Tsvigun // Collection of scientific works. Economic Sciences. Series «Accounting and Finance». Lutsk National Technical University. Issue 8 (29). Part 4 – 2011. – P. 385-393.

17. **Shepelenko O. V.** Management of entrepreneurial risks of a business entity / O. V. Shepelenko // Economic sciences: DonNUET Herald. – 2011. – No. 4 (52), P. 189-199.

18. **Slywotzky J. Andrian, Weber Karl.** The Upside: The 7 Strategies for Turning Big Threats into Growth Breakthroughs Hardcover – May 15, 2007.

УДК 338.242

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.8

Громоздова Лариса Василівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
gromozdovag@gmail.com

Аблова Олена Костянтинівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри регіоналістики і туризму
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
o.ablova@gmail.com

Коценко Катерина Федорівна,

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри
регіоналістики і туризму Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана
ORCID:0000-0003-3066-794
ekotsenko@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Мета статті – дослідження та виявлення проблем й перспективи розвитку туристичної сфери обслуговування на території України. У статті висвітлено результати досліджень стану розвитку туризму на території України. Наведено результати туристичних потоків України впродовж 2000-2018 років, проаналізовано проблеми та перспективи розвитку туристичної індустрії на території України (а саме, які регіони є найбільш туристично привабливими для іноземних туристів). **Методологія** дослідження спрямована на використання сукупних методів: діалектичного, аналітичного, методу порівняння. **Наукова новизна** – в комплексному висвітленні результатів

авторського кількісного і якісного аналізу проблем розвитку туристичної індустрії України на кінець 2018 року. **Висновки.** Загалом туристично привабливими для туриста місцями вважаються ті, що мають такі три складові: розвинуту інфраструктуру, історичні місця, регіональну привабливість. Проте головною проблемою туристичної індустрії залишаються: низька якість послуг, відсутність чіткого контролю, недостатня популяризація внутрішнього українського туристичного відпочинку. У Західній Україні відсутні умови для появи недорогих готелів.

Нині на території України дуже мало туристичних інформаційних центрів, де можна дізнатися про цікаві місця того чи іншого регіону. Також існує мовний бар'єр, який зараз намагаються подолати на теренах України.

Ключові слова: туризм, туристичні потоки, туристична індустрія, туристична сфера, мотивація туристичних поїздок, привабливе місце для туристів.

Громоздова Лариса Васильевна,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры регионалистики и туризма
Киевского национального экономического университета
имени Вадима Гетьмана

Аблова Елена Константиновна,
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры регионалистики и туризма
Киевского национального экономического университета
имени Вадима Гетьмана

Коценко Екатерина Федоровна,
кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры регионалистики и туризма
Киевского национального экономического университета
имени Вадима Гетьмана

Проблемы инновационного развития туристической индустрии в Украине

Цель статьи – исследование и выявление проблем и перспективы развития туристической сферы обслуживания на территории Украины. В статье отражены результаты исследований состояния развития туризма на территории Украины. Приведены результаты туристических потоков Украины в течение 2000-2018 годов, проанализированы проблемы и перспективы развития туристической индустрии на территории Украины (в частности, какие регионы наиболее туристически привлекательные для иностранных туристов). **Методология исследования** предполагала использование совокупных методов: диалектического, аналитического, метода сравнения. **Научная новизна** состоит в комплексном отображении результатов авторского количественного и качественного анализа проблем развития туристической индустрии Украины на конец 2018 года. **Выводы.** В целом привлекательными для туриста местами считаются те, которые имеют три составляющие: развитую инфраструктуру, исторические места, региональную привлекательность. При этом главной проблемой туристической индустрии ныне остаются: низкое качество услуг, отсутствие четкого контроля, недостаточная популяризация внутреннего украинского туристического отдыха. В Западной Украине отсутствуют условия для появления недорогих отелей.

Ключевые слова: туризм, туристические потоки, туристическая индустрия, туристическая сфера, мотивация туристических поездок, привлекательное место для туристов.

Gromozdova Larysa,
*Ph.D., Associate Professor of
the Department of Regions and Tourism
Kiev National Economic University Vadim Getman*

Ablova Olena,
*Associate Professor of the Department
of Regions and Tourism
Kiev National Economic University Vadim Getman*

Kotsenko Katerina,
*Associate Professor of the Department of
Regions and Tourism
Kiev National Economic University Vadim Getman*

Problems of innovative development of tourism industry in Ukraine

The purpose of the paper is to investigate and identify problems and prospects for the development of tourist services in the territory of Ukraine. The article highlights the results of studies on the development of tourism in Ukraine. The results of tourist streams of Ukraine during 2000-2018 are presented, problems and prospects of development of tourism industry in Ukraine are analyzed (namely, which regions are the most tourist attractiveness for foreign tourists). **The methodology** of the study was to use a combination of methods: dialectical, analytical, method of comparison. **The scientific novelty** of the results obtained is the comprehensive coverage of the results of the author's quantitative and qualitative analysis of the problems of the tourism industry development in Ukraine by the end of 2018. **Conclusions.** In general, places that are attractive for tourists are those places that have the following three components: developed infrastructure, historical sites, regional attractiveness. However, the main problem of the tourist industry today remain: improper quality of services, lack of clear control, insufficient promotion of domestic Ukrainian tourist recreation. In Western Ukraine, there are no conditions for the emergence of inexpensive hotels.

Currently, there are very few tourist information centers on the territory of Ukraine, where it would be possible to find out about interesting places of this or that region. There is also a language barrier that is currently trying to be overcome to the maximum in Ukraine.

Key words: tourism, tourist flows, tourist industry, tourist sphere, motivating tourist trips, an attractive place for tourists.

Актуальність теми дослідження. XXI століття вважається століттям туризму. Туризм є однією з найбільш високодохідних та найбільш динамічних галузей економіки в усьому світі. У сфері туризму зайнято понад 250 млн чоловік, тобто кожен десятий працівник. На його частку припадає 7% загального обсягу інвестицій, 11% світових споживчих витрат, 5% всіх податкових надходжень і третина світової торгівлі послугами. Туризм надто впливає на такі ключові сектори господарства, як транспорт і зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання і багато інших, він є каталізатором соціально-економіч-

ного розвитку. За прогнозами фахівців XXI століття є століттям туризму [2].

Тому туризм є предметом уваги мезорівневих структур. Сто років тому розпочався процес створення всесвітніх, континентальних і регіональних організацій для регулювання туризму та подорожей, За цей період виникла система міжнародних туристських організацій різного рівня і компетенції. Тепер їх діє понад 200. Проте на теренах України досі індустрія туризму не здобула широкого розповсюдження, наявна невідповідність української сфери обслуговування європейським стандартам.

Нині туризм є однією з найперспективніших сфер обслуговування на території України, яка в майбутньому може стати найвисокодоходнішою та найбільш динамічною галуззю економіки, адже Україна має багату природну та культурну спадщину[5].

Мета статті – дослідити та виявити проблеми та перспективи розвитку туристичної сфери обслуговування на території України.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить огляд наукових джерел і досліджень, туризм у людей здебільшого пов'язаний з відпочинком, новими враженнями, задоволенням. Однак, туристична законодавча база недосконала і потребує доопрацювання [1;2]. Туризм – невід'ємна частка життя людини з її щирим прагненням відкрити і пізнати незвідані краї, пам'ятники природи, історії та культури, звичаї і традиції різних народів[3;4].

У 2017 році для обслуговування туристів в Україні функціонувало 4572 колективних розміщення з загальною кількістю місць 407 975, а це:

2645 – готелі та аналогічні засоби розміщення (мотелі, хостели, кемпінги тощо) з загальною кількістю місць – 135 397;

1927 – спеціалізовані засоби розміщення (санаторії, пансіонати, бази відпочинку тощо) з загальною кількістю місць – 272 584.

Проте, зіркову обов'язкову категоризацію мають лише 235 готелів.

Аналіз даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі України свідчить про те, що в 2018 році Україну більше відвідували туристи Західної Європи, США, Китаю [6].

За аналітичними підсумками 2018 року надходження туристичного збору зросли на 29,2% і склали 90,7 млн грн. Сукупні надходження туристичного збору та податкових платежів з туристичної галузі зросли на 20,7% – до 4,2 млрд грн. Аналітики стверджують, що це свідчить про зростання обсягів внутрішніх туристичних потоків та ефективність впровадження реформи децентралізації, а саме: підвищення фіскальної дисципліни на місцях, в об'єднаних територіальних громадах [6].

У 2018 році відбулися суттєві кількісні і якісні зрушення в структурі іноземного туристичного потоку в Україну. Держприкордонслужба зафіксувала зростання кількості туристів з неприкордонних країн, зокрема Європи: Іспанії – на 68%, Великобританії – 47%, Литви – 23,4%, Італії – 15,4%, Німеччини – 13,3%, Франції – 9,2%, а також з Індії – на 57,4%, Китаю – на 38,8%, Японії – на 38,3%, Ізраїлю – на 21,7%, США – на 19%. Прикордонний рух, навпаки, зменшився [5].

В Україні найбільш популярними областями для відвідування іноземцями є: Закарпатська, Одеська, Харківська [6].

Вітчизняні туристи найбільше відвідують: Київську, Львівську, Полтавську, Черкаську, Дніпропетровську області [6].

Туризм є важливою галуззю економіки України. Щороку Україну відвідують мільйони туристів із країн СНД, Східної та Західної Європи й США [4].

Таблиця 1

Туристичні потоки України за 2000-2015 рр.

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну	Кількість туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності України	Із загальної кількості туристів			Кількість екскурсантів
				Іноземні туристи	Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи	
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774	1643955
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623	1874233
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956	1991688
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344 332	1922010	2690810
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261	1502031
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318	1704562
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145	1768790
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316	2393064
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880	2405809
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170	1909360
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299	1953497
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638	823000
2012	21432836	23012823	3000696	270064	1956662	773970	865028
2013	23761287	24671227	3454316	232311	2519390	702615	657924
2014	22437671	12711507	2425089	17070	2085273	322746	1174702
2015	23141646	12428286	2019576	15159	1647390	357027	125471

Джерело: <http://www.economy.nayka.com.ua>

Мета відвідання має різноманітний мотиваційний спектр (табл.2.)

Таблиця 2

**Мотивація туристичних поїздок громадян світу в Україну
за I півріччя 2016 – 2017 років**

Мета	6-2016		6-2017		Приріст 6-2017/6-2016
	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	
службова	20 787	0,4	11 735	0,2	↓ 43,5 %
ділова	115	0,0	4 256	0,1	↑ 37 разів
туризм	65 895	1,1	19 233	0,3	↓ 3,4 раза
приватна	5 578 693	95,9	5 956 264	94,1	↑ 6,8 %
навчання	1 993	0,0	193	0,0	↓ 10,3 раза
релігійна	8	0,0	215	0,0	↑ 26,9 раза
культурний та спортивний обмін	54	0,0	43	0,0	↓ 20,4 %
транзит	142 060	2,4	95 230	1,5	↓ 33 %
інша	10 452	0,2	241 469	3,8	↑ 23,1 раза
Всього:	5 820 057	100,0	6 328 638	100,0	↑ 8,7 %

Джерело: <http://www.me.gov.ua>

За даними Держприкордонслужби, за I півріччя 2017 року в Україну в'їхало 6,3 млн туристів, що на 8,7 % більше, ніж за аналогічний період 2016 року (табл.2).

Головною мотивацією за цей період є приватні подорожі, на які припадає 94,1 % та які зросли на 6,8 % у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року (табл.2).

З метою «туризм» кількість в'їзних іноземців знизилась у 3,4 раза у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року (табл.2).

Найбільше іноземних громадян, які прибули в Україну у I півріччі 2017 року, були з Молдови, Білорусі, Росії, Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини, Туреччини, Ізраїлю, Німеччини. Ці країни склали перелік TOP-10 країн, громадяни яких відвідують Україну як туристи (табл.3).

Таблиця 3

**TOP 10 країн, громадяни яких в'їхали в Україну
у I півріччі 2017 року**

Назва країни	6-2016		6-2017		Приріст 6-2017/6-2016
	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	
1	2	3	4	5	6
Молдова	1 986 845	34,1	2 013 179	31,8	↑ 1,3 %
Білорусь	674 856	11,6	1 048 037	16,6	↑ 55,3 %
Росія	596 202	10,2	620 280	9,8	↑ 4,0 %
Угорщина	581 299	10,0	608 009	9,6	↑ 4,6 %

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4	5	6
Польща	555 484	9,5	552 983	8,7	↓ 0,5 %
Румунія	374 799	6,4	400 612	6,3	↑ 6,9 %
Словаччина	206 732	3,6	168 854	2,7	↓ 18,3 %
Туреччина	87 827	1,5	115 451	1,8	↑ 31,5 %
Ізраїль	76 486	1,3	99 852	1,6	↑ 30,5 %
Німеччина	70 497	1,2	87 564	1,4	↑ 24,2 %

Джерело: <http://www.me.gov.ua>

Із 2007 – 2008 років зростає кількість туристів, що їдуть на відпочинок за кордон. Однак, ця тенденція дуже повільна, перш за все через політичну та економічну ситуації в Україні. За даними інтерактивного опитування, що проведене «112 каналом» TV 15. 02.2018 року, із кожних 100 опитаних респондентів на запитання «Чи були Ви за кордоном?» 49 відповіли – «Так», 51 – «Ні».

Перелік TOP-10 країн, до яких більш активно подорожують українці, наведено в табл 4.

Таблиця 4
TOP-10 країн, до яких виїжджали громадяни України
у I півріччі 2017 року

Назва країни	6–2016		6–2017		Приріст 6-2017/ 6-2016
	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	
Польща	5 129 355	43,6	4 341 786	34,8	↓ 45,4 %
Росія	1 712 249	14,5	2 673 601	21,4	↑ 56,1 %
Угорщина	1 356 166	11,5	1 447 143	11,6	↑ 6,7 %
Молдова	769 647	6,5	753 942	6,0	↓ 2,0 %
Білорусь	539 061	4,6	570 715	4,6	↑ 5,9 %
Туреччина	349 403	3,0	510 294	4,1	↑ 46,0 %
Румунія	412 826	3,5	460 463	3,7	↑ 11,5 %
Словаччина	434 301	3,7	384 986	3,1	↓ 11,4 %
Єгипет	167 986	1,4	350 067	2,8	↑ 2,1 раза
Німеччина	143 331	1,2	151 733	1,2	↑ 5,9 %

Джерело: <http://www.me.gov.ua>

До 2007 року пріоритетним напрямом розвитку туризму в Україні був внутрішній, що позитивно впливало на туристичний розвиток в країні. Кількість іноземних туристів, що відвідують Україну, починаючи з 2007 року, зростає щорічно не більш ніж на два відсотки, порівняно з минулими роками. Основний туристичний потік спостерігається з Росії, Румунії, Молдови, Польщі, Білорусії, Угорщини.

Висновки. Загалом туристично привабливими місцями вважаються ті, що мають такі три складові: розвинута інфраструктура, істо-

ричні місця, регіональна привабливість. В Україні їх мають Одеська, Івано-Франківська, Хмельницька, Закарпатська, Київська, Харківська, Львівська області. Саме вони останніми роками найбільш привабливі для туристів.

Проте головною проблемою туристичної індустрії нині залишаються низька якість послуг, відсутність чіткого контролю, недостатня популяризація внутрішнього українського туристичного відпочинку, його економічної доцільності, а у Західній Україні, наприклад, відсутні умови для появи недорогих готелів.

Нині на території України дуже мало туристичних інформаційних центрів, де можна було б дізнатися про цікаві місця того чи іншого регіону. Також існує мовний бар'єр, який зараз намагаються подолати на теренах України [5].

Список використаних джерел

1. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
2. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
3. http://tourlib.net/statti_otdyh/sertifikacia.htm
4. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>
5. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96
6. <http://www.gov.ua>

References

1. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
2. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
3. http://tourlib.net/statti_otdyh/sertifikacia.htm
4. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>
5. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96
6. <http://www.gov.ua>

УДК 379.85: 261.6

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.9

Панченко Світлана Анатоліївна,

кандидат культурології, доцент кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID ID 0000-0001-8010-8318
dolga100@ukr.net

УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ТУРИЗМУ НА СПЕЦИФІЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Предмет дослідження – релігійний туризм як перспективний напрям розвитку сфери туризму. **Мета дослідження** – удосконалення сфери релігійного туризму на сучасному туристському ринку. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні методів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, прогнозування, а також у використанні історичного та культурологічного підходів. **Результати роботи** – запропоновано пропозиції щодо вирішення проблем релігійного туризму із урахуванням специфіки цієї сфери. Висвітлені проблемні питання, які пов’язані із сферою туризму, і рекомендовані шляхи їх вирішення. **Висновки** – в результаті дослідження з’ясували, що релігійно-туристичний потенціал нашої країни не використовується на належному рівні, а створення умов для високоякісного релігійного туризму наших співвітчизників та іноземних громадян потребують більш активної державної політики і залучення інвестицій у сферу туризму.

Ключові слова: управління, сфера, специфічний ринок, релігійний туризм, розвиток інфраструктури, менеджмент туризму.

Панченко Светлана Анатольевна,

кандидат культурологии, доцент кафедры
арт-менеджмента и ивент-технологий

Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Управление сферой туризма на специфическом рынке Украины

Предмет исследования – религиозный туризм как перспективное направление в сфере туризма. **Целью статьи** является совершенствование управления сферой религиозного туризма на современном туристском рынке. **Методология проведения работы** заключается в применении методов ана-

лиза, синтеза, сравнения, обобщения, прогнозирования, а также в использовании исторического и культурологического подходов. **Результаты работы** – представлены предложения по решению проблем религиозного туризма с учетом специфики этой сферы. Рассмотрены проблемные вопросы, связанные со сферой туризма, и предложены пути их решения. **Выводы** – в результате исследования установлено, что религиозно-туристический потенциал нашей страны не используется на должном уровне, а создание условий для качественного религиозного туризма наших соотечественников и иностранных граждан требуют более активной государственной политики и привлечения инвестиций в сферу туризма.

Ключевые слова: управление, сфера, специфический рынок, религиозный туризм, развитие инфраструктуры, менеджмент туризма.

Panchenko Svitlana,

*PhD in Cultural studies, associate professor of
the Art management and event technologies chair,
the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*

Management of the sphere of tourism in a specific market of Ukraine

The subject of research – religious tourism as a promising direction for the development of tourism. **The purpose of the article** is improving the management of religious tourism in the modern tourist market. **Methodology of work** – applying the methods of analysis, synthesis, comparison, synthesis, forecasting, as well as in the use of historical and cultural approaches. **The results of the work** – presents proposals for solving the problems of religious tourism, taking into account the specifics of this area. Highlight the problematic issues related to the field of tourism and suggested ways to solve them. **Conclusions** – as a result of the study, it was established that the religious and tourist potential of our country is not used at the proper level, and the creation of conditions for high-quality religious tourism of our compatriots and foreign citizens requires more active government policies and attracting investments in the tourism.

Key words: management, sphere, specific market, religious tourism, infrastructure development, tourism management.

Актуальність теми дослідження. Туризм стає все більш важливою галуззю економіки у світі, адже за останні півстоліття світовий прибуток від туристичної галузі зріс у 300 разів. На жаль, Україна не використовує той потенціал, який для її економічного зростання та вирішення згаданих проблем охорони історичної спадщини могли б надати різні види туризму. В європейських країнах історичні об'єкти приносять величезні прибутки саме за рахунок туризму та туристів. Власне, історичні об'єкти здатні забезпечити своє утримання і бути одним із джерел наповнення бюджету.

Вчені в галузі туризмології в процесі соціологічних опитувань з'ясували, що пріоритет у потенційному попиті належить науково-пізнавальному туризму (32% опитаних), а на другій позиції опинилися екстремальний і релігійний туризм (по 18%). Найбільший інтерес до релігійного туризму виявляють жінки 46-55 років, серед

них 87,5% вважають цей вид туризму найбільш перспективним [3, с. 282].

За прогнозами експертів Всесвітньої туристичної організації, до 2020 року сума річних доходів від туризму перевищить два мільярди доларів. На нашу думку, туристична діяльність в Україні має враховувати означені тенденції і всебічно сприяти як теоретичному осмисленню можливостей країни, виходячи з показників різних видів туристичної діяльності, так і удосконаленню практичного аспекту щодо реалізації туристичного потенціалу українського культурного регіону [5, с. 360].

Аналіз досліджень і публікацій. Соціальні аспекти туристичної діяльності, осмислення її ціннісного значення висвітлені в працях сучасних філософів, науковців, мислителів: В. Пазенка, М. Поповича, А. Єрмоленка, В. Ляха, Я. Любивога, С. Горського, В. Малахова, В. Табачковського, М. Кисельова, В. Федорченка, С. Соляник, О. Кручека, І. Зоріна, В. Квартальнова. Загальні питання територіальної організації туризму розглядали вітчизняні вчені: М. Крачило, О. Бейдик, В. Бабарицька, О. Любіцева, О. Ігнатенко, І. Твердохлебов, М. Багров, Л. Багрова, В. Шумський, І. Карташевська, І. Яковенко. Фахівці, які в дослідженнях аналізують конфесійні вияви паломництва, а також розглядають релігійний туризм як феномен: Є. Бойцова, В. Генкевич, В. Григор'янц, С. Житеньов, М. Кирюшко, В. Лебедев, В. Пащенко, О. Турій, М. Якубович, М. Альфакі, А. Атік, Г. Грабар, В. Жолдоков, С. Копилов, Н. Крюкова, Е. Слободенюк, С. Соляник, В. Фуркало, П. Яроцький, С. Панченко, І. Хроненко.

Історія розвитку сучасного релігійного туризму дозволяє зробити важливий висновок, що при спільній планомірній діяльності державних, комерційних, громадських і релігійних організацій він може сприяти взаєморозумінню представників різних релігійних конфесій і послабленню соціальної напруженості [4, с. 100].

Зважаючи на кількість значущих релігійних об'єктів в Україні, сакральних і святих місць, культових пам'яток, їх історичну важливість у масштабах Європи, а також маючи історичні об'єкти (якот: фортеці, палаці, архітектурні комплекси, пантеони тощо), в Україну щороку можна привабити сотні тисяч релігійних туристів і паломників. Це підтверджують дані країн Європи, що відомі історико-релігійною складовою (Італія, Рим, Греція). Але на державному рівні потрібно розробити відповідну програму, яка вирішить низку гострих питань.

Мета дослідження – удосконалення сфери релігійного туризму на сучасному туристському ринку, акцентування на питаннях залучення людей до участі в релігійному туризмі, що допоможе краще зрозуміти культурне і духовне надбання як нашої країни, так і інших народів та культур. Це, на нашу думку, слухна нагода вдосконалити правову базу як всередині країни, так і міждержавні нормативно-договірні взаємини, надзвичайно важливі для розвитку релігійного туризму.

Виклад основного матеріалу. Україна має унікальну кількість православних, католицьких, мусульманських і юдаїстських святинь та сакральних місць. Ось тільки кілька прикладів.

Православні. В Україні діє 3 лаври — найбільше в одній країні (в Греції та РФ — по 2): Києво-Печерська, Почаївська, Святогірська. Також на території країни є сотні святинь регіонального і світового значення, серед яких чудотворні ікони, будівлі, святі джерела, печерні скити, напр. Звіринецькі печери (давній Звіринецький скит), засновані ще задовго до скиту Антонія Печерського, нетлінні мощі.

Католицькі. Серед них найвизначніші костели (Святого Юра, Львів; Святого Станіслава, Чортків Тернопільської обл.); чудотворні ікони (Матері Божої Погінської, Прикарпаття; Кармелітський монастир із чудотворною іконою Матері Божої та ін.).

Мусульманські. Святині і святі місця розташовані у Криму, деякі з них мають не тільки регіональне, а й світове значення: Кирк Азізлер та Бахчисарайський комплекс святинь (Газі Мансур та Мелик Гайдер), Мойнак Азіз (Сакський район), Салгір-Баба Азіз (Сімферополь), Інкерман Азіз (біля Інкерманського православного монастиря), Азіз в с. Ефенді-Кой (Бахчисарайський р-н), Корбек Азіз (поблизу Алушти).

Юдейські. Сакральні і святі місця хасидів знаходяться на території всієї України: Умань: могила цадика Рабі Нахмана (Брацлавського); Меджибіж (Хмельницька обл.): могили: раббі Ізраель Баал-Шем-Тов, раббі Борухл, раббі Аврагам-Йегошуа-Гешель із Апти (Аптер рав), реб Велвл Кицес; Хмельн Аннополь (Ганнопіль, Хмельницька обл.) — могила раббі Дов-Бер із Межеріча, який продовжив справу Баал Шем-Тови й став учителем хасидських цадиків; Гадяч (Полтавська обл.) — могила засновника руху ХАБАД Алтер-ребе (Шнеур-Залман із Ляд); Ніжин (Чернігівська обл.) — похований Мітлер ребе (раббі Дов-Бер із Любавич); Чернівці (передмістя) резиденція Ружинського ребе — правнука Межирічинського магіда, «батька» садигорських, чортківських, боянівських цадиків; Косів (Івано-Франківська обл.) — похований раббі Менахем-Мендал, засновник Вижницької династії цадиків.

Зокрема, пізнавальний туризм включає природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал країни. До таких об'єктів належать: історичні, історико-архітектурні пам'ятки, зразки сучасної архітектури, сакральні споруди та ін. Український культурний простір володіє необхідним історичним потенціалом для розвитку пізнавального туризму.

На державному обліку країни перебуває понад 130 тис. пам'яток, з яких 57206 — пам'ятки археології, 418 мають статус національного значення. Як відомо, десятками тисяч представлені пам'ятки історії, архітектури та монументального мистецтва. Пізнавальний потенціал містять пам'ятки містобудування, садово-паркового та ландшафтного мистецтва. Український культурний простір включає 61 історико-культурний заповідник, 13 з яких мають статус національних.

До списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включені Софійський собор з архітектурним ансамблем, Києво-Печерська лавра, історичний центр Львова. І хоча Україна володіє дійсно вражаючими матеріально-духовними скарбами, їх стан подекуди викликає занепокоєння, адже до 70% об'єктів культурної спадщини перебувають у незадо-

вільному стані, а кожний десятий – в аварійному. В сучасній Україні велика кількість об'єктів культурної спадщини потребує реставрації чи реконструкції, спеціального облаштування для прийому туристів.

Варто визнати, що історично цінна матеріальна база паломницьких центрів перебуває в занедбаному стані: напівзруйновані церкви, собори, мечеті. Україна, маючи понад 1900 пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, дві третини з яких розташовані на території Західної України, не дбає про їх збереження. На жаль, більшість з них напівзруйновані.

Ще одним серйозним прорахунком української культурно-просвітницької реальності, що гальмує успішний розвиток будь-якого виду туризму, є те, що історико-культурна спадщина залучається до туристичної галузі безсистемно, подається формально, спрощено інформативно.

Основні завдання щодо розвитку релігійного туризму в Україні:

- повномасштабна реставрація давніх релігійних архітектурних об'єктів;

- відновлення дерев'яної релігійної архітектури;

- реставрація і відновлення давніх живописних, писемних і скульптурних культових об'єктів, надання приміщень для їх демонстрації (створення музеїв);

- реставрація палацових комплексів та облаштування їх територій;

- видання популярної літератури іноземними мовами, в яких у доступній і цікавій формі системно інформувати про релігійну історію України, розвиток окремих релігійних і духовних центрів, про її видатних діячів, чимало з яких проживали і на території Західної Європи, про існування в країні сакральних і святих місць;

- формування системи пільг тим туристичним організаціям, які активно пропонуватимуть у своєму пакеті послуг релігійний туризм;

- формування системи пільг для інвесторів із метою залучення інвестицій у відновлення історичних пам'яток України;

- розроблення оптимальних маршрутів для релігійних туристів, при цьому із залученням до маршруту інших принагідних історичних місць України;

- організація філіалів туристичних агенцій за кордоном, створення реклами, рекламної та інформаційної літератури для зарубіжного читача; створення телепрограм про визначні релігійні пам'ятки та видатних діячів;

- формування загального реєстру важливих з туристичного погляду релігійних об'єктів і сакральних місць;

- організація логістичних систем та інфраструктури в Україні для забезпечення маршрутів релігійним туристам і паломникам (транспортне забезпечення; готелі, заклади харчування, екскурсійні бюро для супроводу туристів на місцях, забезпечення сувенірною продукцією тощо).

Оскільки Україна – це країна з багатою, цікавою, насиченою яскравими подіями історією, то має турбуватися про захист і збереження своєї історії та культури. Це тим актуальніше, що на сучас-

ному етапі свого розвитку в українському суспільстві, з огляду на економічні негаразди та кризовий стан, переважає суто меркантильне ставлення до дійсності, а потужний духовний компонент відходить, так би мовити, на другий план.

Наразі саме історичні пам'ятки органічно поєднують в українському культурному просторі матеріальне і духовне, як це вдається зробити, наприклад, в Італії чи Франції. Так, Києво-Печерська лавра як древня сакральна установа і Києво-Печерський історико-культурний заповідник як науковий і просвітницький комплекс, співіснуючи поряд, можуть і повинні, з одного боку, вдосконалювати культуру паломництва віруючих, а з іншого – підвищувати науковий рівень екскурсійно-пізнавального туризму. Тоді будуть враховані як духовні запити віруючих паломників, так і пізнавальний інтерес пересічних туристів. Відтак, паломництво і релігійний екскурсійно-пізнавальний туризм стануть інструментом культурного діалогу й слугуватимуть встановленню суспільної злагоди та міжконфесійної толерантності.

Водночас, вивчаючи релігійний туризм, в площині якого залишається достатньо багато нез'ясованих питань як у теоретичному, так і практико-методичному аспектах, жодний дослідник, котрий аналізує цей вид туризму, не має права залишатися у просторі авторських фантазій чи уподобань, а повинен визначитися й опертися на якусь узагальнену, прийнятну провідними фахівцями позицію. Поки що ця проблема залишається відкритою.

Однак більшість святинь, сакральних місць, а особливо архітектурних пам'яток, знищені або у вкрай занедбаному стані. Особливо у жалюгідному стані перебувають дерев'яні церкви — унікальне явище в будівництві; залишки давніх церков, монастирів, могил визначних діячів різних конфесій; стародруків, релігійних предметів (чимало з них перебувають у сховищах і недоступні для огляду).

Майже повністю відсутня популяризація духовного надбання не тільки на державному, а й регіональному рівнях. Інформація про культурні надбання України дуже скупа й випадкова, а іноземними мовами практично відсутня. Історія визначних храмів різних конфесій, унікальних архітектурних пам'яток, значення потужних релігійних осередків та їх діячів у житті не тільки України, а й Європи фактично недоступна для іноземного читача. Релігійні об'єкти в системі туризму перебувають на правах факультативних (як доповнення до розважального туризму), повністю відсутні спеціалізовані маршрути для релігійних туристів, фактично такого явища у галузі туризму, як «релігійний туризм», практично не існує.

Не розроблено жодної оптимальної логістичної схеми для потенційних релігійних туристів (приміром, прибуття хасидів з Києва до Умані забирає більше часу, ніж сама подорож в Україну), не створено відповідної інфраструктури обслуговування цього сектора туризму (інформаційне забезпечення, транспорт, готелі, заклади харчування тощо).

Функціонування феномену релігійного туризму впливає на туристичну активність та рівень культури суспільства, зосереджуючись на істотних перетвореннях сучасної соціально-культурної сфери. Релігійно-туристичний потенціал нашої країни нині не використовується на належному рівні, а створення умов для високоякісного релігійного туризму наших співвітчизників та іноземних громадян потребує більш активної державної політики і залучення інвестицій у сферу туризму. Ми маємо розуміти, що саме духовна складова соціуму свідчить про рівень культури держави і можливість виходу із кризового становища.

Список використаних джерел

1. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: навч. посіб. Київ: Кондор, 2004. 308 с.
2. Панченко С. А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи. Монографія. Київ: Автограф, 2019. С. 22-24.
3. Якунин В. Н. Развитие религиозного туризма как составляющей части историко-культурного наследия на современном этапе. Вестник Саратовского государственного технического университета. 2011. № 4 (60), вып. 2. С. 282.
4. Житенев С. Ю. Религиозное паломничество в христианстве, буддизме и мусульманстве: социокультурные, коммуникационные и цивилизационные аспекты. Москва: Индрик, 2012. С. 100.
5. Новиков В.С. Тенденции развития религиозного туризма в мире. // Научные исследования в сфере туризма. Труды Международной туристской академии. Вып. 6. – М., 2010.
6. Лозниця В.С. Психологія менеджменту: навч. посіб. К.: ТОВ УВПК «Екс-об», 2010. 512 с.
7. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2012. 351 с.
8. Панченко С. А. До питання збереження об'єктів пізнавального туризму в Україні. Новітні концепції туризму та сучасна туристична практика: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 берез. 2015 р. Київ, 2015. С. 94–97.
9. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурі сучасної України: монографія. Київ: НАКККіМ, 2014. 296 с.
10. Шморгун Л. Г. Менеджмент організацій: навч. посіб. / Л. Г. Шморгун.– Житомир: Полісся, 2008. 452 с.
11. Філіна А. П. Основи менеджменту: навч. посіб. / А. П. Філіна, В. П. Клочко. К.: ДАКККіМ, 2009. 196 с.
12. Róbert Štefko, Alžbeta Kiráľová, Martin Mudrík (International Conference on Strategic Innovative Marketing, IC-SIM 2014, September 1-4, 2014, Madrid, Spain Strategic Marketing Communication in Pilgrimage Tourism. Róbert Štefko, Alžbeta Kiráľová, Martin Mudrík (2015), Procedia – Social and Behavioral Sciences 175, p. 423-430.
13. UNWTO. (2013). Global Code of Ethics for tourism. Retrieved from: <http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/gcetbrochureglobalcodeen.pdf>.
14. Lickorish & Jenkins, Lickorish, L. J. & Jenkins, C. L. (2013). Introduction to Tourism. Oxford: Reed Educational and Professional Publishing Ltd.

References

1. **Yarotsky P.** (2004). *Religious Studies: Teach. manual* Kyiv: Condor. 308 p. [in Ukrainian].
2. **Panchenko S.** (2019). *Religious tourism in Ukraine: state, potential, perspectives. Monograph.* Kyiv: Autograph. [in Ukrainian].
3. **Yakunin V.** (2011). Development of religious tourism as an integral part of historical and cultural heritage at the present stage. *Saratov State Technical University Bulletin. № 4 (60), no. 2.* S. 282. [in Russian].
4. **Zhitenev, S.Yu.** (2012). *Religious pilgrimage in Christianity, Buddhism and Islam: socio-cultural, communication and civilizational aspects.* Moskva : Indrik [in Russian].
5. **Novikov V.** (2010). Trends in the development of religious tourism in the world. // *Scientific research in the sphere of tourism. Proceedings of the International Tourist Academy.* [in Russian].
6. **Loznytsya V.** (2010). *Psykholohiya menedzhmentu: navch. posib.* K.: TOV UVPK «Eks- ob» [in Ukrainian].
7. **Savchenko V.** (2012). *Upravlinnyya rozvytkom personalu: navch. posib.* K.: KNEU. [in Ukrainian].
8. **Panchenko S.** (2015). Do pytannya zberezhennya ob'yektiv piznaval'noho turyzmu v Ukraini. *Novitni kontseptsiyi turyzmu ta suchasna turystychna praktyka: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 17 berez. 2015 r.* Kyiv, S. 94–97. [in Ukrainian].
9. **Kopiyevs'ka O.** (2014). *Transformatsiyni protsesy v kul'turi suchasnoyi Ukrainy : monohrafiya.* Kyiv : NAKKKiM, 2014. [in Ukrainian].
10. **Shmorgun L.** (2008). *Management of organizations: teaching. manual / L.G. Shmorgun.- Zhytomyr: Polissya, 2008.* [in Ukrainian].
11. **Filina A.** (2009). *Fundamentals of Management: Teach. manual / A.P. Filina., V.P. Klochko. K. : DAKKKiM, 2009.* [in Ukrainian].
12. **Róbert Štefko, Alžbeta Királ'ová, Martin Mudrika** (International Conference on Strategic Innovative Marketing, IC-SIM 2014, September 1-4, 2014, Madrid, Spain Strategic Marketing Communication in Pilgrimage Tourism. Róbert Štefko, Alžbeta Királ'ová, Martin Mudrika (2015), *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 175, p. 423-430.
13. **UNWTO.** (2013). *Global Code of Eethics for tourism.* Retrieved from: <http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/gcetbrochureglobal-codeen.pdf>).
14. **Lickorish & Jenkins, Lickorish, L. J. & Jenkins, C. L.** (2013). *Introduction to Tourism.* Oxford: Reed Educational and Professional Publishing Ltd.

УДК 351.824.1:639.3/5

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.10

Михальчишина Лариса Гаврилівна,

доктор економічних наук, доцент кафедри
глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID 0000-0003-1459-0358
Mykhalchyshyna.L.G@ukr.net

Вдовенко Наталія Михайлівна,

доктор економічних наук, завідувач кафедри глобальної
економіки, Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID 0000-0003-0849-057X
Researcher ID: J-5146-2017
nata0409@gmail.com

Шарило Юрій Євгенович,

директор, Бюджетна установа «Методично-технологічний
центр з аквакультури»
egts@ukr.net

ДІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА Й ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АКВАКУЛЬТУРИ І МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗБОРУ ДАНИХ

Предмет дослідження – сукупність відносин у процесі удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання інноваційного розвитку аквакультури в Україні та практичне використання пропозицій щодо забезпечення конкурентного середовища в галузі та модернізації системи збору даних. **Мета статті.** Розробка науково-методичних і практичних пропозицій

з метою забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання сектора аквакультури в умовах конкурентного середовища й інноваційного розвитку аквакультури і модернізації системи збору даних. **Методологія проведення роботи.** Теоретичним й методичним підґрунтям дослідження є система як загальнонаукових, так і спеціальних методів наукового пізнання, фундаментальні положення сучасної економічної теорії та практики. У науковому доробку використано такі методи, як монографічний – пропонує узгоджені правила для регулювання збирання інформації про стан довкілля, технічних та соціально-економічних параметрів секторів аквакультури та переробки риби, економіко-статистичний – при визначенні і розрахунку основних показників виробництва продукції аквакультури. **Результати роботи** – запропоновано для практичного використання результати опрацьованої системи збирання інформації, що рекомендує узгоджені правила для регулювання збирання інформації про стан довкілля, технічних та соціально-економічних параметрів секторів аквакультури та переробки риби. **Висновки.** Запропоновано сучасні методи та інструменти організаційно-економічного механізму регулювання для вирішення проблемних аспектів розвитку рибного господарства з метою забезпечення конкурентного середовища та модернізації системи збору даних. Обґрунтовано конкурентні переваги при виробництві лина, судака та миня. Запропоновано адаптувати методи зі створення дієвої системи контролю за якістю та безпечністю продукції аквакультури та її походженням, а також модернізації існуючої системи збору даних на основі положень Регламенту зі збирання даних (DCR) № 1543/2000 від 29.06.2000 та Системи збирання даних (DCF), підтримки рибогосподарської науки та освіти для забезпечення конкурентоспроможного розвитку рибного господарства України. Запропоновано механізми регулювання аквакультури з метою створення конкурентного середовища. Доведено, що необхідно запровадити такі правила, які б відповідали інтересам влади, аквакультурного бізнесу та суспільства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, інновації, галузь, рибне господарство, збирання даних, євроінтеграція, регламент.

Михальчишина Лариса Гавриловна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природопольовання України

Вдовенко Наталья Михайловна,
доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природопольовання України

Шарило Юрий Евгеньевич,
директор, Бюджетное учреждение «Методически-технологический центр по аквакультуре»

Действие организационно-экономического механизма регулирования в условиях конкурентной среды и инновационного развития аквакультуры и модернизации системы сбора данных

Предмет исследования – совокупность отношений в процессе совершенствования организационно-экономического механизма регулирования инновационного развития аквакультуры в Украине и практическое использование предложений по обеспечению конкурентной среды в отрасли и модернизации

системы сбора данных. **Цель статьи.** Разработка научно-методических и практических предложений с целью обеспечения организационно-экономического механизма регулирования сектора аквакультуры в условиях конкурентной среды и инновационного развития аквакультуры и модернизации системы сбора данных. **Методология проведения работы.** Теоретическую и методическую основу исследования составляет система как общенаучных, так и специальных методов научного познания, фундаментальные положения современной экономической теории и практики. В научном наследии использованы следующие методы: монографический – предлагает согласованный набор правил для регулирования сбора информации о состоянии окружающей среды, технических и социально-экономических параметров секторов аквакультуры и переработки рыбы, экономико-статистический – при определении и расчете основных показателей производства продукции аквакультуры в трансформационных условиях. **Результаты работы** – предложены к практическому использованию результаты разработанной системы сбора информации, что предлагает правила для регулирования сбора информации о состоянии окружающей среды, технических и социально-экономических параметров развития секторов аквакультуры и переработки рыбы. **Выводы.** Предложено современные меры и инструменты организационно-экономического механизма регулирования для решения проблемных аспектов развития рыбного хозяйства с целью обеспечения конкурентной среды и модернизации системы сбора данных. Обосновано конкурентные преимущества при производстве линя, судака и налима. Предложено адаптировать методы создания действенной системы контроля за качеством и безопасностью продукции аквакультуры и ее происхождением. Предложено модернизировать существующую систему сбора данных на основе положений Регламента по сбору данных (DCR) № 1543/2000 от 29.06.2000 и Системы сбора данных (DCF), поддержки рыбохозяйственной науки и образования для обеспечения конкурентоспособного развития рыбного хозяйства Украины. Предложены механизмы регулирования аквакультуры с целью создания конкурентной среды. Доказано, что необходимо ввести такие правила, которые бы отвечали интересам власти, аквакультурного бизнеса и общества.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, инновации, отрасль, рыбное хозяйство, сбор данных, евроинтеграция, регламент.

Mykhalchyshyna Larysa, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Vdovenko Nataliia, Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Global Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Sharilo Yriy, Director, Budgetary institution «Methodological and Technological Centre of Aquaculture»

The effect of organizational and economic mechanism regulation in the conditions of the competitive environment and innovative development of aquaculture and modernization of the data collection system

Subject of research – a set of relations that are formed in the process of improving the organizational and economic mechanism for regulating the innovative development of aquaculture in Ukraine. The proposals to ensure a

competitive environment in the field and modernization of the data collection system are practical used. **The purpose of the article.** Development of scientific and methodological and practical proposals to ensure organizational and economic regulation of the aquaculture sector in a competitive environment and innovative aquaculture development and modernization of the data collection system. **The methodology of the work.** The theoretical and methodological basis of the research is the system of both general scientific and special methods of scientific knowledge, the fundamental positions of modern economic theory and practice. The scientific work uses such methods as monographic – in the formulation of approaches that establishes a coherent set of rules for regulating the collection of information on the state of the environment, technical and socio-economic parameters of the sectors of aquaculture and fish processing, economic and statistical – in determining and calculating the main indicators of production aquaculture. **The results of the work** – proposed to use in practice the results of the developed system of information gathering, which establishes an agreed set of rules for regulating the collection of information on the state of the environment, technical and socio-economic parameters of the aquaculture and fish processing sectors. **Conclusions.** The modern measures and tools of the organizational and economic regulation mechanism are proposed for solving problematic aspects of the development of the fish industry in order to provide a competitive environment and modernize the data collection system. The competitive advantages of linen, pike perch and mines are substantiated. It is proposed to adapt the measures to create an effective system for monitoring the quality and safety of products of aquaculture and its origin, as well as to modernize the existing data collection system based on the provisions of the Data Collection Regulation (DCR) No. 1543/2000 dated June 29, 2000 and the Data Acquisition System (DCF), support of fisheries science and education to ensure the competitive development of Ukraine's fisheries. The instruments of aquaculture regulation are proposed to create a competitive environment. It is proved that it is necessary to introduce such rules that would meet the interests of the authorities, aquaculture business and society.

Key words: *competitiveness, competitive advantages, innovation, branch, fish industry, data collection, eurointegration, regulations.*

Постановка проблеми. Про сучасний стан української аквакультури останнім часом ведеться чимало дискусій. Перехід від пострадянської командно-адміністративної системи формування та функціонування рибного господарства до ринкових відносин зайняв тривалий період. У галузі спостерігаються тривожні тенденції – неконтрольований ринок риби та проблеми із якістю та безпекою рибної продукції, недостатнє фінансування і прогнозоване падіння якості рибогосподарської освіти та науки. Це зумовлено відсутністю правового поля до 2013 року, а також прав власності у рибогосподарських виробників на засоби виробництва. Що й унеможливило поступальний розвиток рибогосподарського бізнесу. В Україні не було законодавчо затвердженої національної стратегії розвитку аквакультури, не прораховано конкурентні переваги ведення діяльності в рибному господарстві. Тому не було цілеспрямованого фінансування, яке мало би забезпечити галузеву конкурентоспроможність.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Базові дослідження проблем конкурентоспроможності галузей, їх конкурентних переваг

зробили такі вчені, як О. Гохберг [1], Я. Жаліло, Я. Базилюк, Я. Белінська [2], Ю. Кирилов [3], Ю. Кіндзерський, Т. Паламарчук [4], Ю. Кохран [5]. Отримані результати дозволяють сформувати систему знань на перспективу у рибному господарстві і аквакультурі. Тому виокремимо роботи Н. Ніха, З. Понзоні, Дж. Таргета, Д. Пенмана, Т. Пітчера [6], які також виступають за модернізацію існуючої системи збору даних для забезпечення конкурентоспроможного розвитку та досягнення визначених ООН цілей сталого розвитку.

Мета дослідження полягає у виокремленні напрямків та тенденцій розвитку рибного господарства – забезпечення конкурентного середовища для аквакультури та модернізації існуючої системи збору даних.

Виклад основного матеріалу. Приватизація підприємств рибного господарства відбувалася неефективно й не призвела до структурної перебудови: по-перше, приватизовано майно рибницьких господарств державної та колективної форм власності, по-друге, суб'єктам аквакультури не були передані у власність основні виробничі засоби. Тож єдиний виробничий комплекс був штучно розділений на складові. Гідротехнічні споруди рибогосподарських технологічних водойм залишаються у державній власності, а їх використання суб'єктами аквакультури часто супроводжується слідчими діями прокуратури та судовими провадженнями. За час незалежності України у сфері аквакультури фактично не створено прошарок фермерів. Причиною є відсутність правового поля та досвіду їх функціонування. Після приватизації рибницьких господарств утворився осередок виробників продукції аквакультури у вигляді Об'єднання рибницьких господарств внутрішніх водойм України «Укррибгосп». Це асоціація суб'єктів аквакультури, більшість з яких є акціонерними товариствами, що утворилися в результаті приватизації рибгоспів. Саме ці господарства пристосовувалися до конкурентних умов реформатування ведення аквакультури. Водночас Волинське, Івано-Франківський та Тернопільський рибокомбінати, Миколаївське, Одеське, Дніпрорибгосп припинили господарську діяльність.

Однією з причин занепаду великих рибницьких господарств стала невизначена ситуація з засобами виробництва. Виробництво риби рибокомбінатами відбувалось у спеціально побудованих рибогосподарських технологічних водоймах. Водойма включає земельну ділянку, водні ресурси та гідротехнічні споруди, які, власне, і формують водойму та є активною її частиною у плані регулювання водойми та створення умов для існування гідробіонтів. Після корпоративізації (приватизації) обласні рибокомбінати були перетворені в акціонерні товариства, яким були передані корпоративні права, але не рибогосподарські водойми. Гідроспоруди було визначено такими, що не можуть бути приватизовані і мають залишатись державною власністю. Суб'єкти аквакультури змушені орендувати земельну ділянку, воду (водний об'єкт) та гідротехнічні споруди водного об'єкта. У всіх трьох складових – різні розпорядники. Після набрання чинності Закону України «Про аквакультуру» ситуацію вдалося спростити. Земельна ділянка надавалася в комплек-

сі з водними ресурсами, але гідротехнічні споруди потрібно було оформляти іншим договором оренди. Водночас новий порядок використання водойм для цілей аквакультури не зміг вирішити проблему. Укладання договорів оренди водних об'єктів фактично зупинилося. При зростанні кількості підприємств малого та середнього рибогосподарського виробництва існуюча система державного регулювання залишається неефективною та є одним із основних стримуючих чинників розвитку аквакультури. Для вирішення проблеми потрібно зібрати всі складові рибогосподарської технологічної водойми (як матеріально-технічної бази вітчизняної аквакультури) і законно передати весь комплекс у володіння суб'єкта аквакультури. Ці фактори створюють неконкурентне середовище, а недобросовісна конкуренція – причина низької інвестиційної привабливості аквакультури. За відсутності зрушень у цьому напрямку Україна може залишитись країною з нереалізованими можливостями, особливо при наявному потенціалі розвитку органічного виробництва, вирощування ліна, судака та миня. У табл. 1 висвітлено індикатори використання водних об'єктів для аквакультури за останні роки.

Таблиця 1

Використання виробничих площ в аквакультурі

Роки	Площа виробничих потужностей			
	ставки, га	садки, м ²	басейни, м ²	інші, га/ м ²
2013	121709,0	39696,3	42549,8	4897,4
2014	102527,9	28444,8	67569,5	5311,7
2015	93783,7	31085,2	53148,9	7968,5
2016	86137,3	38375,2	62445,4	8177,6

Як підтвердило дослідження, відбувається зменшення сегмента ставкової аквакультури. Пояснюється це контролем держави за використанням водних об'єктів. Цей контроль практично зводиться до процедури укладення та переукладення договорів оренди. При цьому сегмент інших альтернативних напрямів ведення аквакультури зростає. Це стосується використання басейнів, садків та, найбільше, рециркуляційних систем в аквакультурі. Аналіз статистичної звітності діяльності суб'єктів вітчизняної аквакультури за останні роки свідчить, що обсяги виробництва товарної риби знижуються, зменшується площа зариблених водойм та їх рибопродуктивність. Відбувається зниження обсягів виробництва, недотримання технології вирощування риби, використання спрощених технологій. Незважаючи на незначне підвищення рибопродуктивності цей показник не відповідає нормативному, тобто 1,7 т/га – для Полісся та 2,2 т/га для південного степу.

Таблиця 2

Основні показники виробництва продукції аквакультури, тонн

№ з/п	Показник	Роки			
		2013	2014	2015	2016
1	Площа зариблених вододойм, га	103510,30	84285,40	89459,60	78602,50
2	Вирощено товарної продукції, тонн	29766,20	24366,20	20252,10	21424,70
3	Рибопродуктивність, га	0,29	0,29	0,23	0,27
4	Витрати кормів (кг)	59195853,2	40625251,6	43884982,0	40055399,8
5	Витрати добрив (кг)	241768,09	8464278,0	10123631,1	17009332,0

Для порівняння – результати виробництва аквакультури в Польщі, де існує право власності на засоби виробництва в аквакультури та відповідні умови для бізнесу, а також обов’язкове ліцензування рибогосподарської діяльності, щорічний обсяг виробленої риби становить близько 55 тис. т, з них виробництво коропа сягає 18 тис. т. Це другий показник у ЄС після Угорщини. Таких результатів вдалося досягти реформуванням галузі, встановленням ліберальних умов та дієвої державної підтримки уряду Польщі. Нині в Польщі працює близько 450 спеціалізованих господарств, які займаються вирощуванням коропа, райдужної форелі, африканського сома в рециркуляційних системах, осетра, білого амура, товстолобика і лина.

Згідно з даними ФАО, польським сектором аквакультури управляють професійно підготовлені фахівці. Існує добре розвинена система освіти в галузі аквакультури і рибальства. Історично і донині у Польщі суттєво переважає прісноводна аквакультура, лише останніми роками почалось експериментальне вирощування райдужної форелі та сьомги у морських умовах. Уряд Польщі розглядає водне господарство як важливий елемент соціально-економічного розвитку сільськогосподарських районів країни. Була розроблена Національна стратегія розвитку рибного господарства на 2007-2013 рр., яка закріпила пріоритети для аквакультури. Завдяки державній підтримці бізнес успішно запроваджує нові біотехнології, широко застосовується рециркуляційна аквакультура, успішно розвивається наука у сфері аквакультури. На поточну семирічку відповідно до вимог Спільної рибної політики ЄС на 2014–2020 рр. та положень Європейського фонду з розвитку море- та рибогосподарської діяльності опрацьовано та погоджено з Єврокомісією Операційну програму. У її рамках лише на розвиток аквакультури у Польщі буде спрямовано з Фонду, що виділяється централізовано, 268,99 млн євро. За ці кошти будують великі рециркуляційні системи та фінансують досить

масштабні розвідки за напрямками урізноманітнення об'єктів аквакультури, поліпшення технологій вирощування. У Польщі та інших країнах ЄС вдалося створити конкурентні умови для ведення бізнесу у сфері аквакультури. Забезпечення конкурентного середовища для аквакультури виступає каталізатором розвитку бізнесу. Крім того, держава стимулює суб'єктів аквакультури, і не тільки малих, а й середніх виробників, запроваджує ефективну економічну, екологічну та соціальну політику у рибному господарстві. Галузева конкурентоспроможність – тож саме поняття успішного бізнесу. Тому державна підтримка справедливого конкурентного середовища у сфері аквакультури для держав цивілізованого світу є пріоритетом. Маючи майже однакові з Польщею кліматичні умови, багато в чому схожу структуру аквакультури в Україні доцільно запровадити досвід Польщі у становленні та розвитку вітчизняної аквакультури, основою якого є власність на основні активи та вільне підприємництво. Запровадивши проєкцію прогнозу розвитку світової аквакультури в українській рибогосподарській комплекс варто відмітити кілька моментів, які можна використати у створенні конкурентних умов ведення бізнесу у сфері аквакультури. Україна лише шукає модель конкурентного середовища для підприємництва в аквакультурі. Становлення ринкової моделі аквакультури супроводжується руйнуванням старої системи господарювання. Основа української аквакультури – це ставкова аквакультура із використанням спеціалізованих рибогосподарських технологічних водойм та інших водних об'єктів. Щоб управляти вказаними об'єктами, доцільно адаптувати опрацьовані нами в процесі дослідження положення Регламенту зі збирання даних (DCR) № 1543/2000 від 29.06.2000 та Системи збирання даних (DCF). Треба відмітити, що DCF встановлює узгоджений набір правил ЄС, що регулюють збирання біологічних даних, інформацію про стан довкілля, технічні та соціально-економічні параметри секторів рибальства, аквакультури та переробки риби, що мають поліпшити доступність цієї інформації для науковців та виробників риби. Ця система має складові: Регламент ради (ЄК) № 199/2008 від 25.02.2008 щодо створення Системи зі збирання даних з діяльності сектора рибного господарства, управління цими даними та їх використання для підтримки (обґрунтованості) наукових порад (рекомендацій), що надаються у рамках Спільної рибної політики в частині рибного господарства. Регламент Комісії (ЄК) № 665/2008 від 14.07.2008, що встановлює правила із Регламенту Ради (ЄК) № 199/2008 від 25.02.2008 щодо створення Системи спільноти зі збирання даних з діяльності сектора рибного господарства, управління цими даними та їх використання для підтримки (обґрунтованості) наукових порад (рекомендацій), що надаються у рамках Спільної рибної політики. Рішення Комісії 2010/93/EU від 18.12.2009 про схвалення багаторічної програми зі збирання даних про рибогосподарський сектор, управління та використання їх на період 2011–2013 (C(2009) 10121). Застосування цього рішення було подовжено 13.08.2013 на період 2014–2016 (C(2013)5243).

Наступний фактор, що є похідним від тінізації індустрії – відсутність реального представницького громадського органу суб'єктів

аквакультури. Наявні громадські об'єднання та асоціації виробників, як свідчить кількість членів та охоплення регіонів, представляють лише сегменти аквакультури та дуже обмежене коло активних суб'єктів аквакультури: громадське об'єднання «Укррибгосп», асоціації форелеводів, осетроводів, регіональні асоціації рибоводів. Ці об'єднання охоплюють дуже вузьке коло активістів. Єдиний орган громадського впливу у суб'єктів аквакультури відсутній. Іншими словами, виробничий сектор не може повноцінно впливати ні на державну владу, ні на суспільство. З іншого боку, це тому, що жодних реальних важелів впливу чи окремих підприємців-рибоводів, чи навіть їх об'єднань не існує. Законодавством чітко не виписано їх права та обов'язки. На відміну від ЄС, де ще у попередній редакції Спільної рибної політики передбачено створення таких об'єднань на рівні ЄС, з чітким колом компетенції такого об'єднання, зобов'язань компетентних органів ЄС та окремих держав-членів щодо виконання вимог таких організацій, їх участі у розгляді гострих, нагальних питань, розподілі державної допомоги. В Україні поки що у законодавстві така система не передбачена, а органи державної влади ділитися повноваженнями з асоціаціями не готові. Водночас за 2018 р. підприємці у сфері аквакультури мають можливість отримати часткову компенсацію відсоткової ставки за банківськими кредитами відповідно до п. 4 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 107. Компенсація відсотків надається суб'єктам господарювання, які залучили в національній валюті у банках короткострокові кредити для покриття виробничих витрат та середньострокові і довгострокові кредити для покриття витрат капітального характеру, що забезпечуватиме конкурентне середовище саме для ставкової аквакультури в умовах трансформаційних процесів.

Висновки. Завдяки наявності механізму ліцензування в аквакультурі у більшості країн світу існує чіткий зв'язок між виробниками та державою. Для створення конкурентного, інноваційного середовища необхідно запровадити такі правила, які б відповідали інтересам влади, аквакультурного бізнесу та суспільства. Їх буде складно запровадити без єдиного громадського представницького органу від суб'єктів аквакультури різних форм власності, напрямків, форм та видів діяльності. Права та обов'язки таких об'єднань виробників мають бути визначені законами України. Вважаємо, що оптимальна модель системи управління має форму трикутника, де рівноправними вершинами є влада, бізнес та суспільство. Актуальним є також опрацювання стратегії розвитку вітчизняної аквакультури з чіткими термінами виконання та відповідним фінансуванням, що має бути затверджено законами України. Водночас необхідні заходи зі створення дієвої системи контролю за якістю та безпечністю продукції аквакультури та її походженням, а також модернізація існуючої системи збору даних на основі положень Регламенту зі збирання даних (DCR) № 1543/2000 від 29.06.2000 та Системи збирання даних (DCF), підтримка рибогосподарської науки та освіти для забезпечення конкурентоспроможного та інноваційного розвитку рибного господарства та аквакультури України.

Список використаних джерел

1. Гохберг О. Конкуренентоспроможність бізнесу: теоретико-методологічні основи аналізу. Вісник Львівської державної фінансової академії. 2010. № 18. С. 50–56.
2. Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. Конкуренентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. 2005. 388 с.
3. Кирилов Ю. Модель конкурентоспроможного розвитку аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації. Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 5. 2015. С. 152–156.
4. Кіндзерський Ю., Паламарчук Т. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні. Економіка України. 2006. № 8. С. 19–30.
5. Cochrane Y., Bianchi K., Willmann G., Majkowski R., Tandstad J., Carocci M. Rebuilding global fisheries: the World Summit Goal, costs and benefits. Fish and Fisheries, 2013. № 14 (2). С. 174–185.
6. Colla, M., Libralato, S., Pitche, T., Tudela, S. 2013. Sustainability implications of honouring the Code of Conduct for Responsible Fisheries. Global Environmental Change, 23 (1). P. 157–166.

References

1. Hoxberh O. Konkurentospromozhnist biznesu: teoretyko-metodolohichni osnovy analizu. Visnyk Lvivskoyi derzhavnoyi finansovoyi akademiyi. 2010. № 18. S. 50–56.
2. Zhalilo YA. A., Bazylyuk YA. B., Belins'ka YA. V. Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi. 2005. 388 s.
3. Kurylov YU. Model konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Vyp. 5. 2015. S. 152–156.
4. Kindzersky YU., Palamarchuk T. Problemy natsionalnoyi konkurentospromozhnosti ta priorytety konkurentnoyi polityky v Ukrayini. Ekonomika Ukrayiny. 2006. № 8. S. 19–30.
5. Cochrane Y., Bianchi K., Willmann G., Majkowski R., Tandstad J., Carocci M. Rebuilding global fisheries: the World Summit Goal, costs and benefits. Fish and Fisheries, 2013. № 14 (2). S. 174–185.
6. Colla, M., Libralato, S., Pitche, T., Tudela, S. 2013. Sustainability implications of honouring the Code of Conduct for Responsible Fisheries. Global Environmental Change, 23 (1). P. 157–166.

УДК 336.226

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.11

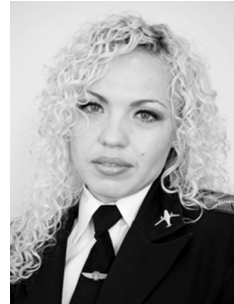

Захожай Костянтин Валерійович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана",
вул. Дегтярівська, 49-Г, м. Київ, 03113
ORSID 0000-0003-1001-8012
miluba@ukr.net

Жам Олена Юрївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного авіаційного університету,
пр. Космонавта Комарова, 1, корп. 2, м. Київ, 03058
ORSID 0000-0002-9832-2985
0977194499@ukr.net

РОЛЬ ПРЯМИХ ТА НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Предмет дослідження – сукупність економічних відносин, що виникають у процесі наповнення доходної частини Держбюджету України за допомогою прямих і непрямих податків. **Мета статті** – дослідження ролі прямих та непрямих податків у формуванні доходів Державного бюджету України, оцінка їх динаміки, структури, виявлення проблем і шляхів їх вирішення. Оскільки податкові надходження становлять основну частину бюджетних доходів, займаючи найбільшу питому вагу у їх структурі, вони впливають на соціально-економічний розвиток держави, а також є одним із інструментів державного регулювання економіки. **Методологія проведення роботи** – аналіз динаміки (для визначення змін прямих і непрямих податків у часі); аналіз структури (для визначення частки прямих і непрямих податків у доходах Держбюджету України); монографічний аналіз (при вивченні проблем мобілізації податків та визначенні шляхів підвищення ефективності їх фіскального потенціалу); економічний аналіз (при здійсненні оцінки формування та розподілу податкових надходжень). **Результати роботи** – визначено проблеми формування доходної частини Державного бюджету України, запропоновано шляхи зростання фіскального потенціалу податкових надходжень та на цій основі досягнення економічної й соціальної стабіль-

ності, належного життєвого рівня населення, вказано умови, що сприятимуть посиленню ролі прямих і непрямих податків у доходах Держбюджету України. **Висновки** – задля успішного розвитку економіки України необхідно посилити систему стягнення податків та продемонструвати суспільству позитивні результати фінансування видатків за рахунок податкових надходжень. Це може позитивно вплинути на збільшення частки прямих податків, що певною мірою зробить Україну більш цікавою для інвесторів, та на реструктуризацію доходів бюджету і, як наслідок, гнучкість в плані менеджменту в фінансуванні видатків, що дасть змогу досягти профіцитності наступних бюджетів, а результатом цього буде зменшення величини державного боргу та бюджетного дефіциту.

Ключові слова: прями та непрямі податки, Держбюджет України.

Захожай Константин Валерьевич,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов ГВУЗ “Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана”

Жам Елена Юрьевна,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, учёта и аудита Национального авиационного университета

Роль прямых и косвенных налогов при формировании доходов Государственного бюджета Украины

Предмет исследования – совокупность экономических отношений, возникающих в процессе наполнения доходной части Госбюджета Украины с помощью прямых и косвенных налогов. **Цель статьи** – исследование роли прямых и косвенных налогов при формировании доходов Государственного бюджета Украины, оценка их динамики, структуры, выявление проблем и путей их решения. Поскольку налоговые поступления составляют основную часть бюджетных доходов, занимая наибольший удельный вес в их структуре, они влияют на социально-экономическое развитие государства, а также являются одним из инструментов государственного регулирования экономики. **Методология проведения работы** – анализ динамики (для определения изменений прямых и косвенных налогов во времени); анализ структуры (для определения доли прямых и косвенных налогов в доходах Госбюджета Украины); монографический анализ (при изучении проблем мобилизации налогов и определении путей повышения эффективности их фискального потенциала); экономический анализ (при оценке формирования и распределения налоговых поступлений). **Результаты работы** – определены проблемы формирования доходной части Государственного бюджета Украины, предложены пути роста фискального потенциала налоговых поступлений и на этой основе достижения экономической и социальной стабильности, надлежащего жизненного уровня населения, указаны условия, способствующие усилению роли прямых и косвенных налогов в доходах Госбюджета Украины. **Выводы** – для успешного развития экономики Украины необходимо усилить систему взимания налогов и продемонстрировать обществу положительные результаты финансирования расходов за счет налоговых поступлений. Это может положительно повлиять на увеличение доли прямых налогов, в определенной степени сделает Украину более интересной для инвесторов, и на реструктуризацию доходов бюджета и, как следствие, гибкость в плане менеджмента при финансировании расходов, что позволит достичь профицитности следующих бюджетов, а результатом этого будет уменьшение величины государственного долга и бюджетного дефицита.

Ключевые слова: прямые и косвенные налоги, Госбюджет Украины.

Zakhozhay Kostyantyn,

PhD in Economics, Associate professor, Department of Finance of the Kyiv National Economic University named after Vadym Getman

Zham Olena,

PhD in Economics, Associate professor, Department of Finance, Accounting and Audit of the National Aviation University

Role of direct and indirect taxes when forming incomes of the State Budget of Ukraine

The subject of the research is a set of economic relations arising in the process of filling the revenue part of the State Budget of Ukraine with the help of direct and indirect taxes. **The purpose of writing this article** is to study the role of direct and indirect taxes in the formation of incomes of the State Budget of Ukraine, assessment of their dynamics, structure, identification of problems and ways to solve them. Since tax revenues constitute the bulk of budget revenues, taking the largest share in their structure, they affect the socio-economic development of the state and also one of the instruments of state regulation of the economy. **Methodology.** Analysis of dynamics (determine changes in direct and indirect taxes over time); structure analysis (determine the share of direct and indirect taxes in income of the State budget of Ukraine); monographic analysis (when studying problems of tax mobilization and identifying ways to improve the efficiency of their fiscal potential); economic analysis (in assessing the formation and distribution of tax revenues). **The scientific novelty** problems of formation of the revenue part of the State budget of Ukraine are identified, ways of increasing the fiscal potential of tax revenues are proposed and on this basis achieving economic and social stability and an adequate standard of living for the population, conditions that enhance role of direct and indirect taxes in incomes of the State budget of Ukraine are indicated. **Conclusions.** For the successful development of the Ukrainian economy, it is necessary to strengthen system of tax collection and demonstrate to the society in positive results of financing expenses through tax revenues. This can positively affect increase in the share of direct taxes, a certain extent, will make Ukraine more interesting for investors and restructuring budget revenues and, as a result, management flexibility in financing costs, which will allow surplus in the next budgets, and the result public debt and budget deficit.

Keywords: *direct and indirect taxes, State budget of Ukraine*

Постановка проблеми. Податки є проявом абсолютного права держави на стягнення грошей з населення. Це право реалізується через потребу наповнення бюджету необхідним обсягом коштів для здійснення державою своїх функцій та забезпечення виконання видаткової частини. Значимість ролі податкових надходжень впливає з того, що вони становлять лівову частку доходів бюджету [7].

Податки є інструментом регулювання економічної діяльності, за допомогою якого держава може як стимулювати розвиток певних сфер виробництва, знижуючи податкові ставки або визначаючи податкові пільги, так і регулювати діяльність суб'єктів господарювання, збільшуючи податкове навантаження, змінюючи податкові правила ведення бізнесу. Це, звичайно, важлива функція податків, але основною причиною їх застосування є фінансовий аспект. Наповненість бюджету країни на пряму залежить від ефективності фінансової

ної політики, її простоти та прозорості. У сучасних умовах під час економічної нестабільності в країні та значного дефіциту бюджету важко переоцінити важливість такої політики, оскільки нині суб'єкти господарювання, як ніколи, відчують вплив будь-яких економічних реформ чи змін у цьому напрямі.

Для підвищення ефективності фіскальної політики на досягнення позитивних економічних зрушень, активізації підприємницької діяльності та, як наслідок, покращення добробуту громадян необхідно удосконалити податкову систему.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В умовах довготривалої кризи проблеми формування достатнього обсягу доходів Державного бюджету України і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої гостроти. Багато вчених-економістів дослідили податкові надходження та систему оподаткування в цілому. Проблеми теорії та практики податкових надходжень, а також її структура були розглянуті у наукових працях як зарубіжних вчених, так і вітчизняних. Вагомий внесок у розвиток теорії державних фінансів і, зокрема, бюджету зробили такі відомі зарубіжні вчені, як Д.Б'юкенен, А.Вагнер[4], Дж.Гелбрейт[10], Р.Гнейст, К.Ерроу[15], Дж.М.Кейнс[5], П.Самуельсон, Дж.Стігліц та інші. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики оподаткування здійснили такі українські науковці, як Л.Захаркіна[6], О.Зварич [7], Ю.Іванов, А.Крисоватий, С.Лондар[9], В.Мельник, Т.Паєнтко, П.Пашко[13], О.Фрадинський[14], Ю.Сибірянська[19], В.Федосов[20], О.Суценко[18], А.Поддєрьогін[11]. У своїх роботах вони досліджували теоретичні питання оподаткування, особливості формування податків бюджету в умовах реформування фіскальної системи України, однак малодослідженими є проблеми наповнення податками дохідної частини Державного бюджету України в умовах законодавчих змін останніх років. Незважаючи на численні наукові праці, присвячені системі оподаткування, варто зазначити, що деякі аспекти у цьому напрямі залишаються недостатньо дослідженими.

Мета дослідження полягає в аналізі прямих та непрямих податків у формуванні доходів Державного бюджету України, оцінці їх динаміки, структури, виявленні проблем і шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Податкові надходження посідають важливе місце у бюджетних доходах, займаючи найбільшу питому вагу у їх структурі, що, у свою чергу, впливає на соціально-економічний розвиток держави, а також є одним із інструментів державного регулювання економіки. Загалом податкові надходження, їх формування, розподіл та використання є важливим елементом системи бюджетно-податкового регулювання, а його значення посилюється в умовах трансформації економічної системи [15]. На цій стадії вплив держави на розвиток економіки набуває неявного характеру і реалізується шляхом проведення бюджетної та податкової політики, послідовність та виваженість яких визначають темпи економічного зростання. Розширювати існуючі повноваження для наповнення дохідної частини бюджету держава може за наявності джерел зростання податкових надходжень Державного бюджету України [6].

Податкові надходження – це встановлені Податковим кодексом та іншими законами України про оподаткування загальнодержавні по-

датки і збори (обов'язкові платежі), а також місцеві податки та збори (обов'язкові платежі) [1]. Вони домінують у системі доходів Державного бюджету України, що обумовлено сутністю податків як фіскальних інструментів держави. Важливою умовою забезпечення зростання прямих та непрямих податкових надходжень до бюджетів є розширення та підвищення ефективності виробництва. Так, саме у сфері виробництва створюється нова вартість — національний дохід — джерело фонду заробітної плати, інших видів доходів фізичних осіб, прибутку підприємств, з яких сплачуються податки у бюджет [14].

Процес формування податкових надходжень має важливе значення для перерозподілу ВВП і тому організований та детально регламентується бюджетним, податковим, цивільно-процесуальним, кримінальним та іншими законодавствами. Нормами чинного Податкового кодексу України встановлено, що податком є обов'язковий, безповоротний платіж до відповідного бюджету, що вираховується з платників податку [3].

Варто зазначити, що фіскальний метод мобілізації бюджетних ресурсів займає провідне місце серед різних інструментів державного регулювання економіки, він є найбільш адекватним і об'єктивним відображенням стану національної економіки (економічного зростання або спаду) [2]. Для дослідження податкових надходжень до Держбюджету необхідним є аналіз динаміки (табл.1) та структури (табл. 2) прямих та непрямих податків.

Аналізуючи таблицю 1, треба зазначити, що значення всіх видів податків мають тенденцію до зростання. Звичайно, в основному це відбувається під впливом депресивного фактору — інфляції. Також значний вплив мають економічні (рівень економічного розвитку країни, середня заробітна плата, кон'юнктура грошового ринку, динаміка валютного курсу), політико-правові (рівень автономії місцевих бюджетів, фінансові санкції, податкові пільги), демографічні (чисельність населення, міграція) та соціально-культурні (податкова культура, рівень якості життя населення) фактори.

Отже, найбільший обсяг доходів отримано від податку на додану вартість, який є непрямим. Така ситуація складається через те, що він створюється на всіх стадіях виробництва та обігу, включається у вигляді надбавки на ціну товару і повністю сплачується кінцевим споживачем, але його облік та перерахування до Державного бюджету України здійснює податковий агент. Іншими факторами значного доходу від ПДВ є висока податкова ставка, тіньові схеми, надмірна централізація бюджетних ресурсів, своєчасне виявлення ризиків недонадходження цього податку до бюджету, а механізм його відрахування практично не дає можливості ухилитися від його сплати, що сприяє податковій дисципліні платників ПДВ. Друге місце посідає акцизний податок, хоча його обсяги надходжень значно менші. Власне, зі структури податкових надходжень видно (табл. 2), що частка кожного із податків постійно змінюється, незначні зміни має значення питомої ваги податку на додану вартість, частка якого у доходах бюджету протягом аналізованого періоду не зазнавала суттєвих змін.

Таблиця 1

Динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України*,
млрд грн

Види податків	Назви податків	Роки											
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018				
Непрямі	ПДВ	130,09	138,83	128,27	139,02	178,45	235,50	313,98	374,51				
	Абсолютний приріст	-	8,74	-10,56	10,75	39,43	57,05	78,48	60,53				
	Темпи приросту, %	-	6,72	-7,61	8,38	28,36	31,97	33,32	19,28				
	Акцизний податок	33,01	37,19	35,31	44,95	63,06	90,12	108,20	118,85				
	Абсолютний приріст	-	4,18	-1,88	9,64	18,11	27,06	18,08	10,65				
	Темпи приросту, %	-	12,66	-5,06	27,30	40,29	42,91	20,06	9,84				
	Мито (ввізне і вивізне)	10,46	12,99	13,27	12,61	40,30	20,37	24,54	27,08				
	Абсолютний приріст	-	2,53	0,28	-0,66	27,69	-19,93	4,17	2,54				
	Темпи приросту, %	-	24,19	2,16	-4,97	219,59	-49,45	20,47	10,35				
Прямі	ПДФО	6,16	7,03	7,57	12,65	45,06	59,81	75,03	91,74				
	Абсолютний приріст	-	0,87	0,54	5,08	32,41	14,75	15,22	16,71				
	Темпи приросту, %	-	14,12	7,68	67,11	256,21	32,73	25,45	22,27				
	ППП	54,74	55,35	54,32	39,94	34,78	54,34	66,91	96,88				
	Абсолютний приріст	-	0,61	-1,03	-14,38	-5,16	19,56	12,57	29,97				
	Темпи приросту, %	-	1,11	-1,86	-26,47	-12,92	56,24	23,13	44,79				
	Інші податки	27,15	23,33	24,04	31,01	47,77	43,74	38,49	44,76				
	Абсолютний приріст	-	-3,82	0,71	6,97	16,76	-4,03	-5,25	6,27				
	Темпи приросту, %	-	-14,07	3,04	28,99	54,05	-8,44	-12,00	16,29				
	Разом податків	261,61	274,72	262,78	280,18	409,42	503,88	627,15	753,82				
Абсолютний приріст	-	13,11	-11,94	17,4	129,24	94,46	123,27	126,67					
Темпи приросту, %	-	5,01	-4,35	6,62	46,13	23,07	24,46	20,20					

* Розрахунки проведені авторами на основі даних Міністерства фінансів України

Таблиця 2

Структура податкових надходжень до Державного бюджету України*, %

Види податків	Назви податків	Роки										
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018			
Непрямі	ПДВ	49,73	50,54	48,81	49,62	43,59	46,74	49,68	50,06			
	Акцизний податок	12,62	13,54	13,44	16,04	15,40	17,89	15,77	17,25			
	Мито (ввізне і вивізне)	4,00	4,73	5,05	4,50	9,84	4,04	3,59	3,91			
Прямі	ПДФО	2,35	2,56	2,88	4,51	11,01	11,87	12,17	11,96			
	ППП	20,92	20,15	20,67	14,26	8,49	10,78	12,85	10,67			
	Інші податки	10,38	8,49	9,15	11,07	11,67	8,68	5,94	6,14			
Разом податків		100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00			

* Розрахунки проведені авторами на основі даних Міністерства фінансів України

Також значну частку формування доходів Держбюджету України складає податок на прибуток підприємств. На це впливають доволі високі ставки, посилення адміністрування та контролю за своєчасністю і повнотою сплати, підвищення платоспроможності підприємств, зменшення податкового боргу за цим податком, стимулювання дисципліни платників за допомогою податкових пільг, введення диференційованих ставок за пріоритетними галузями тощо [4].

Низька питома вага доходів бюджету від мита свідчить про незначне фіскальне значення цього платежу. Це пояснюється не досить раціональною структурою експорту та імпорту та відсутністю прямого втручання держави в регулювання цих процесів [19].

Треба зазначити, що структура податкових надходжень з прямих податків є неоднорідною і постійно зазнавала змін. Дані структурні коливання є наслідком проблем, які загалом зводяться до:

- недосконалої системи збору податків;
- ухилення населення від сплати податкових надходжень;
- тінізація економіки України;
- кризовий стан економіки протягом останніх років [18].

На відміну від прямих непрямі податки складають найбільшу частину доходів бюджету. Це обумовлено тим, що ухилення від непрямого податку практично неможливе, тому що сума податку утримується в ціні товару, що купується на ринку [13].

Саме вищезазначені фактори зумовлюють необхідність наочного відображення співвідношення прямих та непрямих податків (табл. 3), яке нині спостерігається.

Таблиця 3

Структура податкових надходжень до Державного бюджету України в розрізі прямих і непрямих податків*

Види податкових надходжень	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Непрямі податкові надходження, млрд грн	173,56	189,01	176,85	196,58	281,81	345,99	446,72	520,44
Прямі податкові надходження, млрд грн	88,05	85,71	85,93	83,6	127,61	157,89	180,43	233,38
Непрямі податкові надходження, %	66,34	68,80	67,30	70,16	68,83	68,67	71,23	69,04
Прямі податкові надходження, %	33,66	31,20	32,70	29,84	31,17	31,33	28,77	30,96

* Розрахунки проведені авторами на основі даних Міністерства фінансів України

Аналізуючи таблицю 3, можна зробити висновок, що протягом досліджуваного періоду доходи, отримані від непрямих податків, більше, ніж удвічі, перевищують відповідні доходи Держбюджету України від прямих податків. Це пояснюється тим, що непрямі податки ефективніші в фіскальному аспекті, оскільки оподатковують споживання, яке є більш стабільною і негнучкою величиною, ніж прибутки. Від них важко ухилитись і досить легко контролювати їх сплату. Непрямі податки не впливають на процеси нагромадження, але вони регресивні в соціальному аспекті і значно впливають на загальні процеси ціноутворення. Крім того, за допомогою специфічних акцизів можна впливати на структуру споживання.

Загалом до факторів, що впливають на обсяг прямих та непрямих податків Державного бюджету України, відносять макрофінансові показники, які змінюються під впливом часу: розмір ВВП, сальдо платіжного балансу, сукупний попит та сукупна пропозиція, рівень тінізації економіки (як зазначалося вище) [16]. Крім цього, на обсяг податкових надходжень Держбюджету впливають зміни у податковому законодавстві та мікроекономічні чинники й показники: вибір підприємствами виду оподаткування, наявність податкових пільг, рівень прибутковості суб'єктів господарювання, розмір їх валового доходу, витрати на оплату праці в структурі собівартості продукції підприємства, середньооблікова чисельність працюючих, ефективність податкового менеджменту підприємств тощо [9].

Фіскальне значення прямих та непрямих податків залежить від напрямів податкової політики, яку проводить держава на конкретному етапі її розвитку, адже податки є фактором впливу на економічну діяльність підприємств, держави, вони впливають на всі галузі економіки та національну економіку загалом. Так, податки можуть бути застосовані для вирівнювання доходів громадян та забезпечення певного рівня соціальної рівності, сприяти створенню нових робочих місць через надання преференцій розвитку малого бізнесу та підприємництва, бути інструментом стримування інфляції й регулятором експортно-імпортних операцій [20]. Фіскальна ефективність податків проявляється не лише у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів, а й у сфері суб'єктивно-ринкових відносин, тобто як діяльність людей, що свідомо спрямовують свій фінансовий потенціал на досягнення економічних цілей в умовах діючої системи оподаткування [8].

Висновки. Отже, у Державному бюджеті України більшу частину податкових надходжень становлять непрямі податки. Це пов'язане з більш посиленням адмініструванням та контролем за ухиленням від сплати податків, оскільки їх сума закладається в певний товар, при купівлі якого податки сплачуються автоматично.

Натомість ситуація з прямими податками є складнішою, оскільки населення може ухилитися від сплати, обходячи норми вітчизняного законодавства.

Шляхами зростання фіскального потенціалу податкових надходжень є збільшення обсягів виробництва, підвищення рівня прибутковості підприємств, дотримання платниками податкової дисципліни, під якою розуміємо своєчасне внесення фізичними і юридични-

ми особами встановлених законом обов'язкових платежів і зборів до Державного бюджету країни.

Отже, посилення ролі прямих і непрямих податків у формуванні доходів Державного бюджету України можливе за таких умов: формування податкової культури населення, роз'яснення нормативної бази стосовно податкового законодавства під час проведення тренінгів і майстер-класів для платників податків, підвищення ролі органів місцевого самоврядування та Державної фіскальної служби України в легалізації доходів підприємців, посилення впливу органів місцевого самоврядування на наповнення місцевих бюджетів шляхом розширення їхніх прав стосовно місцевого оподаткування та формування інституту місцевих податків і зборів, який відображатиме спрямування політики місцевих органів щодо зайнятості, соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища [21].

Загалом варто підкреслити, що дослідження проблем формування дохідної частини Державного бюджету України цікаве насамперед тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки правильному здійсненню бюджетного процесу забезпечується економічна й соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. За рахунок податків Державний бюджет України формує більшу частину доходів держави, що дозволяє фінансувати програми соціального захисту населення, соціально-культурні заходи, науку і освіту та вкладати державні капітальні інвестиції у розвиток галузей народного господарства і структурну перебудову економіки.

Задля успішного розвитку економіки України необхідно посилити систему збору податків та продемонструвати суспільству позитивні результати фінансування видатків за рахунок податкових надходжень. Це може позитивно вплинути на збільшення частки прямих податків, що зробить Україну більш цікавою для інвесторів, та на реструктуризацію доходів бюджету і, як наслідок, гнучкість в плані менеджменту в фінансуванні видатків, що допоможе досягти профіцитності наступних бюджетів, а результатом цього буде зменшення величини державного боргу та бюджетного дефіциту.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Зміни до Закону України від 06.12.2018 // – № 2646–VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua>.
3. Податковий кодекс України: Зміни до Закону України від 23.11.2018 // – № 2628–VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Біль Д. Закон Вагнера: до останньої версії статті Адольфа Вагнера, опублікованої 1911 р., та її переклад // журнал Європейської економіки. – 2011. – Том 3 (1). – С. 5-15.
5. Блауг М. Стиглиц, Джозеф Э. // 100 великих економістів после Кейнса – Great Economists since Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. СПб., Экономикус, 2009. – 384 с.

6. **Захаркіна Л. С.** Роль і місце податкових надходжень у структурі Зведеного бюджету України / Л. С. Захаркіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 19. – С. 125-129.

7. **Зварич О.В.** Податкові надходження: методологія прогнозування: монографія / О.В. Зварич. – К. : КНТЕУ, 2013. – 444 с.

8. **Конституциональная экономическая теория** / Джеймс М. Бьюкенен // «Невидимая рука» рынка / под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, П. Ньюмена; [пер. с англ. Ю. Автономов и др.]; науч. ред. Н. А. Макашева. — Москва, 2009. — С. 105-118.

9. **Лондар С.Л.** Фінанси: навчальний посібник / С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 384 с.

10. **Н. Ротар Г'елбрейт Джон Кеннет** // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К., Парламентське видавництво, 2011. – 173 с.

11. **Податкова система України та шляхи її розвитку** // А. Поддєрьогін. – Фінанси України. – № 11, – 2001.

12. **Реформирование налоговых систем.** Теория, методология и практика: монография / [под ред. И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова] – К., Кондор, 2011. – 352 с.

13. **Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири:** монографія / авторський колектив; за заг. ред. П. В. Пашка, Л. Л. Тарангул. – К., ТОВ «Новий друк», 2015. – 570 с.

14. **Фрадинський О. А.** Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення / О. А. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – С. 79-82.

15. **Эрроу К.** Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов // Нью-Йорк, США., THESIS. – 1993. Вып. 2. С. 53 – 68.

16. **Яновский А.** // Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., – 1890.

17. **Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади** / О.Кириленко, Б.Малиняк, В.Письменний, В.Русін/ Асоціація міст України. – К., 2015. – 396 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zdolbunivcity.net/wpcontent/uploads/2016/01/2f_nlweb.0.pdf.

18. **Прямі і непрямі податки.** Їх вплив на розвиток економіки. О.М. Сущенко, К.Р. Галкіна. – К., 2015. – 245 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://core.ac.uk/download/pdf/132610751.pdf>.

19. **Сибірянська Ю.В.** Нова модель податкової системи України: перерозподіл податкового навантаження / Ю.В. Сибірянська, М.Б. Кондратенко // Бізнес-Інформ. – 2014. – № 7. – С. 276-283 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILEA=&_S21STR=binf_2014_7_50.

20. **Фінанси** // **Юрій С.І., Федосов В.М.** – К., 2012 – С. 687 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yury-s-fedosov-vm.html>.

References

1. **Verkhovna Rada of Ukraine** (change 06.12.2018). The Law of Ukraine “Budget code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].

2. **Ministry of Finance of Ukraine**, available at: <https://www.minfin.gov.ua> [in Ukrainian].
3. **Verkhovna Rada of Ukraine** (change 23.11.2018). The Law of Ukraine "Tax code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
4. **Bil D.** (2011). Wagner's Law. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
5. **Blaug M., Stiglitz D., Dzozeff, E.** (2009). 100 great economists after Keynes, St. Petersburg, Russia [in Russian].
6. **Zakharkina L.S.** (2016). Role and place of tax revenues in the structure of the Consolidated budget of Ukraine, Odesa, Ukraine [in Ukrainian].
7. **Zvaruch O.V.** (2013). Tax Receipts: Forecasting Methodology: Monography, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
8. **Games M.** Bukenen (2009). Constitutional Economic Theory, Moscow, Russia [in Russian].
9. **Londar S.L., Tymochenko O.V.** (2009). Finance: study guide, Vinnutsa, Ukraine [in Ukrainian].
10. **Rotar Galbrait D.K.** (2011). Political encyclopedia, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
11. **Podderyogin A.** (2001). Tax system of Ukraine and ways of its development, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
12. **Mayburova I.A., Ivanova Y.B.** (2011). Reforming tax systems. Theory, methodology and practice: monography, Kyiv, Ukraine [in Russian].
13. **Pashko P.V., Tarangul L.L.** (2015). Reforming the tax system of Ukraine: modern challenges and guidelines: monography, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
14. **Fradynskyi O.A.,** (2010). The concept of tax burden and approaches to its definition, Khmelnytskyi, Ukraine [in Ukrainian].
15. **Arrow K.,** (1993). Opportunities and limits of the market as a resource allocation mechanism, New York, USA [in Russian].
16. **Yanovskyi A.,** (1890). Encyclopedic dictionary Brockhaus and Efron, St. Petersburg, Russia [in Russian].
17. **Kirilenko O., Malynyak B., Pismennyi V., Rusin V.** (2015). Planning and management of financial resources of the territorial community, available at: http://www.zdolbunivcity.net/wpcontent/uploads/2016/01/2f_nlweb-0.pdf [in Ukrainian].
18. **Suschenko O.M., Galkina K.R.** (2015). Direct and indirect taxes. Their influence on economic development, available at: <http://core.ac.uk/download/pdf/132610751.pdf> [in Ukrainian].
19. **Sybiryanska Y.V., Kondratenko M.B.,** (2014). The new model of the tax system of Ukraine: the redistribution of the tax burden, available at: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILE=&_S21STR=binf_2014_7_50 [in Ukrainian].
20. **Yuriy S.I., Fedosov V.M.** (2012). Finance, available at: <http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yury-s-fedosov-vm.html> [in Ukrainian].

УДК 339.13:631.576.3

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.12

Павленко Марина Миколаївна,

*асистент кафедри глобальної економіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
globeco@nubip.edu.ua*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ ЗА УМОВ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ «AGMEMOD»

Мета статті – дослідження методичних підходів для проведення різноманітних прогнозів і моделювання ринку зерна за умов вдосконалення регулятивного середовища в Україні, які можуть бути використані для моделювання наслідків державної політики в аграрному секторі. **Методологія** дослідження полягає у використанні сукупності методів: статистичного, монографічного, системного, економіко-математичного, логічного та інших. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає у прогнозованих пропозиціях щодо розвитку ринку зерна, що сприятимуть підвищенню здатності адекватно реагувати на зміни у зовнішньому і внутрішньому ринках, що нададуть змогу виробляти конкурентоспроможну продукцію на ринку зерна. **Висновки.** Нині модель «AGMEMOD» – це модель загальної рівноваги, яка характеризується глобальним охопленням і моделює розвиток всіх галузей економіки країн, що розглядаються, а також включає зв'язки і зворотні зв'язки між секторами та моделює двосторонні торговельні потоки між країнами.

Ключові слова: *ринкова рівновага, модель, ринок зерна, експорт, імпорт.*

Павленко Марина Николаевна,

*ассистент кафедры глобальной экономики Национального
университета биоресурсов и природопользования Украины*

**Методические подходы для моделирования рынка зерна в Украине
в условиях рыночного равновесия с использованием
инновационной модели «AGMEMOD»**

Цель статьи – исследование методических подходов для проведения различных прогнозов и моделирования рынка зерна в условиях совершенствования регулятивной среды в Украине, которые могут быть использованы для моделирования последствий государственной политики в аграрном секторе. **Методология** исследования заключается в использовании совокупности методов: статистического, монографического, системного, экономико-математического, логического и других. **Научная новизна** полученных результатов заключается в прогнозируемых предложениях по развитию рынка зерна, способствующих повышению способности адекватно реагировать на изменения во внешних и внутренних рынках предоставлять возможность производить конкурентоспособную продукцию на рынке зерна. **Выводы.** Ныне модель «AGMEMOD» – это модель общего равновесия, которая характеризуется глобальным охватом и моделирует развитие всех отраслей экономики стран, которые рассматриваются, а также включает связи и обратные связи между секторами и моделирует двусторонние торговые потоки между странами.

Ключевые слова: рыночное равновесие, модель, рынок зерна, экспорт, импорт.

Pavlenko Maryna,

*assistant Department of Global Economic National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine.*

Methodical approaches to modeling the grain market in Ukraine in a market equilibrium using the innovative model “AGMEMOD”

The purpose of the article it consists in the study of methodological approaches for carrying out various forecasts and modeling of the grain market in the context of improving the regulatory environment in Ukraine, which can be used to model the effects of state policy in the agricultural sector. **Methodology** research is to use a set of methods: statistical, monographic, system, economic-mathematical, logical and others. **The scientific novelty** the results obtained are predictable proposals for the development of the grain market, enhancing the ability to adequately respond to changes in foreign and domestic markets to provide an opportunity to produce competitive products in the grain market. **Conclusions.** Today, the «AGMEMOD» model is a general equilibrium model, which is characterized by global coverage and models the development of all sectors of a country's economy are considered, and also includes links and feedback links between sectors and models bilateral trade flows between countries.

Key words: market equilibrium, model, grain market, export, import.

Актуальність теми дослідження. Природні ресурси України сприятливі для сільськогосподарського виробництва, а саме: 69% її території відведено під сільське господарство. Іншою важливою перевагою є цілорічний доступ до портових потужностей, які мають вирішальне значення для експорту зерна. Добре розвинений сектор рослинництва надає корми і сировину для тваринництва і харчової промисловості. Україна вже є найбільшим у світі експортером соняшникової олії і провідним експортером пшениці і птиці. Відтак дослідження питань ринкової рівноваги на ринку зерна є актуальними.

Постановка наукової проблеми. Виробництво та реалізація зерна традиційно залишається основним напрямом спеціалізації вітчизняних товаровиробників, джерелом утворення більш ніж значної частки їх доходів, формування та реалізація експортного потенціалу аграрного сектора України. Зернові культури традиційно є провідними в рослинництві України, обсяг їх виробництва за останні роки становить 26,5% валової продукції рослинництва, домінують у виробництві зернових пшениця та кукурудза. В останні роки середня врожайність зернових збільшилась приблизно на 40% завдяки досконалішим технологіям, методам ведення сільського господарства, управління, виробництва та інвестицій в логістику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Регулювання аграрного ринку та ринкової поведінки суб'єктів знайшли відображення у працях вітчизняних вчених: О. Бородіна, С. Кваші [6], Н. Вдовенко [4-5, 10], М. Малік [7], П. Саблук, О. Шпикуляк [8], О. Шпичак [11].

Мета статті. Мета дослідження – вивчення особливостей моделі «AGMEMOD» для визначення ринкової рівноваги на ринку зерна.

Виклад основного матеріалу. Дослідження майбутнього стану економіки України і моделювання наслідків зміни політики в українському сільському господарстві доволі обмежені. На державному рівні такі оцінки надає Департамент економічних стратегій та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. Він оцінює короткострокові і середньострокові значення загальноекономічних індексів, таких як ВВП, інфляція та рівень безробіття серед населення, середня заробітна плата і продуктивність праці, а також деякі конкретні показники секторів. Що стосується сільського господарства, то ці показники включають в себе: а) індекс виробництва харчових продуктів; б) індекс виробництва сільськогосподарської продукції; в) індекси виробництва продуктів рослинництва і тваринництва; г) індекси виробництва зернових, цукрових буряків, соняшнику, ріпаку, соєвих бобів, картоплі, овочів, фруктів і ягід, винограду, великої рогатої худоби, свиней, птиці, молока, яєць та інших продуктів; д) динаміка зміни врожайності та площі зернових; е) загальний обсяг виробництва деяких сільськогосподарських товарів.

Деякі із зазначених вище параметрів розраховують за формулами, які включають значення поточного та попередніх періодів. Індекс виробництва сільськогосподарської продукції, наприклад, розраховують в залежності від індексів виробництва продукції рослинництва і тваринництва та їх часток в загальному обсязі сільськогосподарського виробництва. Зміни попиту, цін та запасів, прибутковості виробництва і наявності державної підтримки беруть до уваги також. У свою чергу, індекс виробництва продукції рослинництва є функцією трендових значень посівних площ і врожайності сільськогосподарських культур, а також часток цих культур в загальній кількості продукції рослинництва. Трендові значення врожайності і площі оцінюються у вигляді поліномів, де змінними є значення попередніх періодів. Використовувані методи оцінки ратифіковано спеціальною інструкцією, крім того, соціальні матриці та модель використовуються командою експертів для прогнозування розвитку економіки і

сільського господарства. Оцінка наслідків лібералізації торгівлі займає найбільшу частку досліджень моделювання впливу зміни політики на економіку України і сільське господарство в цілому [2,3].

Моделювання виробництва зернових базується на трьох групах рівнянь: загальна посівна площа зернових, частка посівних площ окремих зернових та врожайність культур. Ці рівняння оцінені для кожної групи виробників і регіону, за винятком державних підприємств і домогосподарств. Оскільки державні підприємства не регіоналізовано, відповідні рівняння оцінюються для країни в цілому. У моделі «AGMEMOD» Україна сільськогосподарські виробники приймають рішення, орієнтуючись на значення очікуваного прибутку в розрахунку на одиницю продукції, який можна розрахувати за формулою (1.1):

$$AEGMi,m,t = pi, \quad k,t-1 - Ci,m,t + SPRTi,m,t, \quad (1.1)$$

де $AEGMi,m,t$ – уточнений очікуваний загальний прибуток культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; $pi,k,t-1$ – ціна культури i , виробника m , в регіоні k та році $t-1$; Ci,m,t – виробничі витрати культури i , виробника m (в регіоні k) та році t (якщо така підтримка e).

Таким чином, уточнений очікуваний загальний прибуток культури i , виробленої виробником групи m в регіоні k , є сумою ціни попереднього року, очікуваних витрат та державної підтримки виробництва цієї культури цього року.

Виробничі витрати (C) розраховуються за формулою (1. 2):

$$Ci,m,t = Sdi,m,t + Fei,m,t + Fli,m,t + Sri,m,t + \\ + Lbi,m,t + Ami,m,t + Oti,m,t + Rni,m,t, \quad (1.2)$$

де Sdi,m,t – витрати на посівний матеріал для культури i , виробника m та році t ; Fei,m,t – витрати на внесення добрив культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; Fli,m,t – витрати на пальне для культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; Sri,m,t – витрати на послуги третіх сторін для культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; Lbi,m,t – витрати на оплату праці для культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; Ami,m,t – витрати на амортизацію для культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; Oti,m,t – інші витрати для культури i , виробника m , в регіоні k та році t ; Rni,m,t – ціна оренди землі виробника m , в регіоні k та році t , оцінена для культури i [9].

Всі показники, розраховані в грошовому еквіваленті, такі як ціна, виробничі затрати та державна підтримка скориговані дефлятором ВВП. Вони розраховуються для кожного виробника, регіону і року. Ці показники використовуються для економетричного оцінювання функцій посівних площ, часток площ окремих культур і врожайності.

Динамічний характер моделі представляє собою безперечну перевагу, якщо аналізуються чутливі питання аграрної політики або довгострокові стратегії. Можливість аналізу впливу макроекономічних факторів і світового ринку на аграрний сектор додає комплексності й довіри до моделі. Спеціально для таких країн, як Україна,

виробництво зерна якої орієнтоване на експорт, дуже важливо враховувати вплив таких факторів, як світові ринкові ціни і обмінний курс національної валюти. Крім того, можуть бути проаналізовані зміни в ВВП, кількість населення і рівень інфляції. Відмінною рисою української моделі «AGMEMOD» є те, що сектори виробництва зернових диференційовано за регіонами та групами виробників. Це дозволяє аналізувати відповідний розвиток виробництва та наслідки політичних рішень. Відповідно, модель також може слугувати в якості допоміжного аналітичного інструменту для розробки аграрної політики, спрямованої на певну групу виробників або регіон. І остання, але не менш важлива перевага моделі – це можливість додавати і видаляти продукти, параметри, групи виробників і регіони, калібрувати змінні, а також змінювати функціональні форми, а це надає гнучкості в оновленні та вдосконаленні моделі.

Висновки. Таким чином, є всі підстави для того, щоб зробити висновки, що модель «AGMEMOD» через її переваги в порівнянні з іншими моделями і підходами має ряд своїх переваг, а саме: а) дозволяє моделювати широкий спектр ринків сільськогосподарської продукції та пов'язані з ними параметри, такі як ринкові ціни, виробництво, споживання, імпорт, експорт, урожайність і посівні площі; б) здатна моделювати ефекти політичних реформ, які представляють інтерес для проекту; в) враховує зміни в загальній економічній ситуації, зокрема, ВВП і темпи зростання населення, а також курс обміну валюти враховуються як екзогенні параметри; г) дозволяє динамічно моделювати зміни на щорічній основі, а також дозволяє включати економічні і політичні шоки у певний рік або період; д) більшість основних функцій моделі (тобто урожайність, площа, попит, торгівля) оцінюються економетрично, а результати такої оцінки забезпечують більш реалістичний результат з точки зору оцінки параметрів і вибір функціональної форми в порівнянні з результатами калібрування; е) диверсифікована за регіонами і групами виробників, що дозволяє розглядати відмінності між регіонами та групами виробників.

Дослідження показало, що процес формування ринку зерна в умовах ринкової рівноваги застосовує методичні підходи та прийоми прогнозування ринку та їх визначення в системах підтримки прийняття стратегічних та тактичних рішень в управлінні конкурентоспроможністю продукції та провадження цінової політики.

Список використаних джерел

1. **Лищенко М. О.** Моделювання економічної ефективності виробництва зерна на рівні регіону. Вісник Сумського національного аграрного університету: Економіка і менеджмент. 2008. Вип. 4 (28). С. 65-69.
2. **Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки України:** Проект Закону України: [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/17634>.
3. **Концепція** Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року. Офіційний вісник України. 2016. № 24. С. 68.

4. **Вдовенко Н. М.** Нормативно-правове забезпечення державного регулювання аграрного сектора. Механізм регулювання економіки. 2014. № 4. С. 6–17.
5. **Вдовенко Н. М., Хижняк Ю. А.** Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектора в умовах глобального дефіциту продовольства. Science Rise. 2015. № 2/3 (7). С. 20–26.
6. **Кваша С. М.** Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. Економіка АПК. 2013. № 8. С. 12–21.
7. **Малік М. Й., Лупенко Ю. О.** Державне регулювання аграрного сектора економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 153–158.
8. **Шпикуляк О. Г.** Проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку. Економіка АПК. 2009. № 7. С. 120–127.
9. **Звіт з аграрної політики: Аграрні перспективи України 2017-2030.** Німецько-український агрополітичний діалог. 2017. 35 с.
10. **Vdovenko N. M.** Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. Економічний часопис XXI. 2015. № 5–6. С. 53–56.
11. **Шпичак О. М.** Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ століття. – К.: ІАЕ, 2000. – 74 с.

References

1. **Lyshenko M. O.** Modelyuvannya ekonomichnoyi efektyvnosti vyrobnytstva zerna na rivni rehionu. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu: Ekolnomika i menedzhment. 2008. Vyp. 4(28). S. 65-69.
2. **Pro osnovy samorehulyuvannya v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrayiny: Proekt Zakonu Ukrayiny:** [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/node/17634>.
3. **Kontseptsiya Derzhavnoyi tsil ovoyi prohramy rozvytku ahrarynoho sektora ekonomiky na period do 2020 roku.** Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny. 2016. № 24. S. 68.
4. **Vdovenko N. M.** Normatyvno-pravove zabezpechennya derzhavnogo rehulyuvannya ahrarynoho sektora. Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. 2014. № 4. S. 6-17.
5. **Vdovenko N. M., Khyzhnyak YU. A.** Suchasna paradyhma rehulyuvannya rozvytku haluzey ahrarynoho sektora v umovakh hlobalnoyi defitsytu prodovolstva. Naukovyy pidyom. 2015 rr. № 2/3 (7). S. 20-26.
6. **Kvasha S. M.** Metodolohichnyy bazys pryynyattya suspil'nykh rishen v ahraryniy politytsi. Ekonomika APK. 2013. № 8. S. 12-21.
7. **Malik M. Y., Lupenko YU. O.** Derzhavne rehulyuvannya ahrarynoho sektoru ekonomiky v doslidzhennyakh vitchyznyanykh vchenykh. Ekonomika APK. 2009. № 10. S. 153-158.
8. **Shpykulyak O. H.** Problemy rozvytku ta rehulyuvannya ahrarynoho rynku. Ekonomika APK. 2009. № 7. S. 120-127.
9. **Zvit z ahrarynoyi polityky: Ahraryni perspektyvy Ukrayiny 2017-2030.** Nimetsko-ukrayinskyy ahropolitychnyy dialoh. 2017. 35 s.
10. **Vdovenko M. M.** Mekhanizmy zastosuvannya rehulyatornoyi polityky u silskomu hospodarstvi. Ekonomichnyy chasopys XXI. 2015 r. № 5-6. S. 53-56.
11. **Shpychak O. M.** Silske hospodarstvo Ukrayiny na pochatku ta v kintsi KHKH stolittya. – K.: IAE, 2000. – 74 s.

УДК 636.39.034 338.43

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.13

Деренько Олена Олегівна,

*аспірант, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
elenashkidchenko@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ РІШЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ ЛАТВІЇ І МОЖЛИВІСТЬ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Предмет дослідження – практичні та методичні аспекти щодо удосконалення процесу розвитку ринку аквакультури в умовах управління інноваційними процесами для прийняття організаційно-економічних рішень. **Мета статті** полягає в розробці методичних і практичних рекомендацій щодо управління інноваційними процесами для прийняття організаційно-економічних рішень розвитку ринку аквакультури та пошуку можливих напрямків її адаптації в Україні з урахуванням досвіду Латвії. **Методологія проведення роботи.** Теоретичним та методичним підґрунтям цього наукового дослідження є як загальнонаукові, так і специфічні методи. Зокрема, історичний – при вивченні досвіду функціонування Латвійського фонду рибного господарства з урахуванням аспектів відновлення рибних ресурсів в країні, монографічний – при дослідженні рибницьких підприємств, які були економічно активними та виробляли рибну продукцію для продажу на ринку, а також молодь для зариблення природних водойм та товарного вирощування, економіко-математичний і статистичний – при узагальненні та розрахунку економічних показників саме латвійського сектора аквакультури. **Результати роботи** – рекомендовано до практичного застосування інноваційні заходи при адаптації складових блоків управління інноваційними процесами для прийняття організаційно-економічних рішень розвитку ринку аквакультури та пошуку можливих шляхів її адаптації в Україні з урахуванням досвіду Латвії у контексті євроінтеграції. **Висновки.** В Україні рекомендується адаптувати запропоновані концептуальні складові розширення системи економічних та галузевих технологічних показників, таких як виробництво продукції за видами у тоннах та вартістю, деталізована інформація про доходи та витрати, загальна площа ставків, кількість працівників. Ці показники пропонується додати до звітної форми № 1А- риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20__р.» та внести зміни до інструк-

ції щодо її заповнення, що накопичуються у рамках адміністративних даних і формуються територіальними органами Державного агентства рибного господарства України.

Ключові слова: ринок, аквакультура, інновації, інвестиції, витрати, економічний механізм, економічний показник, риборозплідник, дохід.

Деренько Елена Олеговна,
аспирант, ННЦ «Институт аграрной экономики»

Инновационные организационно-экономические решения развития рынка продукции аквакультуры Латвии и возможность их применения в Украине

Предмет исследования – практические и методические аспекты относительно усовершенствования процесса развития рынка аквакультуры в условиях управления инновационными процессами для принятия организационно-экономических решений. **Цель статьи** заключается в разработке методических и практических рекомендаций в аспекте управления инновационными процессами, принятие организационно-экономических решений развития рынка аквакультуры, выбора возможных направлений их адаптации в Украине с учетом опыта Латвии. **Методология проведения работы.** Теоретической и методической основой данного научного исследования являются как общенаучные, так и специфические методы: исторический – при изучении опыта функционирования Латвийского фонда рыбного хозяйства с учетом аспектов возобновления рыбных ресурсов в стране, монографический – при исследовании рыбоводческих предприятий, которые были экономически активными и производили рыбную продукцию для продажи на рынке, а также мальков для зарыбления естественных водоемов и товарного выращивания, экономико-математический и статистический – при расчете экономических показателей латвийского сектора аквакультуры. **Результаты работы** – рекомендованы для практики современные инновационные мероприятия при адаптации основных блоков управления инновационными процессами для принятия организационно-экономических решений развития рынка аквакультуры и поиска возможных путей их адаптации в Украине с учетом опыта Латвии в контексте евроинтеграции. **Выводы.** В Украине рекомендуется адаптировать предложенные нами концептуальные составные расширения системы экономических и отраслевых технологических показателей, включая производство продукции за видами в тоннах и стоимостью, информация о доходах и расходах, общая площадь прудов, количество работников. Эти показатели рекомендуется внести в отчетную форму № 1А – рыба (годовая) «Производство продукции аквакультуры за 20__ г.», а также в инструкцию относительно ее заполнения, которая собирается в рамках административных данных и формируется территориальными органами Государственного агентства рыбного хозяйства Украины.

Ключевые слова: рынок, аквакультура, инновации, инвестиции, расходы, экономический механизм, экономический показатель, рыборепродуктор, доход.

Derenko Elena,
Postgraduate, NSC «Institute of agrarian economy»

Innovative organizational and economic solutions for the development of aquaculture production market in Latvia and possibility for their application in Ukraine

Subject of research – practical and methodological aspects of improving the aquaculture market development process under the conditions of management of innovative processes for making organizational and economic decisions. **The purpose of the article** is to develop methodological and practical recommendations on the management of innovative processes for the adoption of organizational and economic decisions on the development of the aquaculture market and the search for possible directions of its adaptation in Ukraine taking into account the experience of Latvia. **The methodology of the work.** The theoretical and methodological basis of this scientific research are as general scientific, so specific methods. In particular, historical – in studying the experience of functioning of the Latvian Fish Fund, taking into account aspects of restoring fish resources in the country, monographic – in the study of fishing enterprises that were economically active and produced fishery products for sale on the market, as well as young people for the naturalization of natural reservoirs and commodity growing, economical mathematical and statistical – when summarizing and calculating the economic indicators of the Latvian aquaculture sector. **The results of the work** – recommended for practical application of innovative measures in adaptation of the components of management of innovative processes for the adoption of organizational and economic decisions on the development of the aquaculture market and the search for possible ways of its adaptation in Ukraine, taking into account the experience of Latvia in the context of European integration. **Conclusions** In Ukraine, it is recommended to adapt the proposed conceptual components of the expansion of the system of economic and industrial technological indicators, such as production by species in tonnes and cost, detailed information on income and expenditure, the total area of the stakes, the number of employees. The indicated indicators are recommended to be added to the reporting form No 1A – fish (annual) «Production of aquaculture products for 20__» and to amend the instructions for its filling, which is collected in the framework of administrative data, which are formed by the territorial authorities of the State Agency of Fisheries of Ukraine.

Key words: *market, aquaculture, innovation, investment, costs, economic mechanism, economic indicator, fish farm, income.*

Актуальність теми дослідження. Аквакультура є сектором, який швидко розвивається не тільки в Україні, країнах Європейського Союзу, а й в усьому світі. Тому питання впровадження інноваційних процесів управління інноваційними процесами на основі інновацій забезпечується симбіозом як організаційних, так і економічних рішень розвитку, зокрема і ринку аквакультури в умовах трансформаційних процесів.

Постановка проблеми. У цих наукових дослідженнях потрібно вирішити проблемні підходи і адаптувати виокремлені концептуальні складові розширення системи економічних, технологічних показників, зокрема виробництво продукції за видами у тоннах та вартістю, доходи, витрати, загальна площа ставків, дані про працівників галузі. Нині мало приділено уваги аспектам управління інноваційними процесами для прийняття організаційно-економічних рішень розвитку ринку аквакультури та пошуку можливих шляхів їх адаптації в Україні з урахуванням досвіду Латвії у контексті європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання, що пов'язані з забезпеченням розвитку аграрного ринку та ринку аквакультури, знайшли висвітлення у працях Н. Вдовенко [1; 5; 6], Н. Голомші [2], С. Кваші [2; 3], С. Козловського [8], Н. Коробової [4], С. Шепелева [7] та інших вчених. Наукові доробки є підґрунтям для опрацювання та висвітлення саме концептуальних складових у вирішенні проблемних питань забезпечення розвитку ринку аквакультури в Україні та розширення можливостей економічно ефективного ведення аквакультури з урахуванням досвіду Латвії.

Мета статті полягає в розробленні методичних і практичних рекомендацій щодо управління інноваційними процесами для прийняття організаційно-економічних рішень розвитку ринку аквакультури та пошуку можливих напрямків її адаптації в Україні з урахуванням досвіду Латвії.

Виклад результатів дослідження. Дослідження підтверджують, що є два основних напрями аквакультури в Латвії: а) вирощування риби як продукту харчування; б) вирощування риби для подальшого відновлення запасів у природних водоймах та відновлення природного відтворення риби у потічках та озерах (відтворення рибних ресурсів).

Інвестиції у модернізацію рибницьких господарств аквакультури та запровадження нових інноваційних технологічних рішень в Латвії призвели до значного, тобто на 68 % зростання виробництва продукції аквакультури протягом 2008–2016 рр. Інвестиції у 2016 році становили майже 1,5 млн євро. Значна кількість рибницьких господарств, які фокусувались на ринку, підвищували якість та безпечність своєї продукції, а також розширювали асортимент риби та рибної продукції. Інвестиції у захисні заходи компенсували втрати від хижаків. Продукція, що виробляється рибницькими господарствами, залишається конкурентною на ринку. Водночас на додаток до Національної програми з відновлення рибних ресурсів Латвійський фонд рибного господарства підтримує також зариблення водойм рибою та раками. У 2017 р. державні риборозплідники зарибрили річки Гауя, Венту, Даугаву та малі річки 21 млн личинок. Для культивування риби у латвійських відкритих ставках щорічно зариблюється близько 12–26 млн личинок, молоді. При цьому, Інститут безпеки продуктів харчування, здоров'я тварин та довкілля «BIOР» визначений відповідальним за імплементацію згаданої Національної програми. «BIOР» нині належать п'ять державних риборозплідників – Tome, Dole, Karli, Brasla, Pelci. Вони призначені для відтворення сьомги та кумжи, щуки, окуня, річкової міноги. Програму створено з метою забезпечення компенсаторного випуску молоді риб для зменшення наслідків шкоди для рибних ресурсів діяльності ГЕС, а також зменшення шкоди та втрат через різні види діяльності людини у водоймах. Зариблення щороку приблизно 20 млн личинок, мальків риб водойм є недостатнім. Тому до цього процесу стали залучати приватні риборозплідники.

Однією з можливостей для приватних риборозплідників є спеціалізація на відновленні рибних ресурсів у водоймах. Внесок приватних риборозплідників у програму зариблення зростає у межах

10 % – 25 %. Необхідно відмітити, що 43 % латвійських рибницьких господарств розташовуються у місцевостях, що включені до переліку Natura 2000. Ці підприємства виробляють продукцію аквакультури із застосуванням безпечних методів для довкілля, включено із системою рециркуляції. Рибницькі підприємства отримують спеціальні ліцензії від Державної служби з охорони довкілля, відповідно до яких вони мають відповідати стандартам безпеки та положенням Директиви 2006/118/ЄС із захисту від забруднення та погіршення стану. Подальша переробка продукції аквакультури розвивається у Латвії досить повільно. Незначна кількість риби та рибної продукції, яка продається на ринку, свідчить про те, що лише деякі компанії виробляють продукцію на продаж на ринку. Варто відмітити, що в країні відсутня система для організації продажів та ефективного трафіку продукції аквакультури, яку виробляють малі приватні господарства. Більше половини господарств, зареєстрованих як рибницькі, не виробляють свою продукцію для продажу на ринку. Досить складно налагодити стале постачання продукції аквакультури за фіксованими обсягами та якістю.

Аквакультура у порівнянні з рибальством має потужні можливості для розвитку через відсутність таких обмежень, як квотування. Внаслідок зниження природних запасів риби у морі аквакультура має розвиватись як альтернативне джерело рибних ресурсів. У Латвії вдале розташування природних прісноводних водойм (озер, річок) та стале екологічно чисте довкілля. Відсутність обмежень у вигляді квот сприяє аквакультурі для започаткування бізнесу. Проте порівняно із сусідніми країнами кліматичні умови у Латвії дещо гірші для виробництва продукції аквакультури у відкритих ставках – тепло для вирощування холодолюбних видів риб та зимно для теплолюбних. Це може негативно впливати на виробничі витрати та конкурентоспроможність галузі на міжнародному ринку у майбутньому.

Аналізуючи теоретичні і прикладні напрацювання вчених з проблем доцільності виробництва риби в умовах аквакультури варто зауважити, що для розвитку сектора та організації досліджень з лютого 2016 року працює Рибницький центр з освіти та науки у рибному господарстві «Томе» Наукового інституту «BIOR». Метою досліджень є поширення досвіду в аквакультурі та надання допомоги у інноваційній модернізації рибницьких підприємств аквакультури.

У 2017 р. зареєстрованих підприємств було 174. Однак не всі були економічно активними та виробляли рибну продукцію для продажу на ринку або молодь для зариблення природних водойм і товарного вирощування. Близько 90 % підприємств належали до категорії малих з чисельністю працюючих до 5 осіб. При цьому відбувались помітні зміни у вартості та обсягах риби та рибної продукції, що вироблялась.

Протягом десятиліття (2008–2016 рр.) обсяги виробництва продукції аквакультури у Латвії досягли свого максимуму у 779 тонн у 2016 р., тобто зростали щороку приблизно на 8 % у грошовому еквіваленті. Значне зростання у 2016 р. обумовлене у першу чергу комерційно цінними видами: вирощування та продаж коропових,

осетрових видів риб зросло за обсягами на 16 % та на 41 % порівняно з 2008 р. Виручка від продажів пструга зросла за цей же період у 8 разів. Велика частина продукції аквакультури, зокрема коропа, пструга та осетрових, імпортувалася з Литви.

Виробництво продукції аквакультури не має, порівняно з рибальством, таких обмежень, як квоти на вилучення, отже, започаткування бізнесу в аквакультурі набагато простіше. Оскільки кількість підприємств аквакультури збільшилась, то й кількість працюючих у секторі зросла – на 29 % протягом 2008–2016 рр. Загальна чисельність працюючих у секторі зросла з 177 осіб у 2008 р. до 250 – у 2016 р. На підприємствах зайняті переважно мешканці Латвії. В аквакультурі працюють чоловіки та жінки 40–64 років. Продуктивність праці у секторі відносно низька. Середня заробітна плата у 2016 р. становила близько 688 євро на місяць, що лише на 8 % вище за середню заробітну плату у цілому по країні. Політична та економічна нестабільність мало впливали на зайнятість у цьому секторі економіки на відміну від інших галузей (табл. 1).

При виборі шляхів інноваційного розвитку вітчизняної аквакультури необхідно враховувати об'єктивний аспект, що валовий дохід, згенерований латвійськими підприємствами аквакультури, становив у 2016 р. 7,7 млн євро. Це – 5,6 млн євро валової виручки від реалізації риби та рибної продукції за видами та 2 млн євро субсидій. Виручка від реалізації продукції зросла на 12 %, або на 0,6 млн євро з 2015 р. до 2016 р. Загальні операційні витрати зменшились на 11 %, а витрати на утримання маточного стада та на корми зменшились на 28 % та 22 % відповідно.

1. Структура латвійського сектора аквакультури у 2015–2016 рр.

Показники	Роки		Зміни у 2016/15 рр.
	2015	2016	
У цілому підприємств	88	85	-3 %
<=5 працівників	88	85	-3 %
6-10 працівників	0	0	
>10 працівників	0	0	
У цілому працюючих	236	250	6 %
Середня заробітна плата (тис. євро)	12,2	12,2	1 %
Продуктивність праці (тис. євро)	9,4	16,5	75 %

Джерело: дані представлені державами-членами у рамках DCF-EUMAP

Найбільша частка витрат припадала на електроенергію до – 35 %, на заробітну плату та корми з частками – 27 % та 12 % відповідно. У аспекті прибутковості у 2016 р. валова додана вартість, операційний потік готівки та чистий прибуток, отримані сектором аквакультури в Латвії, становили 2,8 євро, 3,4 євро та 0,6 млн євро відповідно (табл. 2).

2. Економічні показники латвійського сектора аквакультури у 2015–2016 рр.

№ з/п	Показники	Роки		% від валового доходу	Зміни (+; -)
		2015	2016		
1	Дохід (млн євро)				
2	Виручка	5,0	5,6	73 %	12 %
3	Інші доходи	0,1	0,1	1 %	-19 %
4	Субсидії	2,0	2,0	26 %	-2 %
5	Валовий дохід	7,1	7,7	100 %	8 %
	Витрати (млн євро)				
6	Заробітна плата	2,0	2,1	27 %	1 %
7	Розрахункова вартість не оплаченої праці	0,0	0,0	0 %	0 %
8	Витрати на електроенергію	0,9	0,9	11 %	2 %
9	Ремонт та експлуатація	0,1	0,1	2 %	-1 %
10	Витратні матеріали: корми	1,1	0,9	12 %	-22 %
11	Витратні матеріали: стадо	0,8	0,6	7 %	-28 %
12	Інші операційні витрати	0,6	0,4	6 %	-28 %
13	Валові операційні витрати	5,6	5,0	65 %	-11 %
	Капітальні витрати (млн євро)				
14	Амортизація капіталу	2,8	2,7	35 %	-5 %
15	Фінансові витрати, чисті	-0,1	0,1	1 %	213 %
	Капітальна вартість (млн євро)				
16	Валова вартість активів	32,7	26,4	344 %	-19 %
17	Чисті інвестиції	1,2	1,5	20 %	28 %
18	Борги	13,1	11,6	151 %	-12 %
	Витратні матеріали та продукція (тис. тонн)				
19	Витратні матеріали: корми	2,1	2,3	x	10 %
20	Витратні матеріали: стадо	0,1	0,1	x	-40 %
	Показники (млн євро)				
21	Валова додана вартість	1,6	2,8	36 %	76 %
22	Операційний потік готівки	2,1	3,4	44 %	66 %
23	Доходи до сплати податків та відсотків	- 0,8	0,7	9 %	196 %
24	Чистий прибуток	- 0,7	0,6	8 %	194 %
25	Фондовіддача (%)	4,8	10,6	x	118 %
26	Ефективність інвестицій (%)	- 2,3	2,8	x	218 %
27	Індикатор майбутніх очікувань (%)	- 5,1	- 4,5	x	11 %

Джерело: дані представлені державами-членами у рамках DCF-EUMAP

Щоб управляти інноваційними процесами щодо прийняття організаційно-економічних рішень з розвитку ринку аквакультури, Центральне статистичне бюро Латвії збирає дані щодо сектора. Такі показники, як виробництво продукції за видами у тоннах та вартістю, загальна площа ставків, кількість працівників, включено до

форми запитальника «1-Аквакультура». Його переглянуто в 2014 р. та деталізовано інформацію щодо доходів та витрат, а також щодо інвестицій та щорічної амортизації у формах відповідно до показників, запроваджених у таблиці 7 SOM 2016/1251 Імплементативного рішення ЄК від 12.07.2016 р. Перші дані за новими показниками було отримано у 2015 р. та 2016 р. Центральне статистичне бюро Латвії також збирає структурну бізнесову статистику, яку отримує з офіційних бухгалтерських звітів, рибницьких підприємств. При цьому враховується визначення, яке використовується EUROSTAT, щодо виду діяльності за КВЕД (NACER ev. code. 0322 «Fresh water aquaculture») «Прісноводна аквакультура». Внаслідок невеликої кількості рибницьких підприємств на ринку та з метою захисту конфіденційної інформації її поділено на два сегменти, залежно від кількості працюючих, за принципом більше 10 / менше 10. Таким чином, відповідно до Регламенту (ЄС) № 762/2008 Європейського парламенту та Ради від 09.07.2008 держави-члени надають статистичну інформацію щодо аквакультури та відміни Регламенту ради (ЄК) № 788/96, щодо обсягів та вартості виробленої у Латвії продукції до EUROSTAT подають рибницькі господарства, які зайняті аквакультурою.

Висновки. Щоб ефективно управляти інноваційними процесами щодо прийняття організаційно-економічних рішень з розвитку ринку аквакультури, в Україні доцільно налагодити процес збирання даних щодо цього сектора рибного господарства, аналізувати вітчизняний ринок продукції аквакультури. Такі показники, як виробництво продукції за видами у тоннах та вартістю, доходи та витрати, загальна площа ставків, кількість працівників, потрібно додати до звітної форми № 1А – риба (річна) «Виробництво продукції аквакультури за 20__р.», яка збирається у рамках адміністративних даних, що формуються територіальними органами Державного агентства рибного господарства України, як це включено до форми запитальника «1-Аквакультура» в Латвії.

Юридичну відповідальність за неподання звітної форми № 1А – риба (річна) Верховна Рада України має узаконити і прийняти доповнення до закону за такий вид порушення рибницькими господарствами, тобто додаткову статтю до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Статтею 240 цього Кодексу до компетенції Державного агентства рибного господарства України необхідно було б додати повноваження щодо виконання цієї додаткової статті.

Варто зосередити увагу на відстеженні викидів з підприємств прісноводної аквакультури для запобігання забрудненню річок, озер. Так, рибне господарство має фіксувати і птахів, які випадково потрапили до знарядь лову. Така проблема має бути кількісно оцінена та вирішена у рамках застосування інноваційних підходів у галузі.

Список використаних джерел

1. Vdovenko N., Baidala V., Burlaka N., Diuk A. Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development

in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 2018. Vol. 16. Issue 2. P. 179–189. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(2\).2018.16](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16)

2. **Кваша С. М., Голомша Н. Є.** Конкуренентоспроможність вітчизняної аграрної продукції на світовому аграрному ринку. *Економіка АПК*. № 5. 2006. С. 99–104.

3. **Напрями** підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора в умовах формування і функціонування ЗВТ з ЄС. За ред. академіка НААН України Кваші С. М. К.: Компринт, 2017. 623 с.

4. **Vdovenko N. M., Korobova N. M.** Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*. 2015. № 3 (3). Vol. 3. С. 68–80.

5. **Вдовенко Н. М., Деренько О. О.** Парадигмальний погляд на формування заходів регулювання ринку продукції аквакультури. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 2 (10). Ч. 2. С. 139–143.

6. **Вдовенко Н. М.** Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу. *ScienceRise*. 2015. № 5/3 (10). С. 39–45.

7. **Vdovenko N. M., Shepeliev S. S.** Paradigmatic perspective on competitive fisheries development in conditions of new challenges: export and import of fish and fish products. *Przemiany w nowoczesnym społeczeństwie: aspekty ekonomiczne: [collective monograph]*. Opole, 2017. P. 17–24.

8. **Kozlovskiy S., Mazur H., Vdovenko N., Shepel T., Kozlovskiy V.** Modeling and Forecasting the Level of State Stimulation of Agricultural Production in Ukraine Based on the Theory of Fuzzy Logic. *Montenegrin journal of economics*, 2018. Vol. 14. Number 3. P. 37–53. DOI: [10.14254/1800-5845/2018.14-3.3](https://doi.org/10.14254/1800-5845/2018.14-3.3)

References

1. **Vdovenko N., Baidala V., Burlaka N., Diuk A.** Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 2018. Vol. 16. Issue 2. P. 179–189. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(2\).2018.16](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16)

2. **Kvasha S. M., Holomsha N. YE.** Konkurentospromozhnist' vitchyznyanoyi ahrarnoyi produktsiyi na svitovomu ahrarnomu rynku. *Ekonomika APK*. № 5. 2006. S. 99–104.

3. **Напрямы** підвищення конкурентоспроможності аhrарного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ з ЄС. За ред. академіка НААН України Кваші С. М. К.: Компринт, 2017. 623 с.

4. **Vdovenko N. M., Korobova N. M.** Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*. 2015. № 3 (3). Vol. 3. С. 68–80.

5. **Vdovenko N. M., Deren'ko O. O.** Paradyhmal'nyy pohlyad na formuvannya zakhodiv rehulyuvannya rynku produktsiyi akvakul'tury. *Naukovyy Visnyk Polissya*. 2017. № 2 (10). CH. 2. S. 139–143.

6. **Vdovenko N. M.** Metodolohizatsiya haluzevoho derzhavnoho upravlinnya na shlyakhu adaptatsiyi ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeys'koho Soyuzu. *ScienceRise*. 2015. № 5/3 (10). S. 39–45.

7. **Vdovenko N. M., Shepeliev S. S.** Paradigmatic perspective on competitive fisheries development in conditions of new challenges: export and import of fish and fish products. *Przemiany w nowoczesnym społeczeństwie: aspekty ekonomiczne: [collective monograph]*. Opole, 2017. P. 17–24.

8. Kozlovskiy S., Mazur H., Vdovenko N., Shepel T., Kozlovskiy V. Modeling and Forecasting the Level of State Stimulation of Agricultural Production in Ukraine Based on the Theory of Fuzzy Logic. Montenegrin journal of economics, 2018. Vol. 14. Nr 3. R. 37–53. DOI: 10.14254/1800-5845/2018.14-3.3

УДК 330.34:639.2:005.332.4

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.14

Сіненко Ігор Олександрович,

*аспірант кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
igor.sinenok@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТЕЖУВАНOSTІ БІОЛОГІЧНОЇ СИРОВИНИ ВОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Предмет дослідження – сукупність відносин у процесі удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання вітчизняного рибальства та аквакультури в Україні та практичне використання пропозицій щодо дії механізму простежуваності біологічної сировини водного походження (риби та інших водних живих ресурсів). **Мета статті.** Розроблення науково-методичних і практичних рекомендацій щодо забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання рибальства та аквакультури з урахуванням простежуваності біологічної сировини водного походження в Україні. **Методологія проведення роботи.** Теоретико-методичну основу дослідження становить система загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, фундаментальні положення сучасної економічної теорії. У статті використано методи: історико-логічний, аналізу та синтезу – у висновках та пропозиціях у процесі формування науково-методичних підходів для послідовного розроблення пропозицій для адаптації регуляторної складової організаційно-економічного механізму забезпечення простежуваності біологічної сировини водного походження. **Результати роботи** – запропоновано для практичного застосування новітні підходи забезпечення дії механізму простежуваності біологічної сировини водного походження. Акцентовано на тому, що стан запасів водних біологічних ресурсів, зокрема у природних водоймах, є надважливим фактором глобальної продовольчої безпеки. Доведено, що з розвитком технологій вилов риби та інших водних живих ресурсів забезпечує стабільний обсяг добування риби і з кожним роком спонукає до більш ефективного контролю та впровадження заходів регулювання вилову. **Висновки.** В управлінні рибальством одним із факторів, що відчутно впливає на ефективність регулювання, є незаконне, непідзвітне, неконтрольоване рибальство, а в управлінні аквакультурою – на першому плані – необхідність удоскона-

лення системи збирання інформації від виробників продукції. Запропоновано заходи регулювання та способи практичного запровадження дієвого механізму простежуваності біологічної сировини водного походження та удосконалення звітності 1А-риба (річна).

***Ключові слова:** регулювання, економічний механізм, біологічна сировина водного походження, організаційний механізм, рибальство, аквакультура, простежуваність.*

Сіненко Ігорь Александрович,
*аспірант кафедри глобальної економіки, Національний
університет біоресурсів і природопольовання України.*

Иновационная составляющая организационно-экономического механизма обеспечения прослеживаемости биологического сырья водного происхождения в Украине

Предмет исследования – совокупность отношений в процессе совершенствования организационно-экономического механизма регулирования отечественного рыболовства и аквакультуры в Украине и практическое внедрение предложений относительно действия механизма прослеживаемости биологического сырья водного происхождения. **Цель статьи** – разработка научно-методических и практических рекомендаций по обеспечению организационно-экономического механизма регулирования рыболовства и аквакультуры с учетом прослеживаемости биологического сырья водного происхождения в Украине. **Методология проведения работы** – теоретико-методическую основу исследования составляет система общенаучных и специальных методов научного познания, фундаментальные положения современной экономической теории. В статье использованы методы: историко-логический, анализа и синтеза у выводах и предложениях последовательной разработки предложений для адаптации регуляторной составляющей организационно-экономического механизма обеспечения прослеживаемости биологического сырья водного происхождения в отрасли рыбного хозяйства. **Результаты работы** – предложено для практического применения новейшие подходы обеспечения действия механизма прослеживаемости биологического сырья водного происхождения. Акцентировано на том, что состояние запасов водных биологических ресурсов в естественных водоемах является важнейшим фактором глобальной продовольственной безопасности. Доказано, что с развитием технологий вылов рыбы и других водных живых ресурсов обеспечивают стабильные объемы добычи и с каждым годом способствуют более эффективному контролю и внедрению мер регулирования вылова рыбы и других водных ресурсов. **Выводы** – в управлении рыболовством одним из факторов, который влияет на эффективность регулирования, является незаконное, неподотчетное, неконтролируемое рыболовство, а в управлении аквакультурой – на первом плане – необходимость совершенствования системы сбора информации от производителей продукции. Предложены меры регулирования и способы практического внедрения действенного механизма прослеживаемости биологического сырья водного происхождения и совершенствование отчетности 1А-рыба (годовая).

***Ключевые слова:** регулирование, экономический механизм, биологическое сырье водного происхождения, организационный механизм, рыболовство, аквакультура, прослеживаемость.*

Sinenok Igor,

*Postgraduate of the Department of Global Economy, National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine.*

Innovation constituent organizationally economic to mechanism of providing of origin of biological raw material of water origin in Ukraine

Subject of research – a set of relations that arise in the process of improving the organizational and economic mechanism of regulation of domestic fisheries and aquaculture in Ukraine and the introduction of practical proposals for the action of the mechanism of traceability of biological raw materials of water origin. **The purpose of the article** is the development of scientific and methodological and practical recommendations for ensuring the organizational and economic mechanism of regulation of fisheries and aquaculture taking into account the traceability of biological raw materials of water origin in Ukraine. **The methodology of the work** – the theoretical and methodological basis of the study is a system of general scientific and special methods of scientific knowledge, the fundamental provisions of modern economic theory. In the article methods are used: historical-logical and analysis and synthesis – when formulating conclusions and proposals in the formation of scientific and methodological foundations with the aim of consistently developing proposals in adapting the regulatory component of the organizational and economic mechanism for ensuring the traceability of biological raw materials of water origin. **The results of the work** – proposed to practical application of the latest approaches to ensure the mechanism of traceability of biological raw materials of water origin. The emphasis is placed on the fact that the stock of aquatic biological resources in natural waters is an overriding factor in global food security. It has been proved that with the development of technologies for extraction, catching fish and other aquatic living resources, ensuring a stable production volume every year leads to more effective control and implementation of regulatory measures. **Conclusions** – in the management of fisheries, one of the factors that greatly influences the effectiveness of regulation is the illegal, unrecognized, uncontrolled fishing, and aquaculture – the need to improve the system for collecting information from producers of products is in the foreground. The measures of regulation and methods of introduction of an effective mechanism of traceability of biological raw materials of water origin and improvement of reporting 1A-fish (annual).

Key words: *regulation, economic mechanism, biological raw materials of water origin, organizational mechanism, fishing, aquaculture, traceability.*

Стан запасів водних біологічних ресурсів у природних водоймах є надважливим фактором глобальної продовольчої безпеки. Але з розвитком технологій вилов риби та інших водних живих ресурсів забезпечує стабільні обсяги добування та з кожним роком потребує більш ефективного контролю та впровадження заходів регулювання. В управлінні рибальством одним із факторів, що відчутно впливає на ефективність управління, є незаконне, непідзвітне, неконтрольоване рибальство. В управлінні аквакультурою на першому плані – необхідність удосконалення системи збирання інформації від виробників продукції – фермерів, підприємців з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу. Таким чином, це спонукає вчених до пошуку шляхів розроблення і практичного запровадження дієвого

механізму простежуваності біологічної сировини водного походження та збирання достовірних даних про виробництво риби і посадкового матеріалу.

Постановка проблеми. У статті спробували вирішити проблемні аспекти із виокремленням перспективних шляхів забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання вітчизняного рибальства та аквакультури в Україні і практичного застосування підходів для забезпечення дії механізму простежуваності біологічної сировини з водою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Всебічний аналіз стану розвитку рибальства та аквакультури як у світі у цілому, так і у країнах-членах ЄС і в Україні значно ускладнюється через недосконалість системи збирання інформації від виробників продукції – фермерів, підприємців та відсутність дієвого механізму простежуваності біологічної сировини водного походження. Незважаючи на давні традиції рибного господарства в Україні та досить розвинену систему звітності, можливо, недосконалу з точки зору ринкової економіки, у процесі трансформації власності з державної форми на приватну, попередня система звітності стала непридатною. Ситуація змінилася, коли було ухвалено Закони України від 08.07.2011 № 3677–VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» та «Про аквакультуру» і запроваджено нову форму звітності 1А-риба (річна). З набранням чинності спеціального законодавства в аквакультурі запроваджено систему правил і норм, які регулюють взаємовідносини в цій сфері. Причому у всіх аспектах цього сектора. Це стосується також і сфери рибальства, оскільки доцільно удосконалити заходи забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання як рибальства, так і аквакультури з урахуванням простежуваності біологічної сировини водного походження в Україні. Проблемні питання пошуку шляхів забезпечення ефективного розвитку рибного господарства і складових рибальства та аквакультури розглянуто в працях Н. Вдовенко [2], В. Залізко [2], С. Козловського [3], Ю. Кохран [6], К. Рибальченко [1], С. Кваши [4; 9], Т. Пітча [10], Ю. Шарило [1], Т. Шепель [3], С. Шепелева [2], Н. Яркіної [7]. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених розвитку рибного господарства і складових рибальства та аквакультури, мало приділяється уваги і немає відповіді на сучасні виклики забезпечення простежуваності біологічної сировини з водних об'єктів України та збиранню, управлінню отриманими даними в галузі відповідно до інтеграційних процесів.

Мета статті – розробити науково-методичні і практичні рекомендації щодо забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання рибальства та аквакультури з урахуванням простежуваності біологічної сировини водного походження в Україні.

Виклад результатів дослідження. Із прийняттям Законів України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 р. № 3677–VI та «Про аквакультуру» від 18.09.2012 № 5293-VI, які регулюють взаємовідносини, в аквакультурі та рибальстві проявилися негативні фактори, які стримують розвиток цих сфер. Вони є наслідком трансформацій економічної

моделі держави від пострадянської соціалістичної до ринкової, ментальних та традиційних укладів суспільства, євроінтеграційних процесів та інших динамічних факторів, яких зазнало суспільство за останні роки. Неоднозначну роль відіграють у процесі розвитку як аквакультури, так і рибальства та національної економіки країни у цілому спроби знизити ступінь зарегульованості економічної діяльності, зменшити кількість дозвільних документів. Невизначеність у галузях економіки, пов'язаних з використанням рибних ресурсів, призвела фактично до некерованості розвитком аквакультурою та рибальства, зростання «тіньового» сектора. Наші дослідження підтверджують наявність і поширення впливу на ефективність регулювання незаконного, непідзвітного, неконтрольованого рибальства. Таке рибальство здійснює підвищений (порівняно з науково обґрунтованим обережним рівнем вилучення) тиск на популяції цінних видів водних біоресурсів, що може спричинити падіння запасів та навіть зникнення деяких особливо вразливих видів водних біоресурсів. Крім того, цей аспект приховує невизначений обсяг вилученої біологічної сировини, знання про яку завжди необхідне для прогнозування стану запасів експлуатованих водних біоресурсів та обрання потрібних запобіжних заходів. Незаконне, непідзвітне, неконтрольоване рибальство – негативне явище, що значно погіршує економічні умови для існування та розвитку суб'єктів господарювання в національному секторі рибного господарства.

Воно розповсюджене як соціально-економічне явище майже всюди. Не тільки в Україні, а й в інших країнах і визначається ефективністю запобіжних заходів, контролю рибальства та комерційних операцій з біологічною сировиною водного походження.

Водночас в Україні незаконне, непідзвітне, неконтрольоване рибальство фіксують випадки браконьєрства, присутності у вітчизняних водоймах заборонених знарядь та засобів лову, а також наявність на споживчому ринку біологічної сировини та продукції, виробленої з водних біоресурсів, в обсягах, що значно перевищують офіційні дані статистики вилову. Таким чином, обсяг вилучення водних біоресурсів шляхом ННН-рибальства в Україні утричі перевищує вилучення легальним промислом, а щодо деяких видів водних біоресурсів рівень незаконного, непідзвітного, неконтрольованого рибальства є вищим порівняно з офіційною статистикою вилучення. Важливо забезпечити контроль вилову водних біоресурсів безпосередньо на місцях вилучення, особливо якщо це відбувається у природних водоймах. Необхідно обладнати дистанційний контроль діяльності рибальських суден та місць вивантаження улову. Усі ці заходи будуть ефективними, якщо налагоджений на національному рівні контроль комерційних операцій з вилученими та вивантаженими водними біоресурсами. Наприклад, у Європейському Союзі розроблено та впроваджено систему сертифікації уловів водних біоресурсів, які є об'єктами зовнішньої торгівлі. Вона є важливим фактором для забезпечення простежуваності водних біоресурсів у комерційних операціях на цьому етапі. Крім того, в управлінні рибальством треба впровадити екосистемний підхід, з обмеженими екологічними наслідками промислової діяльності, а небажані улови риби варто зменшити, наскільки це можливо.

Необхідно удосконалити організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рибальства і аквакультури, а також спростити підтримку більш ефективного управління виробничою та збутовою діяльністю у цих складових сферах з урахуванням простежуваності біологічної сировини водного походження в Україні саме в коригуванні обсягів добування риби та інших водних живих ресурсів.

Доцільно у процесі дослідження механізмів забезпечуваності і простежуваності біологічної сировини водного походження відмітити потребу у таких даних в секторі аквакультури. З цією метою пропонуємо для практичного використання «Бланк збору даних про рибні господарства», обсягом шість сторінок. На кожній є місце для заповнення коду цього бланка. Це дозволить відокремити першу конфіденційну сторінку від інших, на яких записується інформація та дані. Код має включати: рік, коди регіону (дві цифри), району (три цифри) і номер рибного господарства (дві цифри), що дозволить легко архівувати та оцінити подані дані. При цьому пропонуємо у розділі 1 «Посилання на відповідні закони, правила та планові терміни подання» надати дані згідно з вимогами. Господарство чітко зазначає, що відомості цього бланка використовуватимуться конфіденційно, лише для статистики. Отже, цей документ використовується таким чином, що не дозволить відстежити та ідентифікувати апліканта третьою особою чи організацією. У розділі 2 «Дані про рибне господарство», очевидно, доцільно заповнювати без додаткового пояснення. У розділі 3 «Тип підприємства, тип рибоводного господарства, тип аквакультури та рівень повторного використання води» в пункті 3.1 «Тип підприємства» варто обрати тип підприємства, підкреслити потрібний варіант у відповідному полі. В пункті 3.2 «Тип рибних господарств» треба вибирати з основних опцій, підкреслити необхідний варіант у відповідному полі. В пункті 3.3 зазначається наявність рибного інкубаційного цеху/інкубатора шляхом підкреслення відповідного варіанта. В пункті 3.3 «Інкубаційний цех/інкубатор» зазначити наявність рибного інкубатора. Якщо в рибному інкубаторі є устаткування, його параметри повинні бути зафіксовані у 8-му розділі на сторінці 6. У пунктах 3.4 «Тип аквакультури за використанням води із різним хімічним складом» та 3.5 «Повторне використання води» рибні господарства дані групують відповідно до того, чи є аквакультура прісноводною, солонувато-водною або морською. Тому, що рибні ставки, басейни та садки можуть відноситись до будь-якого з трьох основних типів, наведених у розділі 3.4. Потрібно підкреслити один відповідний варіант. Є басейни і все більше рибницьких ставків/садків, які повторно використовують воду. Тож розрахований у відсотках рівень повторного використання води потрібно зазначити в пункті 3.5 «Повторне використання води».

У розділі 4 «Площа водного об'єкта та/або об'єм» необхідно заповнити перші чи наступні блоки щодо площі водного об'єкта та об'ємів, які відповідають рибним господарствам. У пункті 4.1 «Ставки» (система ставкових господарств) необхідно зазначити кількість та площу вирощувальних та зимувальних ставків. Є чотири основні групи колонок, з яких у перших двох має бути записана кількість та загальна площа ставків, що використовуються/придатні до використання. У других – записати кількість і загальну площу ставків, що не

використовуються/непридатних, а в третій і четвертій колонках записати кількість і загальну площу старих, але відновлених ставків, та новостворених ставків за рік. У блоці «Басейни» (інтенсивна система басейнових господарств) записується кількість, загальна площа водного об'єкта та загальний об'єм п'яти основних типів басейнів (табл. 1).

Таблиця 1

Інтенсивна система садкових, басейнових господарств

4.2 Басейни	Кількість	м ²	м ³	4.3 Садки	Кількість	м ²	м ³
4.2.1 Бетонні басейни:	15	225	270	4.3.1 В озері:	-	-	-
4.2 Басейни із склопластика:	6	60	60	4.3.2 В річці:	-	-	-
4.2.3 (Закриті) наземні басейни:	-	-	-	4.3.3 У водосховищі:	-	-	-
4.2.4 (Відкриті) наземні басейни:	-	-	-	4.3.4 У каналі:	-	-	-
4.2.5 Басейни із плівки:	8	24	12	4.3.5 У ставку:	-	-	-
4.2.6 Всього:	28	309	342	4.3.6 Всього:	-	-	-

У рядку 4.2.1 «Бетонні басейни», 4.2.2 «Басейни із склопластика» та 4.2.5 «Басейни із плівки» є такими, що найбільш використовуються для вирощування, але 4.2.4 «Відкриті наземні басейни» (басейни Датського типу) і 4.2.3 «Закриті наземні басейни» також використовуються, оскільки також є можливість для їх запису, у випадку використання таких споруд рибним господарством. У стовпчику 4.3 «Садки» (інтенсивна система садкового господарства) кількість, загальна площа водного об'єкта та загальний об'єм садків повинні бути записані відповідно до розміщення водного об'єкта. У зв'язку із цим здійснюється диференціація і запис робиться у клітини згідно з розміщенням садків: 4.3.1 «В озері», 4.3.2 «В річці», 4.3.3 «У водосховищі», 4.3.4 «У каналі» або 4.3.5 «У ставку». У розділі 5 «Корми» подана загальна кількість кормів, які було використано протягом звітного року. У відповідній таблиці є п'ять різних груп кормів, які необхідно заповнити. До групи 5.1 «Висококалорійні корми» належать: ячмінь, кукурудза, просо, овес, рис, жито, сорго, тритикале, пшеничне борошно та зерно. До групи 5.2 «Супутні/побічні продукти» належать побічні продукти (ячмінь, висівки ячменю, ячмінне кормове борошно, вівсяні висівки, вівсяне кормове борошно, горохове борошно, рисові висівки, рисове кормове борошно, житні висівки, борошно житнє кормове, пшеничні висівки, борошно пшеничне кормове, пшеничні паростки), побічні продукти пивоваріння (м'якоть із яблука, пивна мезга, кукурудзяний крохмаль, кукурудзяний глютен, солодові паростки, картопляний крохмаль, дріжджі) та інші (казеїн, молоко, меляса).

Крім того, юридичні особи, фізичні особи-підприємці, які зайняті аквакультурою, зобов'язані щорічно подавати до територіальних органів Державного агентства рибного господарства України звіти

про загальний обсяг вирощеної риби. Нині через відсутність юридичної відповідальності за неподання звітності кількість звітів № 1А – риба (річна) незначна. Погіршує такий стан справ відсутність механізму повідомлення територіальних органів Державного агентства рибного господарства України органами місцевої влади щодо підписаних договорів оренди водного об'єкта.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: а) дієвим заходом регулювання у сфері рибальства та аквакультури має бути формування та функціонування ефективного механізму підтвердження легальності походження окремих партій виловленої риби та інших видів водних живих ресурсів. До сфери комерційного обігу мають потрапити й бути легалізовані через численні торговельні і комерційні операції та шляхом переробки риба та водні живі ресурси, виловлені незаконним шляхом, зокрема бракон'єрами, прихована риба під час дозволеного промислу; б) варто запровадити систему моніторингу комерційних операцій з водними живими ресурсами, які добуті з природних водойм. При цьому надходження на ринок сировини обсягів легального вилучення одразу буде відоме для державних контролюючих органів. Саме такий підхід визначить критичні пункти та шляхи легалізації незаконно виловленої риби і потребує своєчасних ефективних запобіжних заходів; в) зменшення на споживчому ринку обсягів біологічної сировини та продукції, виробленої з водних біоресурсів, в обсягах, що значно перевищує офіційні дані статистики вилову в умовах трансформаційних процесів у галузі рибного господарства України.

Список використаних джерел

1. **Vdovenko N. M.** Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 5–6. С. 53–56.
2. **Zalizko V., Vdovenko N., Shepeliev S.** A paradigmatic view on the possibility of applying the provisions of the Common Agricultural and Fisheries Policy of the EU in the agrarian sector of the economy in Ukraine / The CAP and national priorities within the EU budget after 2020: [collective monograph]. Warszawa. 2018. 314 p. (P. 214–231).
3. **Kozlovskiy S., Mazur H., Vdovenko N., Shepel T., Kozlovskiy V.** Modeling and Forecasting the Level of State Stimulation of Agricultural Production in Ukraine Based on the Theory of Fuzzy Logic. *Montenegrin journal of economics*, 2018. Vol. 14. Number 3. P. 37–53.
4. **Кваша С. М., Вдовенко Н. М.** Наукові засади державного регулювання розвитку аквакультури штучних водойм. *Економіка та держава*. 2011. № 11. С. 12–16.
5. **Sharylo Y. E., Rybalchenko K. O.** Derjavne reguluvannya akvakultury u konteksti svitovogo dosvidu. *Materialy X mezinarodni vedecko-prakticka konference «Nauka i inowacja-2014»*, Przemysł, 2014. V. 3. 2014. P. 90–92.
6. **Cochrane Y., Bianchi K., Willmann, G., Majkowski, R., Tandstad, J., Carocci, M.** Rebuilding global fisheries: the World Summit Goal, costs and benefits. *Fish and Fisheries*, 2013. № 14 (2). С. 174–185.
7. **Яркіна Н., Турега С.** Державна політика розвитку рибного господарства України: передумови та цілі формування. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 29–34.

8. **Gechbaia B., Vdovenko N.** Coordination of process standardization and methodology of state regulation of agrarian sector. *Moambe*. 2016. № 23. С. 17.
9. **Кваша С. М.** Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 12–21.
10. **Colla, M., Libralato, S., Pitche, T., Tudela, S.** 2013. Sustainability implications of honouring the Code of Conduct for Responsible Fisheries. *Global Environmental Change*, 23 (1). P. 157–166.
11. **Про аквакультуру:** Закон України від 18.09.2012 № 5293-VI (чинний з 01.07.2013 р.). Офіційний вісник України. 2012. № 79. С. 26.
12. **Про рибне господарство,** промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI. Офіційний вісник України. 2011. № 59. С. 120.

References

1. **Vdovenko N. M.** Mekhanizmy zastosuvannya rehulyatornoyi polityky v silskomu hospodarstvi. *Ekonomichni litopysy-XXI*. 2015. № 5–6. S. 53–56.
2. **Zalisko V., Vdovenko N., Shepelyev S.** Paradyhmatychnyy pohlyad na mozhyvist zastosuvannya polozhen Spilnoyi silskohospodarskoyi ta rybnoyi polityky YES v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrayiny.
3. **Kozlovskyy S., Mazur H., Vdovenko N., Shepel T., Kozlovskyy V.** Modelyuvannya ta prohnozuvannya rivnya derzhavnoho stymulyuvannya silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukrayini na osnovi teoriiy nechitkoyi lohiky. *Chornohorskyi zhurnal ekonomiky*, 2018. Vol. 14. Nr 3. R. 37–53.
4. **Kvasha S. M., Vdovenko N. M.** Naukovi zasady derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku akvakul'tury shtuchnykh vodoym. *Ekonomika ta derzhava*. 2011. № 11. S. 12–16.
5. **Sharylo Y., Rybal'chenko K. O.** Departament rehulyuvannya akvakultury v konteksti svitoho dovidnyka. *Materialy X mezinarodni v'idecko-prakticka konferentsiya «Nauka i inovatsiya-2014»*, Peremyshl', 2014. V. 3. 2014. R. 90–92.
6. **Kokreyn, Y., Byanky, K., Vilmann, H., Maykovs'kyy, R., Tandstad, Dzh., Karokchi, M.** Vidnovlennya hlobal'noho rybal'stva: tsili Vsesvitn'oho samitu, vytraty ta vyhody. *Ryba ta rybal'stvo*, 2013. № 14 (2). S. 174–185.
7. **Yarkina N., Tureha S.** Derzhavna polityka rozvytku rybnoho hospodarstva Ukrayiny: peredumovy ta tsili formuvannya. *Staly rozvytok ekonomiky*. 2013. № 3. S. 29–34.
8. **Hechbaya B., Vdovenko N.** Koordynatsiya protsesu standartyzatsiyi ta metodolohiyi derzhavnoho rehulyuvannya ahrarnoho sektoru. *Moambe*. 2016. № 23. S. 17.
9. **Kvasha S., M.** Metodolohichnyy bazys pryynyattya suspilnykh rishen v ahrarniy politytsi. *Ekonomika APK*. 2013. № 8. S. 12–21.
10. **Colla M., Libralato, S., Pitche, T., Tudela, S.** 2013. Vplyv na stabilnist vykonannya Kodeksu povedinky vidpovidalnoho rybal'stva. *Hlobalni zminy navkolynshnoho seredovyscha*, 23 (1). P. 157–166.
11. **Про аквакультуру:** Закон Украйны від 18.09.2012 № 5293-VI (chynnyy z 01.07.2013). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*. 2012. № 79. S. 26.
12. **Про рибне господарство,** промисловист та окхорона водnykh bioresursiv: Закон Украйны від 08.07.2011 № 3677 – VI. *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*. 2011. № 59. S. 120.

УДК: 323.21

DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.15

Мартинюк Олександр Іванович,

*аспірант кафедри регіоналістики і туризму,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»
martyniuk.alexander@gmail.com*

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Предмет дослідження – сукупність організаційно-правових відносин в процесі створення системи громадського контролю діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. **Мета статті** – висвітлення проблеми необхідності визначення та законодавчого закріплення поняття громадського контролю системи місцевої влади в Україні. У статті запропоновані можливі ефективні шляхи здійснення громадського контролю за діяльністю представників місцевого самоврядування. **Методологія проведення роботи** – системно-структурний аналіз правового забезпечення громадського контролю системи місцевого самоврядування. Моделювання та прогнозування щодо зростання ефективності позитивного взаємовпливу суспільства і влади. **Результати роботи** – запропонована правова стратегія та технологія здійснення громадського контролю дій місцевого самоврядування. **Висновки** – досліджена система ефективного використання правових можливостей в сфері громадського контролю роботи місцевої влади і соціально-економічного розвитку регіону.

***Ключові слова:** громадськість, система місцевого самоврядування, громадський контроль.*

Мартинюк Олександр Іванович,

*аспірант кафедри регіоналістики і туризму, ГВУЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

**Экономико-правовые основы общественного контроля деятельности
органов местного самоуправления в Украине**

Предмет исследования – совокупность организационно-правовых отношений в процессе создания системы общественного контроля деятельности

органов місцевого самоуправління в Україні. **Цель статьи** – освіщення вопроса определения и законодательного закрепления понятия общественного контроля системы местной власти в Украине. В статье предложены эффективные пути осуществления общественного контроля деятельности представителей местного самоуправления. **Методология проведения работы** – системно-структурный анализ правового обеспечения общественного контроля системы местного самоуправления. Моделирование и прогнозирование эффективности положительного взаимодействия общества и власти. **Результаты работы** – предложена правовая стратегия и технология осуществления общественного контроля действий местного самоуправления. **Выводы** – исследована система эффективного использования юридических возможностей в сфере общественного контроля работы местной власти и социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: общественность, система местного самоуправления, общественный контроль.

Martynyuk Alexander,

post-graduate student of the Department of Regional Studies and Tourism, Kyiv National University Vadym Hetman Economic University

Economic and legal foundations of public control of the activities of local governments in Ukraine

The subject of research – a set of organizational and legal relations that arise in the process of creating a system of public control of the activities of local self-government bodies in Ukraine. **The purpose of the article** is the statement of the problem of the need to define and legislatively establish the concept of public control of the local government in Ukraine. The article suggests possible effective ways of carrying out public control over the activity of representatives of local self-government. **Methodology of work** – system-structural analysis of the legal support of social control of the system of local self-government. Modeling and forecasting on the growth of the effectiveness of the positive interaction of society and government. **The results of the work** – presented the legal strategy and technology of implementation a social control over local self-government. **Conclusions** – system of effective use of legal possibilities in the sphere of ofsocial control over the actions of elected local authorities and as a consequence of social-economic development of the region.

Key words: the public, the system of local self-government, social control.

Постановка проблеми. Розвиток Української держави на демократичних засадах передбачає вдосконалення механізму співпраці державної влади та місцевого самоврядування з громадськістю. Задекларованого справжнього громадянського суспільства, на кшталт європейського, в Україні за роки незалежності так і не було створено. Відсутність чітко прописаного затвердженого законом механізму громадського контролю влади породжує проблеми в суспільстві.

Коли роль і місце органів місцевого самоврядування в системі влади чітко не визначені законом, то її постійні реформи мають суперечливий характер і стимулюють бюрократизацію управлінського апарату, зростає тотальна корупція посадових осіб місцевої влади та їх безвідповідальність. Проте за останні роки українська громад-

ськість дещо активізувалась і намагається впливати на дії держави. А зважаючи, що питання підвищення відповідальності влади та її представників перед народом актуалізувалось, то необхідно скористатись історичним моментом і зробити громадський контроль більш ефективним. Розвиток і впровадження способів ефективного громадського контролю за діяльністю як державної влади в цілому, так і місцевого самоврядування з його посадовими особами зокрема, є значущим для подальшого існування України як демократичної правової держави.

У наукових дослідженнях вітчизняних науковців в сфері права та державного управління недостатньо чітко висвітлено способи впровадження ефективного громадського контролю органів місцевої влади. Запропоновані дослідження часто подають у широкому значенні і стосуються суспільного життя загалом. Так, дослідник В. Малиновський вважає, що суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави, тому їх контрольні повноваження, зазвичай, не мають юридично-правового змісту, а рішення за результатами перевірок мають рекомендаційний характер [5, с. 37]. Дослідниця А. Мельник визначає «громадський контроль як один з видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами, є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою» [2, с. 149]. Незважаючи на суперечливі погляди, враховуючи непрості українські реалії та нагальні владні проблеми треба ввести категорію громадський контроль у правове поле, чітко визначити його як законний спосіб дотримання вимог чинного законодавства, а також метод попередження та виявлення порушень законодавства.

Метою статті є висвітлення питання визначення та законодавчого закріплення поняття громадського контролю органів місцевого самоврядування в Україні. Зважаючи на вітчизняну специфіку та враховуючи досвід країн євроспільноти, в статті пропонується можливий шлях визначення та здійснення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їх представників.

Викладення основного матеріалу. Громадський контроль є видом соціального контролю, який здійснюється громадськими об'єднаннями та окремими громадянами. Через громадський контроль населення залучається до управління державою та суспільством. А. Крупник визначає громадський контроль як громадську оцінку ступеня виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їх соціальних завдань, дотримання певних соціальних норм [3, с. 3].

Право контролювати діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб громадяни реалізують через різноманітні громадські об'єднання, політичні партії, професійні спілки, молодіжні та інші громадські організації, органи самоорганізації населення, трудові колективи, збори громадян за місцем проживання [4, с. 228].

Нині впливати і регулювати дії влади українська громадськість може нормативно-правовими актами. Перш за все – це Конституція

України, де визначено, що єдиним джерелом влади є український народ.

Закон України «Про об'єднання громадян» дає право громадським об'єднанням перевіряти виконання норм законів та підзаконних актів України, прийнятих управлінських рішень органами місцевого самоврядування. В результаті перевірки складаються протоколи та акти виявлення порушень, вносяться пропозиції щодо притягнення порушників до відповідальності.

Указом Президента України № 854 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» та постановою Кабінету Міністрів України № 1378 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» в 2004 році утворено громадські ради – дорадчо-контролюючі органи при центральній та місцевій владі. В першу чергу через них українські громадяни забезпечують прозорість дій місцевого самоврядування та здійснюють громадський контроль.

Стаття 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дозволяє проводити громадські слухання щодо питань соціально-економічного розвитку, при цьому контролюючи діяльність органів місцевого самоврядування.

Закон України «Про звернення громадян» визначає право громадян звертатись із своїми пропозиціями, зауваженнями чи скаргами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, ЗМІ, підприємств, різноманітних установ незалежно від форми власності.

Ст. 5 Закону України «Про інформацію» уточняє, що кожна особа має право на вільне отримання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [6]. Крім того, п. 1 ст. 6 цього ж Закону зобов'язує суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність.

Також у статті 20 Закону України «Про об'єднання громадян» надається право об'єднанням громадян одержувати необхідну для реалізації своїх цілей і завдань інформацію від органів державної влади та місцевого самоврядування...» [8]. Тепер громадські об'єднання мають доступ до публічної інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, і можуть брати участь у розробці проектів нормативно-правових актів, які видаються органами місцевого самоврядування та державної влади.

ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає застосування громадського контролю у формі проведення територіальною громадою громадських слухань, в ході яких представники громади можуть зустрітись з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування: заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо проблем місцевого значення [7].

Консультації з громадськістю мають проводитися через публічне громадське обговорення, дистанційні консультації з громадськістю, а також ретельне вивчення громадської думки. Публічне громадське обговорення здійснюється через організацію і проведення: громадських слухань, форумів, конференцій, зустрічей з громадськістю,

електронних консультацій, телевізійних дебатів, інтернет-конференцій. Наприклад, для громадських обговорень уже використовується урядовий інтернет-сайт «Громадянське суспільство і влада».

Для ефективного здійснення контролю громадянами влади важливо визначити чіткі принципи, на яких діятиме механізм контролю. По-перше, це має бути принцип верховенства права, що не допускати свавілля влади і переходу до владної диктатури. По-друге, основоположним має бути принцип законності, який вимагає дотримання утверджених демократичним шляхом правових норм. Суспільство вважається більш розвиненим, чим більше його представників – як з боку держави, так і з боку громадськості, свідомо виконують правові норми. Третім необхідним для здійснення громадського контролю є принцип відкритості та прозорості влади, який є практичним і дієвим, якщо його застосовувати не тільки до влади, а й до представників громадськості. Український дослідник права С. Вавженчук наполягає на необхідності розробки нормативно-правового забезпечення громадського контролю на базі конституційного принципу прозорості функціонування органів виконавчої влади; виступає за прийняття законів: «Про інформаційну відкритість органів державної влади та її посадових осіб» та «Про основи громадського контролю за діяльністю органів державної влади» [1, с. 11].

Українські державотворці мають можливість використовувати європейський досвід у сфері побудови сучасного громадського контролю. Тому законотворцям треба звернути увагу на ратифіковану в Україні Європейську хартію місцевого самоврядування, де чітко вказано, що право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, якого дотримуються усі держави-члени Ради Європи. Таке право може здійснюватися і на рівні місцевого самоврядування.

В українському чинному законодавстві закладені поки що тільки правові основи громадського контролю органів місцевого самоврядування. Проте задекларованих основ, як показує досвід, – недостатньо. Українському суспільству необхідно чітко юридично прописати і затвердити законними актами механізм громадського контролю. Для успішного державотворення і формування справжнього громадянського суспільства в Україні доцільно продовжити розробку і впровадження правових актів, які б більш детально регулювали сферу громадського контролю державної влади і місцевого самоврядування.

Налагоджений громадський контроль є стимулюючою співпрацею інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади. Цей симбіоз є ключовим елементом демократичної політичної культури європейського зразка. Ефективно діючі механізми комунікації між органами влади та громадськими об'єднаннями – запорука відкритості державної політики та її підконтрольності суспільству, що в кінцевому результаті відповідає стратегічним інтересам України.

Висновки: З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що нині в Україні необхідно чітко визначити та законодавчо закріпити поняття та механізм громадського контролю органів місцевої влади. Громадський контроль системи місцевого самоврядування та

їх посадових осіб сприятиме підвищенню прозорості діяльності місцевої влади, більш тісній взаємодії громадян і влади, подоланню бюрократії та корупції, що в свою чергу стимулюватиме соціально-економічний розвиток регіонів і подальше життя України.

Список використаних джерел

1. **Вавженчук С. Я.** Конституційні основи розвитку виконавчої влади в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / С. Я. Вавженчук; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 18 с.
2. **Державне управління:** навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко / за ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с.
3. **Крупник А. С.** Громадський контроль: сутність та механізми здійснення [Електронний ресурс] / А. С. Крупник // Теоретичні та прикладні питання державотворення. On-line збірник наук. праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України. – Вип. № 1 – 2007. – Режим доступу: http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf
4. **Малиновський В. Я.** Державне управління: навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – Луцьк, 2000. – 558 с.
5. **Малиновський В. Я.** Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
6. **Про інформацію** [Електронний ресурс]: Закон України від 02.10.1992 р., №2657-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
7. **Про місцеве самоврядування в Україні** [Електронний ресурс]: Закон України від 21.05.1997 р., №280/97-ВР. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/Z970280.html.
8. **Про об'єднання громадян** [Електронний ресурс]: Закон України від 16.06.1992 р., № 2460-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>.

References.

1. **Vavzhenchuk S. YA.** Konstitutsiyini osnovy rozvytku vykonavchoyi vlady v Ukrayini: avtor ef. dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.02 / S. YA. Vavzhenchuk ; Nats. yuryd. akad. Ukrayiny im. YA. Mudroho. – KH., 2008. – 18 s.
2. **Derzhavneupravlinnya** : navch. posib. / A. F. Melnyk, O. YU. Obolensky, A. YU. Vasina, L. YU. Hordiyenko / zared. A. F. Melnyk. – K. : Znannya-Pres, 2003. – 343 s.
3. **Krupnyk A. S.** Hromadskiy kontrol : sutnist ta mekhanizmy zdiysnennia [Elektronniy resurs] / A. S. Krupnyk // Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennia. On-line zbirnyk nauk. prats ORIDU NADU pry Prezidentovi Ukrayiny. – Vyp. № 1 – 2007. – Rezhym dostupu: http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf
4. **Malynovskiy V. YA.** Derzhavne upravlinnya : navch. posib. / V. YA. Malynovskiy. – Lutsk, 2000. – 558 s.
5. **Malynovskiy V. YA.** Slovyk terminiv i ponyat z derzhavnohoupavlinnya / V. YA. Malynovskyy. – K. : Tsentrspriyanniyainstyuttsiynomurozvytkuderzhavn oyuisluzhby, 2005. – 254 s.

6. **Pro informatsiyu** [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrayiny vid 02.10.1992 r., №2657-XII. – Rezhyndostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

7. **Pro mistseve samovryaduvannia v Ukrayini** [Elektronny resurs]: Zakon Ukrayiny vid 21.05.1997 r., №280/97-VR. – Rezhyndostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970280.html.

8. **Pro obyednannya hromad** [Elektronnyi resurs]: ZakonUkrayiny vid 16.06.1992 r., № 2460-XII. – Rezhyndostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>.

Content

Marmul L. ECONOMIC MECHANISM OF SAFETY AGRICULTURAL ENTERPRISES	4
Dubas R., Kamratov S. PECULIARITIES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISES OF FOREST COMPLEX OF UKRAINE.....	13
Kotsenko K., Gromovdovaya L. RURAL AND ECOLOGICAL TOURISM: MODERN TENDENCIES AND ROLE IN THE INCREASE OF LEVEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL POPULATION OF UKRAINE.....	22
Fedorchenko A., Ponomarenko I. THE MAIN WAYS TO COLLECT CLIENTS' EMAIL-ADDRESSES IN THE IMPLEMENTATION OF EMAIL-MARKETING	31
Nehoda Y. AGRARIAN RECEIPTS AS A TOOL FOR THE STRUCTURAL TRANSFORMATION OF FINANCIAL AND CREDIT RELATIONS IN THE AGRARIAN BUSINESS OF THE REGION	40
Chobitko M. HUMAN CAPITAL FORMATION BY MEANS OF EDUCATION	54
Shchukin D. MANAGEMENT OF RISKS IN THE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES: ESSENCE AND CLASSIFICATION	66
Gromozdova L., Ablova O., Kotsenko K. PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE	77
Panchenko S. MANAGEMENT OF THE SPHERE OF TOURISM IN A SPECIFIC MARKET OF UKRAINE.....	85
Mykhalchyshyna L., Vdovenko N., Sharilo Y. THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM REGULATION IN THE CONDITIONS OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF	

AQUACULTURE AND MODERNIZATION OF THE DATA COLLECTION SYSTEM	93
Zakhozhay K., Zham O.	
ROLE OF DIRECT AND INDIRECT TAXES WHEN FORMING INCOMES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE.....	103
Pavlenko M.	
METHODICAL APPROACHES TO MODELING THE GRAIN MARKET IN UKRAINE IN A MARKET EQUILIBRIUM USING THE INNOVATIVE MODEL “AGMEMOD”	115
Derenko E.	
INNOVATIVE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SOLUTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF AQUACULTURE PRODUCTION MARKET IN LATVIA AND POSSIBILITY FOR THEIR APPLICATION IN UKRAINE	121
Sinenok I.	
INNOVATION CONSTITUENT ORGANIZATIONALLY ECONOMIC TO MECHANISM OF PROVIDING OF ORIGIN OF BIOLOGICAL RAW MATERIAL OF WATER ORIGIN IN UKRAINE.....	131
Martynyuk A.	
ECONOMIC AND LEGAL FOUNDATIONS OF PUBLIC CONTROL OF THE ACTIVITIES OF LOCAL GOVERNMENTS IN UKRAINE.....	140

Содержание

Л. А. Мармуль ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТЬЮ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	4
Р. Г. Дубас, С.В. Камратов ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ЛЕСНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ	13
Е. Ф. Коценко, Л. В. Громоздова СЕЛЬСКИЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И РОЛЬ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ....	22
А. В. Федорченко, И. В. Пономаренко ОСНОВНЫЕ СПОСОБЫ СВОРА ЭЛЕКТРОННЫХ АДРЕСОВ КЛИЕНТОВ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ EMAIL-МАРКЕТИНГА	31
Ю. В. Негода АГРАРНЫЕ РАСПИСКИ КАК ИНСТРУМЕНТ СТРУКТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АГРАРНОМ БИЗНЕСЕ РЕГИОНА	40
Н. Г. Чобитько ФОРМИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА СРЕДСТВАМИ ОБРАЗОВАНИЯ	54
Д. В. Щукин УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ	66
Л. В. Громоздова, Е. К. Аблова, Е. Ф. Коценко ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ В УКРАИНЕ.....	77
С. А. Панченко УПРАВЛЕНИЕ СФЕРОЙ ТУРИЗМА НА СПЕЦИФИЧЕСКОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ	85
Л. Г. Михальчишина, Н.М. Вдовенко, Ю. Е. Шарило ДЕЙСТВИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ	

И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АКВАКУЛЬТУРЫ И МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ СБОРА ДАННЫХ	93
К. В. Захожай, Е. Ю. Жам РОЛЬ ПРЯМЫХ И КОСВЕННЫХ НАЛОГОВ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ	103
М. Н. Павленко МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К МОДЕЛИРОВАНИЮ РЫНКА ЗЕРНА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОГО РАВНОВЕСИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ «АГМЕМОД»	115
Е.О.Деренько ИННОВАЦИОННЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПРОДУКЦИИ АКВАКУЛЬТУРЫ ЛАТВИИ И ВОЗМОЖНОСТЬ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В УКРАИНЕ	121
И. А. Синенко ИННОВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОРГАНИЗАЦИОННО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОСЛЕЖИВАЕМОСТИ БИОЛОГИЧЕСКОГО СЫРЬЯ ВОДНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В УКРАИНЕ	131
А. И. Мартынюк ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ	140

**Інформація
про членів редколегії видання
«Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку»**

Економічні науки

Редакційна рада журналу

Семиноженко Володимир Петрович, член Президії НАН України, голова Північно-Східного наукового центру НАН України та МОН України, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАНУ.

Оніпко Олексій Федорович, президент Української академії наук, доктор технічних наук, професор.

Чернець Василь Гнатович, ректор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор філософії, професор, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, почесний академік Національної академії мистецтв України, академік Академії наук вищої школи України, член Національної спілки журналістів України.

Шморгун Леонід Григорович, головний редактор журналу “Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку”, доктор економічних наук, професор, академік Української академії наук, член Національної спілки журналістів України.

Редакційна колегія журналу

1. Економічні науки

Азізов Сісак Павлович, професор кафедри публічного управління та гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор економічних наук, професор.

Гудзинський Олег Дмитрович, професор кафедри менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук.

Гуткевич Світлана Олександрівна, завідувач кафедри Національного університету харчових технологій, доктор економічних наук, професор.

Громоздова Лариса Василівна, доцент кафедри регіоналістики і туризму, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», академік Міжнародної академії оригінальних ідей, кандидат економічних наук, доцент.

Драган Олена Іванівна, професор кафедри публічного управління та гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор економічних наук, професор.

Дацій Олександр Іванович, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України.

Кальна-Дубінюк Тетяна Прокопівна, завідувач кафедри аграрного консалтингу Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, професор.

Клочко Валентин Петрович, професор кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор економічних наук, професор.

Колеснікович Віктор Павлович (Kalesnikovich Viktor) — к.г.н., Ph.Dr. Geography, докторант БДУ, директор Міжнародного інституту екологічної безпеки (ОБСЕ).

Колот Анатолій Михайлович, проректор Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор.

Копієвська Ольга Рафаїлівна – кандидат педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти і науки України, завідувач кафедри арт-менеджменту та івент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Кропивко Михайло Федорович, завідувач відділу ННЦ “Інститут аграрної економіки” Національної академії аграрних наук України, доктор економічних наук, професор, академік НААН України.

Кирилюк Євген Миколайович, професор кафедри публічного управління та гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор економічних наук, доцент.

Мартинишин Ярослав Миколайович, професор кафедри публічного управління та гуманітарних наук Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, доктор економічних наук, професор.

Махортов Юрій Олексійович, професор кафедри міжнародного туризму Київського університету культури, доктор економічних наук, професор.

Прокопенко Ольга Володимирівна, завідувач кафедри економічної теорії, в. о. декана факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету, доктор економічних наук, професор.

Саблук Петро Трохимович, радник ННЦ “Інститут аграрної економіки” Національної академії аграрних наук України, доктор економічних наук, професор, академік НААН України, заслужений діяч науки і техніки України, Герой України.

Савчук Василь Кирилович, завідувач кафедри статистики, обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, професор.

Сіденко Володимир Романович, головний науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук.

Шевчук Володимир Олександрович, професор кафедри аудиту Національної академії статистики, обліку і аудиту, доктор економічних наук, професор.

Червінська Любов Петрівна, професор кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор.

Шкільов Олександр Васильович, професор Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Шпичак Олександр Михайлович, головний науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку ННЦ «ІАЕ», доктор економічних наук, професор, академік НААН України, заслужений діяч науки і техніки України.

Якуба Катерина Іллівна, професор кафедри фінансів Академії праці, соціальних відносин і туризму, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України.

Baran Mirosław — Profesura: 31 grudnia 2015 r Prezydent RP podpisał nominację profesora nauk Matematycznych; Habilitacja (wyryźniona Nagrodą Prezesa Rady Ministrów): Instytut Matematyczny Polskiej Akademii Nauk, rozprawa pt. Conjugate norms in C_n and related geometrical problems, Warszawa, 1999; Doktorat (wyryźniony nagrodą Ministra Edukacji Narodowej): Wydział Matematyki i Fizyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Вимоги, рекомендовані МОН України до наукових статей

Наукові статті у фахових виданнях повинні мати такі необхідні елементи:

1. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.

3. Формулювання мети статті (постановка завдання).

4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

5. Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Редакційна колегія збірника пропонує авторам виділяти рекомендовані МОН України елементи статті окремими рубриками (скороченими підзаголовками).

Послідовність структурних елементів статті.

Бібліографічний покажчик (УДК), ліворуч.

Назва статті (посередині) – великими літерами.

Ініціали та прізвище автора (авторів) – малими літерами.

Місце роботи – трьома мовами (українською, російською, англійською).

Повна поштова (за місцем праці) та електронна адреса автора (авторів) – малими літерами, курсив, 3-ма мовами (українською, російською, англійською), фото в електронному вигляді.

Анотація.

Ключові слова.

Текст статті.

На першій сторінці статті, в нижньому колонтитулі – знак авторського права “©”, поряд із ним прізвища та ініціали всіх авторів та рік. Наприклад: © Бодня О. В., 2014.

Нижче тексту статті розміщується список використаних джерел.

Після списку використаних джерел подається назва статті, прізвище, ім'я та по батькові авторів повністю, службова адреса, розширена анотація (500-1000 друкованих знаків – від 0,5 до повної сторінки формату А-4) та ключові слова англійською та російською мовами. Анотація статті має розкривати її зміст.

Якщо мовою основного тексту статті є англійська, тоді в кінці статті її назва, дані про авторів, анотація і ключові слова мають бути двома іншими мовами. Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через інтернет-перекладач (Google і т. ін.) або нефахово, стаття не буде прийнята для публікації.

У кінці рукопису вказується дата надходження статті до редколегії журналу «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку».

Електронна пошта редакції журналу: piirek5@gmail.com.

Технічні вимоги до оформлення статті.

1. Назва файлу (латинкою) має відповідати прізвищу першого автора статті. Файл із текстом статті має бути виконаний з розширенням doc у редакторі Microsoft Word, версія 1997–2003 р.

2. Обсяг статті – від 8 до 20 сторінок рукопису А4. Основний текст статті має бути набраний шрифтом Times New Roman, розміром 14 пунктів, міжрядковий інтервал – 1,5. Виділення тексту може бути курсивом, підкреслення не допускається. Параметри сторінки: ліве поле – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє і нижнє – по 2 см. Абзацний відступ – 1,5 см. Нумерація сторінок – вгорі посередині.

3. Рисунки (карти, схеми, фотографії, графіки, діаграми, інші ілюстрації), виконані в кольорі або чорно-білі, необхідно подавати вставленими у текст статті. Крім того, сам файл рисунка у форматі tiff або jpeg із роздільною здатністю не менше 300 dpi, формат кольору RGB (якщо кольоровий) або Graayscale (якщо чорно-білий), необхідно надсилати також окремо. Рисунки повинні бути пронумеровані в послідовності згадування їх у тексті. Назва рисунка має бути в тексті статті одразу під ним. Не можна назву рисунка об'єднувати із ілюстрацією в одному графічному файлі (це унеможливить її редагування). Всі карти повинні мати рамку, умовні позначення чи легенду, прив'язку до місцевості, масштаб та посилання, якщо потрібно. Букви чи цифри, вміщені у рисунках, мають мати розмір шрифту не менше 10 пунктів. Допустимі розміри рисунків не більше 160×230 мм.

4. Таблиці розміщувати у тексті. Кожна таблиця повинна мати заголовки та порядковий номер, на який є посилання в тексті. Якщо в статті одна таблиця, її не нумерують. Таблиці можуть бути виконані лише у редакторі Microsoft Word. Слово “Таблиця” необхідно поміщати вгорі справа над таблицею курсивом, нижче дати її назву посередині. Розмір цифр і тексту в таблицях – не менше 10 пунктів. Допустимі розміри таблиці не більше 160×230 мм. При використанні запозичених даних або представлених опрацьованих автором запозичених первинних матеріалів (наприклад, метеорологічні величини тощо) в назві таблиці необхідно вказати джерело, звідки взяті дані (літературне або фондове).

5. Абревіатури обов'язково розшифровувати після першого згадування в тексті.

6. Літературні посилання. Посилання на джерела із списку літератури в тексті статті подавати в квадратних дужках, зазначаючи номер цитованої позиції зі списку літератури та через кому номер сторінки (наприклад, [7, с. 112], [2], [3, 7-12, 23]).

7. Літературу оформляти згідно із ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Список цитованої літератури подавати за алфавітом: спочатку кирилицею, потім латинкою.

8. Інші вимоги. Особливу увагу приділити правильному розміщенню знаків дефіс (“-”) та тире (“—”). Лапки використовувати формату “” (“цитата”). Між ініціалами та прізвищем використовувати нерозривний пробіл (І.єВ.єПетренко). Одиниці величин подавати в системі СІ.

Наприклад, зразки оформлення статей можна знайти у дев'ятому випуску журналу «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку» за посиланням: <https://nonproblem.net/publikatsiya-zhurnalu-9-2016/> сторінка 194-201, Інформаційний лист.

**Взірець оформлення списку літератури
згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація
та документація.**

**Бібліографічне посилання.
Загальні положення та правила складання»
з урахуванням правок (код УКНД 01.140.40)**

Характеристика джерела	Приклад оформлення Книги
1	2
Один автор	Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації: монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2008. 375 с.
Два автори	Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2005. 308 с.
Три автори	Скидан О. В., Ковальчук О. Д., Янчевський В. Л. Підприємництво у сільській місцевості: довідник. Житомир, 2013. 321 с.
Чотири автори	Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А. Київ : Укראгропромпродуктивність, 2006. 106 с. Основи марикультури / Грициняк І. І. та ін. Київ : ДІА, 2013. 172 с.
П'ять і більше авторів	Екологія: навч. посіб. / Б. В. Борисюк та ін. Житомир, 2003. 174 с. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів / Андрющенко А. І. та ін.; за ред. М. В. Гринжевського. Київ, 1998. 124 с.

1	2
Колективний автор	Органічне виробництво і продовольча безпека: зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. / Житомир. нац. агро-екол. ун-т. Житомир: Полісся, 2015. 648 с.
Багатотомне видання	<p>Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть : у 4 т. / гол. ред. В. В. Моргун. Київ: Логос, 2001. Т. 2. 636 с.</p> <p>Фауна України. В 40 т. Т. 36. Инфузории. Вып. 1. Суктории (Ciliophora, Suctorea) / И. В. Довгаль. Киев: Наукова думка, 2013. 271 с.</p>
За редакцією	Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів / за ред. І. Я. Коцюмбаса. Львів: Тріада плюс, 2006. 360 с.
Автор і перекладач	<p>Котлер Ф. Основы маркетинга: учеб. пособие / пер. с англ. В. Б. Боброва. Москва, 1996. 698 с.</p> <p>Брігхем Є. В. Основы фінансового менеджменту / пер. з англ. В. Біленького та ін. Київ: Молодь, 1997. 998 с.</p>
Частина видання	
Розділ книги	Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. Основи аграрного підприємництва / за ред. М. Й. Маліка. Київ, 2000. С. 5–15.
Тези доповідей, матеріали конференцій	<p>Зінчук Т. О. Економічні наслідки впливу продовольчих органічних відходів на природні ресурси світу. Органічне виробництво і продовольча безпека: зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир: Полісся, 2014. С. 103–108.</p> <p>Скидан О. В., Судак Г. В. Розвиток сільськогосподарського підприємництва на кооперативних засадах. Кооперативні читання: 2013 рік: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2013 р. Житомир: ЖНАЕУ, 2013. С. 87–91.</p>

1	2
Статті з продовжуючих та періодичних видань	<p>Якобчук В. П. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва в аграрній сфері. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка. 2013. Вип. 148. С. 31–34.</p> <p>Масловська Л. Ц., Савчук В. А. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. Агросвіт. 2016. № 6. С. 23–28.</p> <p>Акмеологічні засади публічного управління / Є. І. Ходаківський та ін. Вісник ЖНАЕУ. 2017. № 1, т. 2. С. 45–58.</p> <p>Dankevych Ye. M., Dankevych V. Ye., Chaikin O. V. Ukraine agricultural land market formation preconditions. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. 2017. Vol. 65, №. 1. P. 259–271.</p>
Електронні ресурси	
Книги	<p>Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика: підручник. Суми: Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11. 2017).</p>
Законодавчі документи	<p>Про стандартизацію: Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017).</p> <p>Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/ark?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2017).</p>
Періодичні видання	<p>Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. Ефективна економіка. 2013. № 10. URL: http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017).</p>

1	2
	<p>Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i>. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017).</p> <p>Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.</p>
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? Екологія життя: веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).
Інші документи	
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	<p>Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків: Право, 2016. 82 с.</p> <p>Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2164. Урядовий кур'єр. 2017. 9 лист.</p> <p>Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. Все про бухгалтерський облік. 2015. № 51. С. 21–42.</p> <p>Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних: наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 р. № 1110. Вища школа. 2017. № 7. С. 106–107.</p>

1	2
Стандарти	<p>ДСТУ ISO 9001: 2001. Системи управління якістю. [Чинний від 2001-06-27]. Київ, 2001. 24 с. (Інформація та документація).</p> <p>СОУ–05.01-37-385:2006. Вода рибогосподарських підприємств. Загальні вимоги та норми. Київ: Міністерство аграрної політики України, 2006. 15 с. (Стандарт Мінагрополітики України).</p>
Патенти	<p>Комбайн рослинозбиральний універсальний: пат. 77937 Україна: МПК А01D 41/02, А01D 41/04, А01D 45/02. № а 2011 09738; заявл. 05.08.2011; опубл. 11.03.2013, Бюл. № 5.</p>
Авторські свідоцтва	<p>А. с. 1417832 ССРСР, МКИ А 01 F 15/00. Стенка рулонного пресс-подборщика / В. Б. Ковалев, В. Б. Мелегов. № 4185516; заявл. 22.01.87; опубл. 23.08.88, Бюл. № 31.</p>
Дисертації, автореферати дисертацій	<p>Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України: дис. ... д-ра с.-г. наук : 03.00.16 / Житомир. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2011. 392 с.</p> <p>Романчук Л. Д. Оцінка джерел надходження радіонуклідів до організму мешканців сільських територій Полісся України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук: 03.00.16. Житомир, 2011. 40 с.</p>
Препринти	<p>Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль: Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7 с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС; 06-1).</p>

Головний редактор — Л.Г. Шморгун

Редакція журналу:

*Н. М. Вдовенко (заступник головного редактора),
А. Д. Ятченко (заступник головного редактора, відповідальний секретар),
Т. О. Подо (заступник головного редактора),
М. Я. Кривенюк (заступник головного редактора),
Л. О. Мармуть (науковий редактор),
А. Ю. Скопенко, А. О. Оніко (радники головного редактора),
О. В. Гулько (завідувач інформаційно-комунікаційного відділу),
Н. М. Новіков (редактор електронної версії журналу),
М. Р. Ковальський (завідувач юридичного відділу),
В. В. Карпенко (завідувач адміністративно-господарського відділу),
П. В. Буджак (заступник головного редактора по Республіці Польща),
П. В. Колеснікович (заступник головного редактора по Республіці Білорусь).*

Над випуском працювали: Н.М. Вдовенко, Н.І. Гладинець

Видання зареєстровано у Міністерстві юстиції України (свідоцтво КВ № 21647-1547 ПР від 02.11.2015).

Усі права застережено. Передруки і переклади дозволяються лише за згодою редакції. Редакція необов'язково поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та іншої інформації несуть автори публікацій. Відповідальність за зміст рекламних оголошень несе рекламодавець.

Юридична адреса редакції: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.
Місце знаходження редакції: 01601, м. Київ, вул. Еспланадна, 4-6, оф.113-114.
Тел.: (044)227-62-51; (044) 287-07-21; (066) 678-56-53; (099) 265-90-68; (050) 576-52-44.
E-mail: piirek5@gmail.com
Веб-сайт: www.nonproblem.net

Підписано до друку 28.03. 2019
Папір офс. Друк офс. Гарнітура Schoolbook.
Формат 70×108/16.
Ум. друк. арк. 14,05. Обл.-вид. арк. 13,02.
Наклад 300 екземплярів. Зам. №56

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ). Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 535 від 19.07.2001 р.

Видавництво «МІЛЕНІУМ»
м. Київ, вул. Фрунзе, 60. Тел.: +38 (067) 849-50-84. Факс: +38 (044) 222-74-35.
E-mail: milenium_ofis @ukr.net

МІЛЕНІУМ

Видавництво «МІЛЕНІУМ»
м. Київ, вул. Фрунзе, 60.
Тел.: +38 (067) 849-34-60.
Факс: +38 (044) 222-74-35.
E-mail: milenium_ofis @ukr.net